

Sociaaldemokr. Arbeiderspartij
in Nederland.

ATJEH
IN DE
TWEEDE KAMER.

DEBATTEN
BIJ DE
behandeling der begrooting van
Nederlandsch-Indië
voor 1898.

Prijs 10 Cent.

J. A. FORTUYN,
AMSTERDAM.
1897.

372
Fb
A

AFDELINGSBIBLIO
Sociaal Wetenschappelijk onderzoek
Linnaeusstraat 2A Amsterdam-O.
Koninklijk Instituut v/d Tropen

AS 4422

Br P95-178

ATJEH

IN DE

TWEEDE KAMER.

DEBATTEN

BIJ DE

behandeling der begrooting van
Nederlandsch-Indië
voor 1898.

J. A. FORTUIJN.
AMSTERDAM.

15N=164609

KONINKLIJK INSTITUUT V.D. TROPEN-BIBLIOTHEEK

14 0000 0205 7838

434-76

Vergadering van Dinsdag 16 Nov. 1897.

Van Kol, na de Indische financiën en de noodzakelijkheid van verschillende sociale hervormingen in Indië te hebben besproken, gaat aldus voort:

Want van al die gewichtige, dringend noodzakelijke hervormingen kan ten slotte toch niets komen, indien die kanker aan de welvaart van Indië niet met vaste hand wordt uitgesneden. De tegenwoordige minister heeft dit zelf erkend, toen hij 13 November van het vorige jaar erkende „liever op elk punt te willen bezuinigen dan op Atjeh; de Minister moest dan ook niet *f* 300.000 maar drie millioen aanvragen en het aanleggen van spoorwegen en irrigatie-werken des noods uitstellen”. „Voor den Atjeh-oorlog moeten tijdelijk alle belangen zwichten.”

Zulke woorden moeten een gevoel van smart opwekken bij een ieder, die het wel meent met den Javaan. Men wil dus de duizenden hectaren bouwland der Solo-vallei maar laten verdorren door droogte, de vlakten van Tegal en Bagelen door overstromingen laten teisteren, vruchtbare landouwen woest laten liggen, de zeehavens onbruikbaar laten worden, in Bantam den inlander laten worstelen met ziekten en rampen, den Javaan in één woord laten honger lijden, tot aan Nederlands annexatie-fanatisme zal zijn volstaan. Want dat is het en die dwaze annexatie-geest alléén is het, die ons dreef, onze hand te wagen in het wespennest *Atjeh*, en dat men opnieuw plannen vormt om een blinden sprong te doen in een ander wespennest op *Nieuw Guinea*. Wegens het verschillend standpunt dat wij moeten innemen, waar op *Nieuw Guinea* slechts eene fout wordt beraamd, die op *Atjeh* reeds is gepleegd, wilde ik ook de *Vestiging van ons gezag op Nieuw Guinea* bij hoofdstuk IV, waar het trouwens behoort, behandelen, om thans eenigen tijd van uwe aandacht te vragen voor de slotsom mijner besprekingen, die gewichtige, allesomvattende kwestie, dat levens-vraagstuk van onze koloniën,

Atjeh.

Mijnheer de Voorzitter! Liever wilde ik dus den tijd gebruiken om een gewichtig punt te bespreken, eene vraag, die men eene *levenskwestie* noemen kan voor Indië en Nederland beiden, eene vraag, van wier oplossing de welvaart en de ontwikkeling van Indië, de waarde van ons koloniaal beheer afhankelijk is, en dat is, de *Atjeh-kwestie*. Zoo gaarne had ik als jong lid dezer Kamer aan een meer ervaren Parlements-Lid de behandeling van dit belangrijke strijdpunt overgelaten, maar het kan niet anders en ik

moet trouw blijven aan de taak, de *zware* taak ik erken het, die ik op mij heb genomen, omdat mijn gevoel van plicht zulks gebiedt.

Dat gevoel drijft mij, maar ook dat gevoel alleen, om aan deze Kamer de vraag voor te leggen, nu zij op het punt staat wederom 40 millioen beschikbaar te stellen voor vechten en dooden te land en te water, of het geoorloofd is, dat groote aantal millioenen alweder met eenige tientallen te vermeerderen, en of het geen heilige eisch van recht en humaniteit zijn zou, om daarop althans een groot deel te besparen, door een einde te maken aan den *oorlog op Atjeh*, in plaats van den oorlog à outrance voort te zetten om dat land te veroveren.

Vergun mij, Mijnh. de Voorz., in 't kort den werkelijken toestand te schetsen, een toestand die als eene besmettelijke ziekte alle beschaafde volkeren meer of minder heeft aangetast.

Annexatie-geest.

Sedert een dertigtal jaren heerscht er in Midden Europa vooral, een ware geenuwhonger naar erlanging of uitbreiding van het koloniaal bezit; als hongerige gieren vloog men op verre gewesten aan en rukte ze in brokken uit elkander. In Berlijn eigende men zich een groot deel van Afrika toe; in Midden-, Noord-, Oost- en Zuid-Azië veroverden verschillende mogendheden nieuwe bezittingen; in Noord- en Zuid-Amerika werd veler grondgebied uitgebreid, en in Australië dringt men dagelijks verder het onbekende vasteland binnen. De geheele aardbol ongeveer verdeeld zijnde, beginnen de Europeesche en andere machten onderling te twisten en te vechten om een nieuw brok. Rusland en Japan twisten over Korea, Japannezen en Amerikanen om Hawaï; Engeland, Duitschland, Frankrijk, Oostenrijk en Rusland, besnoeien van alle zijden Egypte en het Balkanland, die alleen gespaard blijven, omdat men het niet eens kon worden over de verdeling van den buit. Frankrijk en Engeland haspelen in Tunis en Achter-Indië, evenals in het Niger-gebied. Aan de grenzen van Afghanistan bespieden Engeland en Rusland elkander met het geweer in den arm; Madagaskar werd overweldigd; in Soedan, Senegal, Abyssinië en Ethiopië trachten Duitschland, Engeland en Frankrijk elkander te overvleugelen, en tot kleine landen toe, als België en Portugal, ja zelfs Italië mengen zich in den veroveringskamp. In West-Indië is slechts weinig meer te verdeelen, in Zuid-Afrika bieden alleen de Transvaal en enkele kleine volken weerstand aan de vraatzucht van Albion.

Overal wil men bezittingen veroveren; allerlei gewesten en allerlei klimaten zijn welkom, als men slechts zijn „sfeer van invloed” kan uitbreiden en maar steeds meer koloniën onder zijn gezag kan brengen, ofschoon men niet eens die welke men reeds bezit beheeren en besturen kan. Ook *wij* bezitten een deel der wereld dat wij niet eens goed in kaart kunnen brengen, en toch zijn wij onbevredigd, wij snakken naar meer. Steeds verder moet Neerland's gezag doordringen, zoowel op Borneo, als Nieuw-Guinea, op Celebes als in Noord-Sumatra, namelijk *Atjeh*.

Schandelijke oorlog.

Laat ons Nederlanders, echter voorzichtig zijn! In tijden als deze, waarin de rechtszekerheid van kleine natiën meer en meer bedreigd wordt en de Groote Mogendheden landen onderling verdeelen, oorlog maken en vrede sluiten, naarmate hun belang meebrengt, moeten wij hun niet als voorwendsel ons voorbeeld ter navolging aanbieden. Nu stemmen opgaan dat de Amerikaansche kolossus den Spaanschen havik van zijne Cubaansche prooi wil verjagen, moeten wij in tijds Atjeh, dat wij reeds een kwart eeuw martelden, los laten uit onze klauwen. Want het *recht* is in dien oorlog niet aan onze zijde. Wat ons geacht Medelid de heer A. Kuijper volgens blz. 167 der Handel. v. d. II Kamer, zitting 1874/75 zeide, destijds toen hij den Atjeh-oorlog *onrechtvaardig* noemde, en in de heerschende cholera de straf van Hoogerhand zag voor het daar gepleegde *onrecht*, is thans in hoogere mate de zuivere waarheid. De oorlog tegen Atjeh is onbillijk, is onrechtvaardig: strekt Nederland tot oneer en tot schande!

Want welke reden, welke voorwendsels hadden wij ten slotte, om die onafhankelijke Staten van Noordelijk Sumatra de macht onzer wapenen te doen gevoelen? hunne huizen te verbranden? hunne oogsten te vernielen? hunne landouwen te verwoesten? ziekten en hongersnood te doen ontstaan, en hunne heldhaftige verdediging van hun vaderland te straffen met uitroeiing tot op den laatsten man?

Oorzaken van den oorlog.

Drie redenen gaf men op: 1. het plegen van *zeeroof* op de Atjehsche kusten, 2. de *voortdurende oorlogen* onder de verschillende Staatjes, en 3. gevaar voor inmenging van *Vreemde Mogendheden*. Geen enkele dezer voorgevende oorzaken kan den toets van onbevooroordeeld onderzoek doorstaan.

Zeeroof.

1. *Het plegen van zeeroof* kan niet ontkend worden, doch was het wel zoo erg als zoo vaak wordt beweerd, vooral op gezag van heftig schrijvende bladen der Straits-Settlements, die belang er bij hadden, ons tot oorlog aan te sporen, daar Penang daaraan voor geen gering deel zijn tegenwoordigen bloei heeft te danken? Doch het is niet bij de belanghebbenden in handel en scheepvaart, dat wij moeten te rade gaan bij het ondernemen of voortzetten van een oorlog, die aan beiden enorme winsten verschaft. Wij hebben de Atjehers nooit gespaard bij onze aanklachten, met de meeste zorgvuldigheid, daarvan kan men zeker zijn, is hun zonden-register nagegaan en bekend gemaakt. En tóch vinden wij alleen sprekende feiten van zeeroof in 1831—1836—1844 en 1851 toen één Amerikaansch, één Nederlandsch, twee Engelsche en één Napolitaansch

schip werden leeggeplunderd. Waarom heeft men nooit aan het verzoek van den Heer Kuyper voldaan en eene volledige statistiek der gevallen van zeeroof openbaar gemaakt? Doch hoe zulks zij, gaf ons dat in 1873 het recht, om aan den Sultan van Atjeh den oorlog te verklaren? De man was misschien onwillig, wij weten het niet, en geen enkel feit toont zulks afdoende aan; hij beloofde zelfs in 1857 bij Tractaat den zeeroof te beletten, maar dat kon hij niet, daartoe was hij even machteloos als wij het zijn en bij Sumatra, en bij N. Guinea en zelfs bij Java. Lazen wij niet, en nog wel in het slechts enkele dagen geleden rondgedeelde Koloniaal Verslag, dat in 1896 twee gevallen van zeeroof voorkwamen in Japara, twee op Madoera, en één te Batavia, te Soerabaya en te Probolingó? En dat zijn de gevallen, die bekend werden, maar ieder die in den Oosthoek van Java woont, weet bij ondervinding hoe vaak handelsprauwen tusschen Soerabaya en Panaroekan, in het hartje dus van ons eigen gezag, door zeeroovers worden aangerand, uitgeplunderd, ook wel eens leeggemoord. En nu wil ik alleen van het allerlaatste jaar spreken, en ons schulden-register bij de bestrijding van zeeroof niet al te lang maken. Op de Mentawai-eilanden worden, zegt het Koloniaal Verslag van 1897, niet zelden prauwen beroofd en de bemanning vermoord, en wij kunnen deze euvelheden niet beletten. En nog de vorige maand konden we in de *Locomotief* lezen: „De zeeroovers laten zich niet onbetuigd; zij liggen in de straat Madoera voortdurend op den loer om te gelegenertijd hun slag te slaan. Nu lijden handel- en scheepvaart onder den overmoed van deze lieden, want het is o. a. een feit, dat verscheiden prauwvoerders vracht weigeren voor den Oosthoek, en dat de tambangans, die vroeger zelfs 's nachts naar Kamal en Grisse voeren, nu zorgen dat zij „binnen” zijn tegen dat de duisternis invalt, want het is in den laatsten tijd meer dan eens gebleken, dat de zeeschuimers na zonsondergang zich zelfs op de reede in de nabijheid van het wachtschip waagden.” Mogen wij dan voor datgene wat wij zelven niet kunnen tegen gaan, een Onafhankelijk Vorst van den troon stooten en hem zijn land ontnemen?

Wij weten immers maar al te goed, dat het „koppen snellen” nog voortdurend voorkomt in het gedeelte van Timor, dat aan ons rechtstreeks gezag is onderworpen; dat slechts enkele jaren geleden (en wellicht nog) *weduwen* werden *verbrand* op den lijkstapel der Hindoe-vorsten van Bali, die onze Suzereiniteit moesten erkennen. In het Gouvernement van Sumatra's Westkust, in Toba en Silindoeng, in de Zuider- en in de Ooster-afdeelingen van Borneo, in Zuid-Celebes, op Soemba en Lombok komen nog altijd *slaven* voor, en in de begroeting die vóór u ligt vindt men in hoofdstuk II afd. II onderafd. 19 een som van f 1500 uitgetrokken tot beperking der *slavernij* in de zeltbesturende landschappen van het gouvernement Celebes. Wat zou men er van zeggen, als een of andere Mogendheid aan Nederlandsch Indië den oorlog verklaarde, daar de Regeering niet in staat was, zeeroof en koppensnellerij, slavernij en kannibalisme zelf in Hare Onderhoorigheden te beletten. Waarom dan meten met twee maten, alnaarmate het Vorsten geldt met blanke huid of die van bruine kleur?

Onderlinge twisten.

En 2e die *onderlinge oorlogen*, zijn die niet eveneens aan de orde van den dag op tal van eilanden van den Indischen Archipel, die in naam aan ons gezag zijn onderworpen? Komen niet in de Battaklanden nu en dan Gajoe's en Alla's rooven? (blz. 13) Hadden in Toba en Silindoeug niet voortdurend gevechten plaats? Deden niet bewoners van Djambi invallen in de Padangsche Boventlanden, waarbij drie onzer onderdanen werden doodgeschoten (15)? en weigerden wij niet vaak ons op het eiland Nias te mengen in de onderlinge oorlogen? liet ons Bestuur niet nog dit jaar op Timor de landschappen rustig onder elkander vechten als onze onderdanen er slechts niet mede waren gemoeid? (33) evengoed als op Noord- en Oost Flores, de Solor en de Allor-eilanden voortdurend oorlogen tusschen de stammen in gang waren. En waarom moeten wij dan wel op Atjeh ingrijpen, bij de twisten tusschen van ons geheel onafhankelijke stammen?

Vreemde inmenging.

De 3e reden, iets minder gezocht dan de anderen, was de *Vrees voor inmenging van Vreemde Mogendheden*

Nog voor de oorlog begonnen was, ondanks de zenuwachtige haast, waarmede sommigen ten strijde dreven, wist men, dat het zoogenaamde „verraad" der Atjehers bestond in enkele heel of half verdichte samenspraken van twijfelachtige personen en avonturiers met handels-consuls van Italië en N.-Amerika, die niet de minste macht uitoefenden en reeds dadelijk door hunne Regeeringen werden gedésavoueerd, (1) indien dat zelfs nog noodig was. Dat de Sultan van Atjeh echter steun zocht, ligt voor de hand, daartoe had hij als Onafhankelijk Vorst het volste recht, dat was zelfs voor hem tegenover het optreden der Nederlandsche Indische Regeering een eisch van zelfbehoud.

Onze veroveringszucht.

Eenmaal het machtigste rijk van Sumatra, daar het de grootste helft van dat reuzen-eiland bezat, zag Atjeh reeds sedert lang zijn gebied afbrokkelen en in onze handen overgaan. Nadat tegen het einde der vorige eeuw de O.-I. Compagnie Sumatra's Westkust had verlaten, de post te Baros had ingetrokken en Padang aan de Engelschen had overgeleverd, was tot 1819 de geheele handel in handen der Engelschen gekomen. In 1824 echter sloten wij het traktaat van Londen, waarbij de vruchten van vroegere roof werden verkwanseld, en wij in ruil van Malakka, Sumatra zouden verkrijgen onder de uitdrukkelijke voorwaarde dat wij de betrekkingen met Atjeh zoo zouden regelen, dat de Sultan niets van zijne *onafhankelijkheid* zou verliezen." Daar de macht van Atjeh in verval geraakte, verloor het echter weldra Djohor en eenige

(1) Tegengesproken.

Onderhoorigheden van Siak, een zijner vazalrijken. Wij Nederlanders deden in 1829 en 1834 een aanval op Baros, die werd afgeslagen met behulp der Atjehers.

In 1838 gingen oorlogschepen er op uit, om onze macht in Baros, Tapoes en Singkel uit te breiden. De radja van Singkel, Mohammed-Aroef verzocht, hem in rust te laten voortleven, want „wij zijn een vrij volk en doen niemand kwaad“; . . . hij vond het ook „zeer onbillijk, zich eens anders goed toe te eigenen, alleen omdat men meer geld en meer volk voor den oorlog heeft.“ Doch voor een beroep op recht en billijkheid bleef onze regeering doof, en in 1839 werd Baros, in 1840 Singkel bezet. In 1848 trachtten de Atjehers Singkel van ons te heroveren, doch daartoe waren zij niet sterk genoeg. Er werd gevochten in 1848—1849 en 1851, en men sloot een tractaat met Troemon om dit onafhankelijk te maken van Atjeh, dus in opstand te brengen tegen zijn leenheer.

Op de Oostkust van Sumatra had onze veroverings-zucht den naijver van Engeland opgewekt, dat zulke ernstige vertoogen nite tegen onze „agressieve“ politiek van toenmaals, dat wij de posten te Indragiri en Siak introkken (1842). Wat wij eene halve eeuw geleden uit vrees deden, behoorden wij nu, alleen door rechtsgevoel gedreven, te herhalen op Atjeh's noordpunt.

Ontrouw aan ons tractaat.

In 1857 sloten wij met den Sultan het zoogenaamde Atjehtractaat van handel en vriendschap, en als bewijs van vriendschap sloten wij een tractaat met Siak, waarop Atjeh reeds lang rechten had doen gelden, en waarvan de Sultan thans onze suzeriniteit erkende. Behalve Assahan hadden wij onze souvereiniteit doen erkennen tot aan de Noordgrens van Tamian, altijd door de Atjehers afwerende tot, door eene expeditie in 1865, ook Assahan, en aldus de geheele Oostkust van Sumatra in onze handen kwam. In 1863 werden twee expedities naar Nias en in 1865 naar Singkel gezonden, en het is dus niet te bevreemden, dat de Sultan van Atjeh steun zocht tegen onze overweldiging, en zelfs in 1868 de Soevereiniteit zijner landen aanbod aan zijn godsdienstig Opperhoofd, den Beheerscher aller Geloovigen, aan den Sultan van Turkije. Eene alleszins begrijpelijke poging, om zijne onafhankelijkheid te bewaren.

Wij Nederlanders zaten van onze zijde niet stil; door het afschaffen der differentieele rechten in Siak werd de Engelsche handel, door het toewerpen van een brok op de kust van Guinea de Engelsche Regeering tevreden gesteld, en in November 1871 sloten wij een tractaat met Engeland, dat ons op Sumatra, dat is tegen Atjeh, de vrije hand liet. Met al te veel gretigheid werd daarvan gebruik gemaakt, en reeds 26 Maart 1873 de oorlog verklaard, die nog thans in zijn volle vreedheid voortduurt.

Wij wilden den oorlog.

Wij hebben den oorlog gewild, het was onze schuld, onze heerschzucht, onze willekeur en veroveringsgeest, die den vreeselijken oor-

log ten gevolge hadden. Wij willen slechts voorlezen, wat de Majoor Kielstra in zijn Beschrijving van den Atjeh-oorlog in deel I op blz. 27 schrijft:

KIELSTRA. *Beschrijv. v. d. Atjeh Oorlog dl. I p.: 27.*

„Uit het medegedeelde kon de overtuiging worden geput, dat al kwam het niet tot openbaren oorlog, de Atjehers en de Nederlanders in de laatste twee eeuwen steeds min of meer vijandig tegenover elkander hadden gestaan. Hadden wij vooral te klagen over zee- en menschenroof, de onpartijdigheid gebiedt hierbij te voegen, dat de *Atjehers* óók vele redenen hadden om ons te wantrouwen.

„Zoo waren onze veroveringen op Sumatra's Westkust aanvan- niet anders dan vijandelijkheden tegen Atjeh, nitsluitend gepleegd in het belang van het monopolie-stelsel der O.-I. Compagnie. En ook in onze eeuw hadden de Atjehsche kooplieden rechtmatige grieven, zoo om de kleingeestige vexaties (1) van ons tarief, als over *willekeurige handelingen* der gouvernements-ambtenaren.

„De gezagvoerders der kruisbooten veroorloofden zich vele geweldenaarijen ten koste der Atjehers; nog in 1834 of 1835 werden bv. in den omtrek van het eiland Pontjang, Atjehsche prauwen aangehouden, ofschoon deze behoorlijk van passen voorzien waren; de opvarenden werden gedeeltelijk *vermoord*, gedeeltelijk *gevangen* gehouden. Inderdaad hebben zich in vorige jaren vooral de bemanningen der kruisbooten, door de Nederl. vlag en door den ambts- titel gedekt en onder den schijn van nauwgezette toepassing der bepalingen van het tarief, meermalen aan handelingen schuldig gemaakt, die *weinig van zeeroof verschillen*.

Er werden in 't geheel geen pogingen aangewend om met Atjeh op beteren voet te komen, en daar invloed te verkrijgen; het eenige wat Atjeh van ons vernam, was de bevestiging van ons gezag op Sumatra's Westkust, welke het als een daad van *vijandschap* moest beschouwen”.

Wij hebben den oorlog gezocht, de aanleiding gegeven, de uitbar- sting geprovoceerd. (2) Wat moet men anders dan oorlog verwachten van eene zending, als die van den Vice-President van den Raad van Indië, een persoon die den Sultan antipathiek was, daar hij het tractaat van Siak had gesloten met een oproerigen vasal, waarbij den Sultan weer een stuk land werd ontnomen.

En deze moest aan den ouden Vorst van een land, dat gedurende eeuwen zijne onafhankelijkheid wist te handhaven, aan den Sultan van een volk dat geen enkel gezag duldde, den eisch stellen van *binnen 24 uur* de Souvereiniteit van zijn ervijand den Koning der Nederlanden te erkennen! De schepen lagen gereed, en ondanks de tijd tot antwoorden aan den Sultan gelaten tot 29 Maart als ultimatum was vastgesteld, begon men reeds op 27 Maart de kust te bombardeeren en de bevolking neer te schieten.

Op schromelijk lichtvaardige wijze is tot den oorlog besloten, op onverantwoordelijke wijze was hij voorbereid. Men kende Atjeh of

(1) Plagerijen.

(2) Uitgelokt.

de Atjehers niet of men had niet zoo licht het zwaard getrokken, dat in geen kwart eeuw in de schede zou terugkeeren. Men meende dat Atjeh in diep verval verkeerde, in volslagen regeeringeloosheid; geen macht, geen geld, geen wapens had, en niet op de hulp zijner vassalen kon rekenen. Men achtte het zelfs waarschijnlijk, dat men zonder slag of stoot de overwinning zou behalen, en dat het geheele standje wel zou afgeloopen zijn vóór den spoedig te verwachten moesson.

Gevolgen van den oorlog.

Men heeft zich deerlijk vergist, en thans wreekt zich vroegere overmoed en onverstand op eene al te vreeselijke manier. Want wat waren de *gevolgen* van dien eersten, zoo misdadig roekeloozen eersten stap:

De *gevolgen*? wie kent ze, al de slachtoffers van dien vreeselijken krijg? Wie durft onder cijfers brengen het aantal dooden, die aan beide zijden hun bloed hebben gestort, de gewonden die verminkt een ellendig bestaan moeten voortslepen, de ontelbaar velen die door ziekten werden weggesleept, de mannen in de kracht des levens die met een geknakte gezondheid het genadebrood moeten aannemen, de inboorlingen die zijn verjaagd uit hunne dorpen, tot ellende werden gedoemd, en tot roof werden gedreven? Doch niet alleen de stroomen bloeds die zijn vergoten, de ramp en smart die werden geleden, men kent — of wil niet kennen — de schatten gouds die zijn verspild. Met onze zoo uitgebreide bureaucratie (1), moest de minister Bergsma nog slechts 5 maanden geleden verklaren, dat men nòch bij het Ministerie van Koloniën, nòch in Indië met juistheid kan opgeven hoeveel gelden speciaal voor Atjeh zijn uitgegeven. En toch, het was zoo wenschelijk dat deze som eens nauwkeurig, voor zoover zulks mogelijk is, werd berekend, als een ernstige waarschuwing voor volgende geslachten, en voor alle Regeeringen, die nog door koloniale veroverings-zucht worden beziel. Wat wij weten dat is: dat van 1873 tot heden ongeveer 1100 millioen werden uitgegeven aan leger en vloot, dat de uitgaven vóór het uitbreken van den Atjeh-oorlog hoogstens 30 millioen per jaar bedroegen, zoodat van 1893 tot en met 1897 of in 25 jaren, deze extra uitgaven 350 millioen gulden hebben geeischt, waarvan slechts een klein deel op Lombok en elders werden besteed. In mijne brochure „*Land en Volk van Java*” had ik, een paar jaar geleden, deze som aangegeven, doch in eene kritiek in Insulinde merkte de heer van Heutz, Assistent-Resident, op, dat men alle extra-uitgaven van het Civiel Bestuur, recherche vaartuigen, reis- en verblijfskosten, verlofsgelden en een deel der pensioenen enz. enz. er bij moet tellen. Anderen kwamen dan ook op eene uitgave van 7 à 800 millioen, en de *Java Bode* van 13 April 1897 op f 1000 millioen aan geld en 100 duizend menschenlevens. Wat dit laatste betreft is het ijzingwekkend, hoe ziekten steeds den oorlog volgen, dysenterie, cholera, moeraskoortsen, berri-berri; maar ook venerische ziekten en syphilis tasten hen aan, die

(1) Ambtenaarswereld.

aan het vijandelijk lood of staal ontsnappen. En zoo staan dan nu tallooze weduwen in stomme smart voor de beelden van den vader harer kinderen, beweenen zusters hun broeder, en moeders hun zoon. En die allen vielen in gindsche verre landen om een volk uit te roeien, dat met de hardnekkigheid onzer Geuzen jaren lang kampte tegen vreemde dwingelandij. Voor een deel is ons doel bereikt: wij hebben de landouwen verwoest, de woningen verbrand, de oogsten vernield, de mannen gedood, soms kinderen vermoord. Onze repeteergeweren deden wonderen! Het was een lust om te zien „hoe die bruine sloebers uit elkaar spatten, hoe onze kleine kogels de beenderen dier kwaadwilligen verbrijzelden, hoe de vrees voor de „snaphan setan” (het geweer van den duivel) de Atjehers leeren zal eerbied te hebben voor Neerlands gezag!” Wat hindert het of men „gesneuvelden Atjehers in tweeën deelt om hun entrée in den Turkschen Hemel te bemoeielijken” (Rutgers van Rozenburg); dat men 16 Mei 1897 een dier „heerschappen”, Toekoe Tjoet Machmoed Lam Tenzah, met vrouw en kinderen en zeven volgelingen slapende doodde, door salvo's te geven door de dunne wanden der woning, tot elk geluid verstomde en zij „een reiswijzer naar betere gewesten hadden verkregen” (Kroniek 16 Mei 1897). Doch ik wil zwijgen; nóg meerdere afschuwelijke feiten staan mij ten dienste, doch ik had aan deze genoeg, om op de vreeselijke demoralisatie als gevolg der bloedstorting te wijzen. Want in deze barbaarscheden staan wij niet alleen. Overal waar het beschaafde ras der blanken in oorlog raakt met rassen van donkerder huidskleur, overal waar onze zucht naar heerschappij wordt belemmerd, treedt het nog altijd naar bloed dorstende dier in den mensch te voorschijn. Laat ons slechts herinneren aan het „handen afkappen” door de Belgen in den Congo, daar de negers geen caoutchouc en ivoor konden leveren; aan het ophangen van negervrouwen door Duitschers die belet werden hunne wellust op haar bot te vieren; aan de Philippijnen, waar Spaansche dames kwamen zien naar de executie van een duizendtal opstandelingen die op de tonen der muziek werden gedood; aan het folteren der gevangenen op Cuba en aan de Matabelen, die men als schietschijven gebruikte, en waarvan de Engelschen met het grootste vermaak er een 300 neerschoten. Dat zijn de bewijzen der Europeesche beschaving wanneer wij met die bruine en zwarte rassen in aanraking komen! Waar blijven in zulke uren humaniteit en Christendom?

Zeker, feiten van toewijding, van werkelijken heldenmoed werpen soms een lichtstraal op dit sombere tafereel van dood en moord. Doch ook bij den vijand ziet men den dood onbevreesd onder de oogen. Wanneer die Atjehsche voorvechters in 't witte doodskleed gehuld met de armen over de borst gekruist zich kalm laten neerschieten, dan moeten wij eerbied hebben voor zulke *mannen*, die door andere drijfveeren dan „kwaadwilligheid” worden gedreven erkennen, dat zij die zóó weten te sterven voor hunne overtuiging al mocht die niet de onze zijn, werkelijke „sjahid's” zijn, getuigen en martelaren van hunne liefde voor godsdienst en vaderland.

Het is fanatisme dat hen drijft; maar wij hebben dat fanatisme opgewekt; in den langen strijd tegen de meest gehate van alle „Kafirs”, (en dat zijn wij door ons verleden en ons heden), hebben wij van een manmoedig verzet tegen vreemde indringers een heiligen strijd gemaakt, een volks-oorlog, waarvoor zij verwachten dat Allah hen in den Hemel beloonen zal.

Wat nu?

Over de expedities, de kriegsverrichtingen, de vechtgelagen, de militaire, maritieme- en civiele-stelsels vol stelselloosheid wil ik geen woord zeggen. Onze overwinningen vervullen mij met weemoed, onze nederlagen met droefheid. Het eenige wat ik thans doen wil, is tot U — een beroep doende op Uw gevoel van plicht, en Uw geweten — deze gewetensvraag richten:

„Zijn wij niet, in naam van menschelijkheid en recht, als verantwoordelijk zijnde voor den oorlog daar ginds, verplicht zoo snel mogelijk een *einde* te maken aan den *Atjeh-krig*?

Het is thans de vraag niet, *hoe* er moet worden gevochten, maar *of* er moet worden voort gevochten. Zeker, er zijn bezwaren aan verbonden, wij zullen ze straks wel met klem en aandrang hooren opsommen. Het is zoo moeilijk, afstand te doen van een vooroordeel, jarenlang gekoesterd, zich los te rukken van denkbeelden, zoo vaak verdedigd. Maar men begripe mij wel, en dan kan dit pijnlijk, maar nu eenmaal onvermijdelijk geworden debat kort zijn.

De Atjeh-oorlog is een onrechtvaardige oorlog, hij is een kanker geworden, waaraan gansch Nederland aan ziel en lichaam lijden; die kanker moet worden uitgesneden, er moet een einde aan dien oorlog worden gemaakt.

Hoe zulks moet geschieden, wanneer en op welke wijze, behoort door eene Commissie van onpartijdige en onafhankelijke mannen te worden beslist. Deze Commissie, met zorg gekozen, waarin mannen van verschillende richting, doch door geen enkel persoonlijk belang aan den oorlog verbonden, door de Regeering worden benoemd, moet licht brengen, waar thans duisternis heerscht. Het doel moet niet zijn, een aanklacht van personen, die vaak het product waren der omstandigheden en die werden medegesleept door den waan van den dag, doch het éénig doel is: onderzoek der zaken, blootlegging der werkelijke gevolgen van dezen bloedigen veroveringskrig. Ons volk moet *weten* hoeveel menschenlevens hij vernietigde, hoeveel millioenen hij opslurpte, welke wreede gevolgen hij na zich sleepte; en wat thans geschieden moet, om zonder verdere bloedstorting en gewelddaden, Neerland's vlag terug te halen van een bodem, waar men ze nooit had moeten planten.

Doch wat het besluit ook zijn moge dier Commissie, onder de beste waarborgen van onafhankelijkheid gekozen, die, zich losrukkende van engen partij-geest, slechts waarheid en recht wil behartigen, — op die wijze alleen zal men met voldoende gegevens een beslissend oordeel kunnen vellen in deze alles beheerschende vraag. Eerst daardoor zal Neerlands Parlement het bewijs leveren, dat geen

lichtschuwheid ons beheerscht, geen waarheids-vrees ons bezielt.

En daartoe mede te werken kan het volk van u eischen als een *recht*, en zult gij — naar ik hoop — u zelven opleggen als een heilige *plicht*!

Met dat doel mocht ik gaarne aan deze Kamer de volgende *Motie* in overweging geven:

MOTIE.

„De Kamer, overwegende dat de oorlog met Atjeh als een nationale ramp moet worden beschouwd;

Overwegende, dat het wenschelijk is de natie in te lichten omtrent de beteekenis van dien oorlog voor Nederland en Nederlandsch Indië;

Overwegende dat de herhaalde wisseling onzer gedragslijn in Atjeh, zonder dat in den loop van 24 jaren het einde van den oorlog is bereikt, de vraag doet rijzen, of het volhouden van den oorlog wel wenschelijk en mogelijk is;

Verzoekt de Regeering een onpartijdige kommissie te benoemen, die binnen een jaar rapport zal uitbrengen over de moreele, politieke en finantieele gevolgen van den oorlog sedert zijn aanvang; over de vermoedelijke gevolgen der thans gevolgde taktiek en over de mogelijkheid en wenschelijkheid, den oorlog te beëindigen, met behoud onzer volkenrechterlijke stelling op Sumatra.”

Ik heb gezegd.

De heer Pijnacker Hordijk:

Ook de Minister ziet in den miljoenen verslindenden Atjeh-krijg het groote kwaad voor de financiën in Indië. „Zoo lang” — zegt hij — „de Atjeh-oorlog voortgaat de groote officers te eischen, die hij nu vergt en in het laatste 34-tal jaren geleverd heeft, zal ten opzichte van de opheffing van persoonlijke lasten waarschijnlijk niet zoover kunnen worden gegaan als wel wenschelijk ware; zullen vele nuttige uitgaven achterwege moeten blijven; zal op elk gebied groote zuinigheid moeten worden betracht.” En iets verder laat hij daarop volgen, „dat ter wille van de Indische financiën, zijns inziens, vooral gestreefd moet worden naar het beëindigen van den oorlogstoestand in Atjeh, die reeds zoo lang slepende is.”

Mijnheer de Voorzitter! Die uitspraak zal zeker iedereen, die belang stelt in onze koloniën, van harte onderschrijven. Zeker, er moet gestreefd worden naar een toestand van vrede in Atjeh — ter wille van de financiën, zooals de Minister zegt, maar ter wille ook van de vreedzame inlandsche bevolking op Java en de Buitenbezittingen, die niet het minste belang heeft bij de uitbreiding van ons gezag op Noord-Sumatra, maar toch voor een

groot gedeelte de millioenen moet opbrengen, die voor dat doel verbruikt worden ter wille van het leger in Indië, dat, vooral in den laatsten tijd, eene taak heeft te vervullen, waarvoor het op den duur, zonder belangrijke uitbreiding, niet is berekend; ter wille ook van de menschelijkheid.

Op bladz. 5 van de Memorie van Antwoord lees ik, dat de Regeering overtuigd is van de doeltreffendheid van het stelsel, dat thans in Groot-Atjeh toepassing vindt, en dat zij van een consequent volhouden in de thans ingeslagen richting de beëindiging van den oorlogtoestand in dit gewest verwacht. Mag ik den Minister vragen wat hij bedoelt met een consequent volhouden in de thans ingeslagen richting?

Wil dit zeggen, dat wij de groote troepenmacht, die thans in Groot-Atjeh is gelegerd, daar voortdurend, althans voor jaren, zullen moeten houden? Welke voorstelling maakt de Minister zich van het beëindigen van den oorlogtoestand in Groot-Atjeh? Acht hij de pacificatie van geheel Atjeh mogelijk, ook zonder dat wij een zelfde positie, als in Groot-Atjeh, in de federaties van Gighen en Pedir en in de zuidelijke nederzettingen hebben overd en kunnen behouden?

De toestand niet verbeterd.

De Minister zal zeker velen verplichten door eene duidelijker uiteenzetting van den actueelen toestand en van de vermoedelijke toekomst in Atjeh, dan hij ons in de Memorie van Antwoord heeft gegeven. Die althans is niet te vinden in het antwoord op de in het Voorloopig Verslag gestelde vragen: welk politiek en krijgskundig doel thans, ten gevolge van de plaats gehad hebbende operatiën, geacht mag worden bereikt te zijn en welke gevolgen de Minister van verdere toepassing van de aangenomen gedragslijn verwacht. „De rust en de steeds verbeterende toestand in de streken, waar de vijandelijke benden het niet meer wagen door te dringen,” zegt Zijne Excellentie, en hij noemt dat antwoord afdoende.

In het verslag omtrent de voornaamste gebeurtenissen in Groot-Atjeh en onderhoorigheden van 11 – 24 September ll., worden echter enkele voorvallen vermeld, die nu juist niet van rust getuigen. Ik lees daarin onder andere: „De in het vorige verslag gemelde inval van Toekoe Oemar in Lamti had aanvankelijk verloop van volk uit Lepong ten gevolge, deels naar het gebergte en deels naar de IV Moekins; maar nadat de aldaar gelegerde troepen versterkt waren en eenige punten hadden bezet, waardoor de stelling van Oemar kon worden beheerscht, was deze verplicht zich dieper in het dal terug te trekken en keerde de bevolking weder naar hare woonplaatsen terug. Door evenge-noemde maatregelen en het stellen van hinderlagen werd ook een einde gemaakt aan beschietingen van het bivak, dat enkele malen het doelwit van vijandelijke schutters was geweest.

Intusschen kon niet voorkomen worden dat enkele kleine ben-

den tot diep in de VI Moekims doordrongen en in Lam Tengah een drietal huizen verbrandden, en twee bewoners vermoordden. Aan 's vijande zijde sneuvelde Panglima Bintang."

Er volgt dan een kort verslag van den tocht naar het Parangebergte, bij welke gelegenheid eenige mindere militairen en de luitenants Wagener en van Greuningen sneuvelden.

Dergelijke gebeurtenissen vinden wij in nagenoeg alle verslagen vermeld. In dat van 14—18 Augustus jl. o.a.: „In den omtrek van Gleiang bleef de vijand het ons lastig maken door af en toe enkele schoten op de transporten naar Indrapoeri af te geven, een enkele maal de telefoon te beschadigen en het kampement te beschieten. Ook de dekking van de koelies, die grind voor den weg naar Selimoen verzamelen, raakte herhaaldelijk met den vijand, die zich hoofdzakelijk van Senebook (bezuiden de Atjeh-rivier) ophield, in voorgevecht; den 16den Augustus werd daarbij een Europeesch fuselier gewond".

Nu zal de Minister wellicht zeggen, dat die gebeurtenissen op zich zelve van niet zoo groote beteekenis zijn. Doch zij weder spreken dan toch de wel wat bond door hem neergeschreven woorden over de rust en de steeds verbeterende toestand in de streken, waar de vijandelijke benden het niet meer wagen door te dringen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb bij eene vorige gelegenheid mijne meening over de thans in Groot-Atjeh gevolgde richting uiteengezet, en sedert heeft de gang van zaken aldaar die meening niet gewijzigd. Met een stelsel, dat veel krachtsinspanning eischt en zeer kostbaar is, zijn wij, meen ik, niets verder gekomen ten opzichte van de pacificatie van Atjeh, dan wij voor dezen waren. De regeeringen hier en in Indië verwachten daarentegen van dit stelsel de beëindiging van den oorlogstoestand en dus ook van de vele ellende daaraan verbonden. Ik hoop van harte, dat hare verwachting niet zal worden teleurgesteld, maar vervuld.

Ik zal natuurlijk de redevoering, zooeven door den heer van Kol uitgesproken, ter beantwoording laten aan den Minister in het bijzonder, ook wat betreft de Atjeh-zaak. Ook wensch ik nog geen oordeel uit te spreken over de door hem ingediende motie, omdat ik die nog niet gedrukt voor mij heb.

Toch moet ik met een enkel woord protesteeren tegen de beschuldiging door hem ingebracht, als zou ook in de laatste jaren niets gedaan zijn om de welvaart van de bevolking op Java en in de Buitenbezittingen te bevorderen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik geef hem dadelijk toe, dat er te haren opzichte veel is nagelaten wat gedaan en ook veel gedaan wat nagelaten had moeten zijn, maar er kan niet ontkend worden, dat, sedert tal van jaren, de achtereenvolgende regeeringen het bewijs hebben gegeven, dat zij doordrongen waren van eene soort van rechtvaardigheid en billijkheid tegenover de inlandsche bevolking.

Er bestaat dienaangaande wel geen wettelijke regeling, doch niemand wensch meer directe voordeelen uit Indië ten behoeve

van het moederland. Veel is er gedaan voor betere verkeersmiddelen en irrigatie en al laat de oeconomische toestand van de inlandsche bevolking zeker nog veel te wenschen over, hij is thans niet meer zooals hij met schrille kleuren door den heer van Kol is afgeschilderd.

De heer **Verhey**: Bij deze algemeene beschouwingen wensch ik met enkele woorden de aandacht te vestigen op den tegenwoordigen toestand in Atjeh. Met belangstelling heb ik de uiteenzetting van zaken van den heer van Kol gehoord, en ik geloof dat uit een historisch oogpunt tegen veel van hetgeen door hem gezegd is, weinig is in te brengen. Evenwel behoeft dit niet te leiden tot het aannemen van dezelfde conclusie als waartoe hij kwam.

Mijnheer de Voorzitter! In het Voorloopig Verslag wordt de toestand op Atjeh besproken en van verschillende zijden instemming betnigd met de tot nu toe gevolgde wijze van handelen, terwijl de Minister verklaart dat de Regeering van een consequent volhouden in de thans ingeslagen richting de beëindiging van den oorlogstoestand in dit gewest verwacht. Indien daaronder wordt verstaan het blijven beheerschen van de drie sagi's van Groot-Atjeh, zooals thans geschiedt, dan kan ik mij daarmede geheel vereenigen. Het is toch gebleken dat het krachtig en rusteloos optreden, de voortvarendheid waarmede is geageerd, de inspanning van de troepen gevegd, de offers die zijn gebracht, in Atjeh niet te vergeefs zijn geweest.

Er werd weder een toestand geschapen als toen de zegevierende troepen van generaal van der Heyden in 1879, elkander van uit Lampenas en Indrapoeri te Selimoen de hand konden reiken. De toestand op Groot-Atjeh verbetert, naar de mededeeling van de Regeering, voortdurend, en er is tot nog toe geene aanleiding om te verwachten dat hierin verandering komt, wanneer men blijft bedoelen den vijand in bedwang te houden, — wanneer men, zooals de Minister van Koloniën in zijne Memorie van Antwoord schrijft, onwrikbaar besloten blijft niet weder, door verandering van inzichten, al hetgeen verkregen is, in de waagschaal te stellen.

De kracht van leger en vloot zal daarvoor naar mijne bescheiden nog geruimen tijd noodig zijn en vereischt worden, dat in de sterkte van beide deelen onzer krijgsmacht op Atjeh geene vermindering kan worden toegelaten. Het kan zijn nut hebben hierop te wijzen, voor hen die de verwachting koesteren dat, als gevolg van het in den laatsten tijd gevoerde beleid, de pacificatie had moeten volgen of althans niet verre meer moest zijn; pacificatie in dien zin, dat althans de voornaamste hoofden van het verzet zich spoedig aan ons gezag zouden onderwerpen.

De mogelijkheid bestaat dat hunne verwachting niet wordt beschaamd. Waarschijnlijk echter acht ik het niet; de geschiedenis van den Atjeh-oorlog laat niet toe optimistisch te zijn.

De vraag doet zich dan voor of het Indische leger in staat zoude

zijn de bezetting op zoodanigen voet te onderhouden, dat de vallei van Groot-Atjeh kan blijven worden beheerscht, totdat de pacificatie zal zijn ingetreden. Tot de beantwoording daarvan moet ik mij bepalen tot de gegevens die in het Koloniaal Verslag voorkomen en dan kom ik met die gegevens tot de overtuiging dat het Indisch leger daartoe bij machte zal zijn.

Ik zal de cijfers die mij tot de meening hebben gebracht dat de toestand van het Indische leger vrij gunstig is, achterhouden; alleen wijs ik er op dat bij de infanterie, het wapen dat verreweg het talrijkste is, het aantal beschikbare manschappen viermaal zoo groot was als de bezetting van Atjeh aan infanterie bedroeg. Gaat men het aantal na van hen die in de laatste vijf jaren noodig waren tot aanvulling van de troepenmacht op Atjeh, dan blijkt dat daarvoor jaarlijks meer dan de geheele bezetting werd vereischt. Globaal aannemende dat elk jaar de bezetting vernieuwd wordt (hetgeen ook in de Memorie van Antwoord voor eene compagnie Europeanen wordt bevestigd) dan kan als regel worden aangenomen dat de in dienst blijvenden van de afgelosten, geruimen tijd niet beschikbaar zijn voor Atjeh. Onderwijl is echter een gedeelte van de niet beschikbaren, de recruten, geschikt geworden voor den actieven dienst, en komen van de beschikbaren op Java weder vrij voor de aanvulling van de bezetting op Atjeh.

De mogelijkheid bestaat wat het *sterktecijfer* betreft, om een oorlogstoestand te blijven volhouden, zooals wij dien thans kennen. Dat leeren de cijfers; maar zij worden bevestigd door de nadere verklaring in de Memorie van Antwoord, dat eene aanvulling over 1898 met 2000 Europeanen door de Indische Regeering, die in de allereerste plaats den toestand kan en moet beoordeelen, voldoende wordt geacht. Ook de mededeeling in de Memorie van Antwoord, dat de dienst in de nieuwe kampementen niet te zwaar is voor de krachten der manschappen, is een gunstig getuigenis voor het weerstandsvermogen en den fysieken en moreelen toestand van de troepenmacht op Atjeh.

Wel toont de Regeering daardoor te gelooven in de kracht van het leger als lichaam; doch het lijdt geen twijfel of de wijze van individueele aanvulling der verliezen, het gestadige va et vient kan geen gunstigen invloed hebben op den samenhang van het leger; en eene compagnie die in den loop van een jaar als 't ware wordt vernieuwd, moet vanzelf aan innerlijke kracht en samenhang inboeten.

Hoe meer dus periodieke aflossing van geheele onderdeelen kan plaats hebben alvorens zij moeten worden geëvacueerd, des te meer zullen de belangen van het leger in zijn geheel gediend worden, en tegenover de groote voordeelen daaraan voor het personeel verbonden, mogen kosten van uitbreiding van het leger, wanneer die daarvoor noodig is, naar mijne meening niet wegen.

Zeer zeker zal niet worden getwijfeld aan de mededeeling in de Memorie van Antwoord: „dat ter verzekering van behoorlijke aanvulling, uitrusting en verpleging der troepen al het mogelijke wordt gedaan”, maar waar het zulk een langdurige oorlog betreft, moet al het mogelijke gedaan worden, om zoo ver het kan het

leger uit te breiden, daar niet enkele jaren, maar onafgebroken een wissel op het personeel van dat leger getrokken wordt.

De verklaring dat de Minister betwijfelt of een nog krachtiger optreden dan thans in Atjeh geschiedt, tot spoediger beëindiging van den strijd zou lijden, heb ik met instemming gelezen. Bestond de zekerheid lat met één slag, gesteld dat goed geoefende en geëncadreerde afdeelingen te scheppen waren, de strijd zoude beëindigd zijn, dan ware voor dat plan veel, zoo niet alles te zeggen, doch die zekerheid kan niemand schenken en wanneer men zal doorgedrongen zijn tot de plaatsen, waar men den vijand verslaan wil, wat dan, als de onderwerping of pacificatie niet dadelijk volgt? Is het dan aan te nemen, dat wij ook het nieuw veroverde gebied zullen moeten blijven bedwingen? M. i. niet. Zeer zeker zal niet dan met groote behoedzaamheid moeten worden gehandeld. Eerst wegen, dan wagen. Er staat thans te veel op het spel.

Met het parool: vasthouden hetgeen wij thans hebben, krachtig optreden waar het voor dat doel noodig is, eene scherpe toepassing van de scheepvaartregeling, humanaan optreden, eene beschaafde natie waardig, — met dergelijk programma kan ik mij zeer goed vereenigen.

Tegen het denkbeeld van eene Staatscommissie, dat in het Voorloopig Verslag wordt aangegeven, die advies zou moeten uitbrengen hoe men aan den Atjeh-strijd een eind zou moeten maken, heb ik principieele bezwaren. Zeer waarschijnlijk vindt het zijn grond in gemis van vertrouwen in het beleid, waar reeds zooveel jaren, zonder het verlangde resultaat te verkrijgen, zijn vervlogen en als zoodanig zeker te rechtvaardigen. Doch wat is daarmede thans te winnen? Ware door eene Staatscommissie een einde te maken aan den strijd, wie zou haar dan niet toejuichen?

Er is echter niemand die dat gelooft en de Minister heeft, m. i. te recht, eene zoodanige verwachting eene illusie genoemd.

In de gegeven omstandigheden zoude eene commissie blijk geven van groot wantrouwen in het beleid en de eerlijkheid van de Indische Regeering; waarvoor geen aannemelijke reden bestaat of wordt aangevoerd. Indien de Indische Regeering thans doelloos, zonder studie, zonder behartiging van 's lands belang, ins Blaue hinein, levens en geld offerde aan den strijd in Atjeh, en indien daarvan iets gebleken was, zoude er sprake kunnen zijn van eene commissie van enquête, thans niet.

Ik vraag mij verder af, hoe de Staatscommissie tot haar advies zoude moeten komen, hoe dat advies richtsnoer zou kunnen zijn voor de gedragslijn der Regeering?

Zeer zelden komt het voor, dat commissiën — inzonderheid Staatscommissiën — eenstemmig zijn. Veelal is er eene minderheid, die zich schikt naar een soms zeer geringe meerderheid, van welk verschil dan gewoonlijk nog afzonderlijke nota's het gevolg zijn. Zoude zij ons een stap verder brengen?

Onwaarschijnlijk is het zeker niet dat het met de Atjeh-commissie eveneens zoo zoude gaan, zoodat ten slotte toch niet wordt verkregen wat men zoude wenschen. Eene Staatscommissie zal

ook gernimen tijd een verlammen den invloed uitoefenen op den gang van zaken. Dat zij spoedig met haar werk gereed zoude zijn, is niet aan te nemen. Haar advies, dat op grondig en stellig ook op persoonlijk onderzoek ter plaatse moeten berusten, hangt af van subjectieve beoordeeling van toestanden in het licht der Atjeh-geschiedenis. En terwijl de commissie debiteert, zal men niet vrij zijn te handelen waar gehandeld moet worden, en gunstige momenten tot nadere bevestiging van ons gezag niet kunnen benutten.

Dat de Staatscommissie uit eerlijke en onpartijdige lieden zoude moeten zijn samengesteld, is buiten bestrijding; dat eerlijkheid en onpartijdigheid alsnog als hooge eigenschappen moeten worden aangemerkt, spreekt vanzelf. Bij voorkeur zal men eene commissie toch niet uit minder waardige persoonlijkheden samenstellen, tenzij de opzet der commissie weder oneerlijk ware. Militairen wenschte men buiten zulk eene commissie te sluiten. Dat men hen niet zoude opnemen omdat zij militairen zijn, kan nu alleen zijn grond vinden in de meening, dat de militairen per se vóór aggressief optreden zijn, en de zucht naar roem of eer zuiver inzicht in den aard der omstandigheden zoude verduisteren. Ik geloof, dat tegen zulke opvatting een enkel woord van protest niet achterwege mag blijven. Zij die den oorlog kennen en hebben bestudeerd, die de rampen en ontberingen die hij in zijn gevolg voert, hebben gezien en ondervonden, zullen zeker niet ongemotiveerd tot aggressie, tot noodeloze voortzetting of verscherping van den oorlog drijven. Het is dus aan te nemen dat niet de zucht naar militaire roem, waarmede bij het Indische leger toch reeds zoo velen zijn overdekt, maar veeleer het koel verstand hun advies zoude beheerschen.

Niet aangenomen kan worden, dat het leven en de gezondheid van zoo vele jonge mannen zoude worden geofferd, dat zoo vele schatten zouden worden besteed wanneer de noodzakelijkheid daarvan niet evident zoude blijken: evenmin dat mannen van karakter, van kennis, van rijpe ondervinding, van leeftijd iets anders zouden kunnen beoogen, dan het volbrengen van hetgeen hen door het landsbelang als hun onafwijsbare plicht wordt voorgeschreven.

Ware dat inderdaad anders, waren er redenen om in zoo gewichtige zaak aan de zuiverheid der bedoelingen, aan de goede trouw der leiders te twifelen, dan zoude het vertrouwen geheel worden geschokt en zou ik zeggen: door Nederland hoe eer hoe beter, zou dat ontzettende kwaad moeten worden uitgesneden, en hij, die op onomstootelijke gronden dat kwaad aantoonde, zou den dank verdienen van het geheele Nederlandsche volk. Maar tot zoolang mag er geene reden zijn om militairen te sluiten buiten eene commissie, die men uit eerlijke en onpartijdige lieden wenscht te zien samengesteld.

Verschrikkelijke Sterfte.

Het is hier ook de plaats te wijzen op het nog altijd hooge cijfer van berri-berri-lijders in het algemeen en op Atjeh in het

bijzonder en de daarmede verband houdende evacuatiën; in 1895 bijv. 2900 evacuatiën van die lijdens; in 1894 1400, in 1893 2700, tengevolge waarvan de mutatiën aldaar aan de orde blijven. Volgens de Koloniale Verslagen van 1896 en 1897 bedroeg het aantal lijdens in 1895 en 1896 resp. 3329 en 3412. In 1895 was het minder; doch in de daarvoor gaande jaren mede zeer belangrijk.

Het geheele aantal afgekeurden aan berri-berri bedroeg in 1896 132 Europeanen en 877 inlanders; aan die ziekte overleden 16 Europeanen en 147 inlanders; doch alles wat tot nog toe in het werk werd gesteld om haar te bestrijden; bleek te falen. Indien deze ziekte kon worden verdreven, zou de kracht van het Indische leger aanmerkelijk toenemen.

Een Christen aan het woord.

De heer **Kuyper**: Mijnheer de Voorzitter! Het is mij een voorrecht, ook mijnerzijds, waar ik aan deze algemeene beraadslaging wensch deel te nemen, te kunnen beginnen met een woord van sympathie aan den nieuw opgetreden Minister van Koloniën. Op zich zelf zou ik het, zoolang de oorlogstoestand in Atjeh voortduurt, steeds mijn plicht achten, geheel afgezien van mijn oordeel over de overige leden van het Kabinet, den Minister van Koloniën te steunen. Maar waar dit bij den voorganger des Minister mij soms moeilijk viel, is het mij aangenaam te kunnen zeggen, dat tegenover dezen titularis de vervulling van dezen plicht mij zelfs aangenaam is.

Ik hoop zoo straks nog met enkele details aan te toonen, waarom ik ook zijne Memorie van Beantwoording, in meer dan één opzicht, met genoegen las. Maar laat mij vooraf, nu men ook mij in het Atjeh-debat gehaald heeft, ook mijnerzijds een enkel woord mogen zeggen over de Atjeh quaestie.

De heer van Kol heeft zijnerzijds gemeend het vraagstuk of er aan den Atjeh-oorlog een *vitium originis* kleefte, d. w. z. of die oorlog rechtvaardig dan wel onrechtvaardig begonnen was, nogmaals in debat te moeten brengen. Voor zoover hij dat deed, heb ik zijn verhaal critiek met genoegen gehoord; ook al mag ik niet verhelen dat zijn betoog voor mij niets nieuws bevatte, daar hij toch weinig anders deed, dan nogmaals dezelfde denkbeelden ontwikkelen, die vóór ruim twintig jaren reeds meer dan eens, in allerlei vorm, in deze zelfde Kamer ontwikkeld zijn. Het eenige verschil tusschen toen en nu was, dat, terwijl toenmaals die beschouwingen meest van den kant der rechterzijde geleverd werden, zij nu eens kwamen van de andere zijde. Doch ook al hoorde ik hem met genoegen nogmaals die bekende critiek ontwikkelen, dit neemt niet weg dat een debat over de rechtvaardigheid of de niet-rechtvaardigheid van den Atjeh-oorlog mijns inzien niet meer is van onzen tijd. Deze critiek is en blijft een uiterst belangrijk onderwerp voor de historische onderzoekingen van den geschiedvorschuer, maar hield mijns inziens op te vormen een element van politiek debat of parlementaire discussie, wel te verstaan bij behandeling van de begroting van Koloniën.

Ik voeg er die laatste beperking bij, omdat ik mij zeer wel kan voorstellen dat deze critiek nog altoos een gerechtvaardigd element blijft voor het politiek debat bij de algemeene beraadslaging over de Staatsbegroting; en wil de heer van Kol alsdan zijne klacht herhalen en ze besluiten met deze conclusie: dat niet mag vergeten worden hoe het de liberale partij is, die voor den viciëusen (1) oorsprong van den Atjeh-oorlog aansprakelijk blijft, dan geloof ik inderdaad, dat er een onderwerp in het debat zou gebracht worden, waarover niet zonder vrucht viel te discussieeren.

Ter zake voeg ik er nog bij, dat de citeering door den heer van Kol van het indertijd door mij hier in zake Atjeh gesprokene niet den indruk maakt, alsof ik thans over de origine van dezen oorlog anders denk dan vroeger. Integendeel, wat ik in 1874 en 1875 hier betoogde, beaam ik nog.

Wat de *historia morbi* (2) betreft ben ik het dus geheel met den heer Van Kol eens. Maar, en zie hier mijne bedenking, op elk betoog moet eene conclusie volgen, en nu houde de geachte spreker het mij ten goede dat de conclusie door hem getrokken, mij niet schijnt te passen op zijne praemissen. Dit zou anders geweest zijn, zoo hij tot deze conclusie ware gekomen: de Atjehoorlog is onrechtvaardig begonnen; elke onrechtvaardig begonnen oorlog, hoe lang zijn verloop ook moge zijn, moet onverwijld worden afgebroken; derhalve stel ik als motie voor dat de Kamer verklare, dat wij ons onmiddellijk uit Atjeh behooren terug te trekken.

Ook had de geachte afgevaardigde eene zachtere conclusie, bijv. in dezer voege, kunnen voorstellen: deze oorlog is in elk geval *door ons* begonnen, in geen geval *door de Javanen*; de kosten van dezen oorlog behooren uit dien hoofde niet te worden gebracht op de Indische rekening, maar moeten gedragen worden door Nederland. Immers het Nederlandsche volk heeft, door herwaarts eene meerderheid te zenden, gelijk die toen was, door zijne afgevaardigden dien oorlog in zijn opkomst gewild; niet de Javaan, maar de Nederlander moet derhalve de leening betalen, nu het blijkt dat er deficit is.

Doch een dergelijke conclusie werd *niet* door den geachten spreker gemaakt. Hij wenscht alleen de benoeming eener Staatscommissie, die over een jaar haar rapport zal indienen.

Indien ik het gevoelen van den heer van Kol ware toegedaan dat deze oorlog niet alleen in zijn oorsprong onrechtvaardig, maar ook zijne voortzetting eene schade voor ons volk en eene gruwelijke onrechtvaardigheid, die oogenblikkelijk behoort op te houden, dan zou ik het niet voor mijn verantwoordelijkheid durven nemen, om dien toestand ook maar voor een jaar te bestendigen. Of wel bezien voor veel meer dan een jaar, want als het rapport er na een jaar kwam, zou de Regeering zeker nog wel een tweede jaar behoeven eer zij met volledige, goed gevormde plannen bij de Kamer zou komen.

(1) Verkeerden.

(2) Ziektegeschiedenis.

Ik begrijp dus niet hoe de geachte spreker, op zijn standpunt zelfs het initiatief kan nemen, om zulk een zijn inziens schandelijke ongerechtigten toestand nog misschien een paar jaar te bestendigen.

Wel zou ik die conclusie begrijpen, bijaldien de heer van Kol een ander standpunt hadde ingenomen en aldus had geredeneerd: wel was de origine van den oorlog ongerechtvaardigd, doch nu hij eenmaal dit lang verloop nam, zijn wij als ingegroeid in een toestand dien wij *niet* meer in onze macht hebben en die niet in een oogenblik te veranderen is. Dan toch zou hij ook mijn gevoelens uitdrukken. Als hij zich echter plaatst op het standpunt, dat hij ontwikkelde, en oordeelt dat, dewijl die oorlog onrechtvaardig in zijn aanvang was, we ons hoe eer hoe beter uit heel Atjeh moeten terugtrekken, dan zou ik hem willen vragen, of hij dan niet nog veel verder moet gaan en niet zou moeten voorstellen om kortweg ons geheele koloniaal bezit aan de inlanders terug te geven. Immers de historie bewijst, hoe de verwerving van ons koloniaal bezit steeds gejaagd is gegaan met daden van hebzucht en baatzucht. Zelfzucht en eigenbaat toch hebben ook in vroeger eeuwen bij de verwerving van ons koloniaal bezit, helaas, maar al te groote rol gespeeld.

Mijnerzijds neem ik dan ook eene andere positie in. Ik neem geen woord terug van het vroeger ook door mij betoogde, dat deze oorlog victieus in zijn oorsprong was, maar ontken, dat die beslissend is voor onze tegenwoordige positie.

Zie, wanneer ik een tuin had, die door eene heining van den tuin van mijn buurman gescheiden was, en een van mijne jongens was die heining overgegaan en in een boom geklommen om er de appelen af te plukken, en ik zag, hoe mijn buurman uit zijn huis schoot, en hem niet alleen bij zijne beenen uit den boom trok en eene flinke oorvijs gaf, maar hem zoo kwaardaardig te lijf ging, dat er gevaar voor zijn leven ontstond, dan zou ik niet zeggen: daar houd ik mij buiten, het is mijn jongen zijn eigen schuld, maar dan sprong ik een, twee, drie zelf de heining over om mijn kind te ontzetten. En wanneer mijn buurman dan niet afliet, maar een mes trok, dan zou ik hem aangrijpen, en hem voor den grond werpen en houden tot ik hem ontwapend had.

Aldus wordt zelfs in het private leven niet zelden uit iets dat met eigen schuld begonnen is, een toestand geboren waarin men nochtans uit noodweer gedwongen is te handelen en door te tasten. En dan heeft men in het private leven nog de politie en de rechterlijke macht boven zich die in zulk een geschil recht kan verschaffen. Maar datzelfde is niet het geval in een geding als tusschen ons en Atjeh. Er staat toch geen internationale macht boven ons die recht tusschen ons kan spreken en dat recht handhaven. Op dien grond nu kan ik zeer wel overtuigd zijn dat oorspronkelijk de schuld aan onze zijde ligt, en nochtans erkennen, dat er gaandeweg een toestand is geboren waarin wij door eenvoudig terugtrekken geene verbetering kunnen brengen.

Door moorden tot het Evangelie.

Onze eenige roeping is 'en blijft dan om een einde te maken aan de stelselloosheid waardoor wij voortdurend den gang van de zaken sleepende gehouden hebben en door dit slepend houden teweeg hebben gebracht dat telkens nieuwe millioenen verspild en nieuwe menschenlevens opgeofferd zijn. Nu het geval er eenmaal toe ligt, gelijk het ligt, moeten wij stelselvastheid voor stelselloosheid in plaats stellen, en doortasten met alle kracht, en daarom verheugt het mij zoozeer dat de Minister dit ook wil, en daar flink en kloek voor uit komt. Ik hoop dan ook, dat hij zich door niets van dit eenige goede standpunt zal laten afdringen. Wat ons thans te doen staat, is aan Europa en aan Atjeh te toonen, dat de Hollanders, in hun soms ziekelijke flegma, vaak lang aarzelen en weifelen, en niet dan schoorvoetend er toe overgaan om hun plicht te doen, maar dat we, eenmaal wakker geworden en tot een vast besluit gekomen, dan juist, dank zij dat zelfde flegma, ook *volhouden*. Europa moet zien, en Atjeh moet weten dat, nu Nederland eenmaal zijn wilskracht liet opwaken, ook *door zal zetten* en niet zal rusten, zoolang we ons doel niet hebben bereikt. En dan ja, maar ook dan eerst, zal onze zedelijke verplichting weer spreken, om aan Atjeh het lijden te beteren, wat we het door den zoo lichtvaardig ondernomen oorlog hebben aangedaan. Onze zal dan de plicht zijn, om Atjeh in rijke mate de zegeningen te brengen van een vast en ordelijk bestuur, de zegeningen van onze hoogere beschaving en ontwikkeling, en ik voeg er bij, bovenal de zegeningen van het Evangelie, dat alleen waarlijk vrij maakt en verlost.

Hoe de Minister het zal moeten aanleggen, om daartoe te komen, laat ik in het midden. Geen Minister van Koloniën is bij machte, om hier in de Kamer een exposé te geven, waarin hij, met de mathematische zekerheid van een Moltke, ons zou voorrekenen, op welke wijze de vijand zal worden omsingeld en overwonnen. Zelfs indien de Minister er bij machte toe ware zou ik het nog zeer bedenkelijk vinden, wanneer hij hier zijn krijgsplan ging openbaren. Aan den aandrang tot andere aanwijzing geve hij daarom niet toe. En wat men nu zegt dat wij op Atjeh nog maar van zoo'n klein plekje meester zijn, 'an antwoord ik, dat eene citadel ook maar een klein plekje is, vergeleken bij de geheele stad die ze bestrijkt, maar houd vol, dat wie de citadel heeft, meester is ook van de stad. En zoo nu is het ook met het kleine plekje dat wij in Atjeh hebben; Groot-Atjeh is de sleutel van heel de positie. Slechts tot één ding spoor ik den Minister aan, om toch door te tasten, en doortastend nu vind ik niet wat de Minister ons omtrent de recherchevaartuigen voorstelt. Die recherchevaartuigen moeten dienen om te beletten dat er niet voortdurend ammunitie in Atjeh worde ingevoerd. Daarom is het verkeerde zuinigheid karig op die recherchevaartuigen te zijn. Willen we onze positie op de kust handhaven, maakt dan op eens het aantal dier recherchevaartuigen compleet. Aldus, Mijnheer de Voorzitter, sta ik in zake Atjeh, en ik eindig daarom

wat dit punt betreft, met te verklaren, dat, al moge het pas opgetreden Ministerie niet in alle opzichten mijne sympathie hebben, ik er het vaderland toch mede geluk zal wenschen, mits deze Minister aan het einde van zijne vierjarige bewindsperiode zich zal mogen tooien met den lauwer, dat het hem te beurt viel dezen kanker uit ons koloniaal beheer uit te snijden en aan de lijdensgeschiedenis voor goed en altoos een einde te hebben gemaakt. . . .

Van der Zwaag: Mijnheer de Voorzitter! Het moge vreemd zijn, dat ik als leek en jong lid dadelijk het woord vraag bij eene begroting, van welker onderdeelen ik — ik erken het gaarne — weinig kennis heb kunnen opdoen, maar waar wij verplicht zijn om deze week of in de volgende na afloop der beraadslaging onze stem *pro* of *contra* uit te brengen, moet men wel het woord nemen om zijn standpunt als leek kenbaar te maken. Door kenbaarmaking van zijn opinie geeft men dan meteen aan de specialiteiten gelegenheid, om zoo noodig ons nader in te lichten, ook zal het daarbij blijken, gelijk nu reeds het geval was, dat als men tweespecialiteiten in de Kamer heeft, dezen het altijd oneens zijn, zoodat men het ten slotte op zijn eigen oordeel toch maar moet laten aankomen.

Ik ben het volkomen oneens met den vorigen spreker, den heer Kuiper, dat wij ons niet nogmaals in debat moeten begaven over de rechtvaardiging van den Atjeh-oorlog, omdat een dergelijk debat niet meer is van onzen tijd. Ik zou meenen dat waar jarenlang op het recht van dien oorlog niet de noodige nadruk is gelegd, het meer dan tijd wordt om eens dat al of niet rechtmatige er van op den voorgrond te stellen en al het mogelijke te doen, zij het dan ook binnen de grenzen van ons Staatsrecht, om het gedane onrecht, voor zoover dit nog mogelijk is, goed te maken, of althans met het plegen van onrecht uit te scheiden.

Wanneer de heer Kuiper zegt, dat de liberale partij de verantwoordelijkheid voor de *origine* van den Atjeh-oorlog draagt, moet men bedenken dat, wanneer elk jaar de gelden, voor de voortdurende er van benodigd, zonder krachtig protest worden toegestaan, wij te zamen aansprakelijk zijn voor de *voortdurende* van dien oorlog, die ons lang nog kan bezighouden, tot groote schade van Indië en Nederland.

De heer Kuiper heeft een beeld gebruikt, om eenigszins te rechtvaardigen, waarom hij niet tegen het langer voortduren van den Atjeh-oorlog protesteert, maar medegaat met de Regeering, welke nog steeds den oorlog door middel van geweld wil trachten te beëindigen.

Hij gebruikt het beeld van een jongen, die in den tuin van zijn nabuur is geklommen, om een paar appels of zoo iets te rooven, iets wat in zijn oog zeker onrechtmatig is. Wanneer ik, zegt de heer Kuiper, als vader van dat kind zulks erken en daarom lijdelijk zou kunnen toezien dat het kind voor die daad wat voor zijn broek kreeg, dan zou ik toch, wanneer het bij de kastijding in levensgevaar kwam te verkeerren, niet meer vragen wat recht is, maar toespringen, omdat het bloed krupt waar het niet gaan kan en den jongen redden.

Ik heb daar niets tegen, Mijnheer de Voorzitter, maar wel zou ik er tegen zijn, wanneer die vader eenige andere jongens er bij riep en hun vroeg tegen een paar centen belooning hem te helpen om op zijne beurt ook eens dien buurman af te kloppen. En zoo iets doet ieder die spreekt en stemt vóór het voortduren van den Atjeh-oorlog. Wie meent dat deze door geweld moet eindigen, is zedelijk verplicht *zelf* naar Atjeh te gaan om daar te vechten, maar dat doet men niet. Men zendt er *anderen* heen, die op de levenszee schipbreuk hebben geleden en verplicht zijn, willen zij hier niet van honger sterven, zich aan de kogels der Atjehers bloot te stellen en personen dood te slaan, die *hun* persoonlijk althans nooit eenig kwaad hebben gedaan.

Waar wij nu hebben gehoord — ook van eene specialiteit (naar ik meen, den heer Verhey) dat tegen het geschiedkundig betoog van den heer van Kol heel weinig is in te brengen en het dus gebleken is, dat het voeren van dien oorlog eene gruwelijke onrechtvaardigheid is, daar meen ik dat alle leden het hnn moeten doen, om dien zoo spoedig mogelijk te beeindigen, op welke manier dan ook.

Niet alleen dat tot dusver de oorlog onrechmatig is gevoerd, maar ook de zedelijke en financieele gevolgen er van zijn verschrikkelijk. Konden wij nu verwachten, dat binnenkort door een meer krachtig optreden, tengevolge van een nieuwe taktiek, de oorlog zou eindigen, dan zouden de voorstanders van deze taktiek daardoor eenigzins sterker in hunne schoenen staan; maar hoe ongelijk de adviezen van de Indische specialiteiten hier ook mogen zijn, *hierin* komen zij merkwaardig overeen, dat, welke taktiek men ook volge, men zich in langen tijd nog niet uit dit wespennest zal kunnen terugtrekken, wanneer men den weg des gewelds wil blijven gaan.

Er zijn hier specialiteiten, die zeggen: de krachtsinspanningen die wij ons in den laatsten tijd hebben getroost en de meerdere offers die we hebben gebracht, zijn niet te vergeefs geweest. Anderen in deze Kamer zeggen evenwel: het heeft nog niet veel geholpen.

Aan zulke tegenstrijdige adviezen hebben wij bijzonder weinig. Maar neem nu eens aan, dat de Regeering in deze het juiste standpunt in zake taktiek inneemt, — wat niet gezegd is, want ook eene Regeering, hoe goed ook ingelicht, kan dwalen — dat de Regeering den waren weg heeft genomen, om Atjeh met geweld ten onder te brengen, dan nog vraag ik: hoe lang zal dit duren?

En dan is het eigenaardig, dat allen zonder onderscheid hierin weer overeenkomen, dat dit in allen gevalle nog *zeer lang* zal duren.

De Regeering zegt zelf: „welke opofferingen er nog noodig zullen zijn, om tot pacificatie te geraken, is uit den aard der zaak afhankelijk van den tijd die nog noodig zal zijn om het den hoofden van het verzet duidelijk te doen worden, dat verdere tegenstand nutteloos is, omdat Nederland ditmaal onwrikbaar besloten is om aan den Atjeh-oorlog een einde te maken en het vruchteloos zou zijn opnieuw op verandering van inzichten te hopen.”

Met andere woorden: de Regeering kan bij geen benadering den tijd bepalen binnen welken de Atjeh-oorlog zal zijn afgelopen. Die oorlog zal dus jaren en jarenlang nog voortgaan niet alleen finantieele offers, maar, helaas, ook eene massa offers aan menschenlevens te vergen.

Een ieder die door het goedkeuren der Indische begrooting voor den Atjeh-oorlog zijne stem uitbrengt, moet zich ten diepste bewust zijn van de verantwoordelijkheid die hij op zich neemt, door er mede aansprakelijk voor te zijn dat die oorlog in die verre gewesten voortduurt, die op *onrechtvaardige* manier is aangevangen en dien wij uit een oogpunt van recht en billijkheid zoo spoedig mogelijk behooren te beëindigen, zij het tot onze zoogenaamde schande, want de schandelijkste vredesvoorwaarden zouden uit een oogpunt van moraliteit voor Nederland beter zijn, dan de schandelijke oorlog, die daar zoo lang door ons is gevoerd en nog wordt gevoerd.

Dan de financieele offers. In hare Memorie van Antwoord zegt de Regeering:

„Zoo lang de Atjeh-oorlog voorgaat de groote offers te eischen, die hij nu vergt en in het laatste 24-tal jaren geleverd heeft, zal ten opzichte van de opheffing van persoonlijke lasten waarschijnlijk niet zoo ver kunnen worden gegaan als wel wenschelijk ware; zullen vele nuttige uitgaven achterwege moeten blijven; zal op elk gebied groote zuinigheid moeten worden betracht, van welke noodzakelijkheid de Indische Regeering blijkens vele van haar uitgaande voorstellen of beslissingen volkomen overtuigd is.”

Met andere woorden: de Atjeh oorlog domineert *alles*. De meest *nuttige*, ja zelfs *noodzakelijke* uitgaven in het belang der Javaansche bevolking kunnen niet gedaan worden zoolang die oorlog duurt. Om dus onze eierzucht te bevredigen, om niet terug te gaan op zulk eene manier dat de Atjehers zouden kunnen zeggen: de Hollanders zijn lafaards gebleken, offert men de bevolking van Indië drie millioenen menschen bedraagt, op. Daarom wensch ik ernstig tegen het voortduren van den Atjeh-oorlog te protesteeren en ik zou zelfs werkelijk tot de conclusie komen, waartoe volgens den heer Kuyper de heer van Kol had moeten komen, *indien het mogelijk ware* in deze kamer zoo iets doen, ik zeg niet met goed gevolg, maar krachtens ons *kunnen* binnen den kring, waarin wij als het ware te dezen opzichten zijn opgesloten. De heer Kuyper heeft erkend dat wij niet alleen in Atjeh trachten in te dringen krachtens het recht van den sterkste, maar dat wij *al* onze buitenlandse bezittingen hebben ingepalmd volgens dit beginsel, en dat wij geen enkel recht zouden kunnen doen gelden, dat aan *billijkheid* zou zijn ontleend. De heer van Kol, uitgaande van zij praemissen, moest dan ook volgens den heer Kuyper komen tot de conclusie: wij trekken ons niet alleen uit Atjeh terug, maar *overal*, waar wij ons onrechtmatig hebben ingedrongen. Dit ben ik volkomen met hem eens en als de heer Kuyper mij een middel aan de hand kan doen, om daartoe in deze Kamer een voorstel te doen, als hij mij duidelijk kan maken dat onze be-

voegdheid als leden der Kamer het toelaat, dan zal ik niet nalaten een dergelijk voorstel te doen. Maar mijns inziens ontbreekt daartoe ons elke macht. Wij hebben in dezen slechts in elkaar te zetten, te naaien, wat anderen klaar hebben geknipt, of we kunnen weigeren dit te doen. Dat is alles. Het eenige middel, dat wij kunnen toepassen is, dat wij weigeren de gelden toe te staan, welke voor den oorlog in Atjeh worden uitgetrokken op de begroting; maar ook dit is niet wel mogelijk. Het is namelijk niet mogelijk de uitgaven voor den Atjeh-oorlog af te scheiden van de uitgaven ten behoeve van het Indische leger in het algemeen. Het eenige middel dus, hetwelk ieder lid, dat krachtig wil protesteeren tegen den Atjeh-oorlog, kan toepassen, is, dat men zegt: Onverschillig welke Minister daar aan de Ministertafel zit, ik zal nooit mijne stem aan de Indische begroting geven, zo lang er aan den oorlog in Atjeh geen einde is gemaakt.

Het voorstel van den heer van Kol komt natuurlijk later in behandeling. Die motie gaat voor mij niet ver genoeg, maar ik geloof dat daardoor toch *eenig* licht zal kunnen verkregen worden. In dien de motie van den heer van Kol nu mag besproken worden, dan wensch ik daarop dadelijk door te gaan.

De Voorzitter: Ook de motie van den heer van Kol is door de kamer aan de orde gesteld.

Van der Zwaag: Deze motie gaat mij niet ver genoeg, in de eerste plaats omdat ik van de Regeering niet kan verwachten, gesteld dat de motie werd aangenomen, de instelling van eene *onpartijdige* commissie. Ik geloof niet dat de regeering daartoe in staat is. In de tweede plaats ben ik het met die motie niet eens, omdat aan het eind daarvan gesproken wordt van het behoud onzer volkenrechtelijke stelling op Sumatra. Ik meen dat wij ook daar alleen zijn *niet* krachtens een *volkenrecht*, maar krachtens het recht van den sterkste en dus voor het behoud daarvan ben ik niet te vinden.

Waarom ik dan toch aan het voorstel van den heer van Kol mijn steun heb gegeven, en ook mijne stem er aan zal geven wanneer het in behandeling komt, is uit, dat ik voor mij overtuigd ben, dat zelfs eene *partijdige* commissie, die van Regeeringswege wordt ingesteld om ons hier inlichtingen te geven, zo veel onrechtmatigs van onzen kant aan het licht zal brengen, dat vele leden die thans nog, door hunne stem te geven aan de begroting, deze goedkeuren, daardoor reeds tot andere gedachten zullen moeten komen

De heer **Bahlmann.** Mijnheer de Voorzitter! Toen ik jl. zomer in de *Staatscourant* las, dat de geachte afgevaardigde uit Amsterdam deel zoude uitmaken van het optredend Kabinet, was voor mij zijne benoeming tot Minister van Koloniën eene geruststelling. Want alhoewel ik de politieke en oeconomische beginselen van dezen Minister niet deel, ja zelfs diametraal daartegenover

sta, stond ééne zaak daarbij voor mij vast: dat tijdens het beheer van dezen bewindsman er geene verandering van stelsel in Atjeh zoude plaats hebben.

Er zijn vele redenen genoemd waarom de Atjeh-oorlog zoo lang geduurd heeft en niet tot een einde is gebracht; de voornaamste reden is echter niet vermeld. En toch kan men uit den mond van iederen Atjeher hooren, dat bij het optreden van iederen nieuwen Gouverneur-Generaal of nieuw Kabinet men telkens van stelsel veranderde. Hoe dikwijls zijn wij in den Atjeh-oorlog niet van stelsel veranderde, en van de instabiliteit wijt ik het, dat wij niet verder gekomen zijn.

Daarom beken ik nu uit de volheid mijns harten, dat de benoeming van den vroegeren geachten spreker uit Amsterdam tot Minister van Koloniën voor mij te dien opzichte eene groote geruststelling was. Vraagt men mij: bewandelen wij op dit oogenblik den eenigen mogelijken en veiligsten weg, om tot pacificatie van geheel Atjeh te komen, dan antwoord ik: *neen!* Men had reeds jaren geleden een veel beteren weg kunnen bewandelen, maar toch beken ik gaarne, dat wij op dit oogenblik verder zijn dan ooit, verder dan zelfs in de beste periode onder het bestuur van generaal van der Heyden; en dat is voor mij een tweede geruststelling.

Militaire overmoed.

Daartegenover staat natuurlijk dat het op dit oogenblik behaalde succes aanleiding geeft tot militaire uitpattingen en taafaronnades van de zijde der militaire bevelhebbers.

Ik betreur het dat kolonel Heutsz nog niet lang geleden verklaard heeft, dat de toestand op dit oogenblik zoóver gevorderd was, dat zij in 1898 bij de troonsbestijging der Koningin Atjeh gepacificeerd aan hare voeten zon kunnen nederleggen.

Aan de andere zijde betreur ik het, dat de pas atgetreden legercommandant, wanneer ik ten minste mag afgaan op hetgeen ik in de couranten gelezen heb, niet minder dan dit verklaard heeft, dat nu op dit oogenblik in Atjeh het leger tot zijn recht was gekomen, dat Atjeh op dit oogenblik weder was de oefenschool voor het leger en dat er nog grooter opofferingen en offers van de zijde van het leger gevraagd zouden worden. Dat deze woorden door dergelijk hoog geplaatst ambtenaar gesproken zijn doet mij leed, en ik hoop dat deze woorden van de tafel der Regeering niet in bescherming zullen worden genomen.

Wat wil men eigenlijk?

In het Voorloopig Verslag is eene zeer pertinente vraag opgenomen. Van welke zijde die afkomstig is heeft men tot nog toe uit het debat niet kunnen opmaken, en omtrent datgene wat wij als rapporteurs weten, zijn wij verplicht tot geheimhouding. Deze vraag is echter zeer stellig en daarom ben ik zoo vrij om

den Minister er even attent op te maken. Wij vinden die vraag op bladz. 5 van het Voorloopig Verslag. Zij luidt als volgt:

„Eenige leden, die van oordeel waren, dat men bij het voeren van den strijd in Atjeh te veel van den eenen dag op den anderen dag geleefd heeft, verlangden eenige zekerheid, dat hetgeen men doet en doen wil, bevredigende resultaten zal opleveren. Zij wenschten van den Minister te vernemen welk politiek en krijgskundig doel thans ten gevolge van de plaats gehad hebbende operatiën geacht mag worden bereikt te zijn; welke gevolgen de Minister van verdere toepassing van de aangenomen gedragslijn verwacht; welke opofferingen nog noodig worden gerekend om tot pacificatie te geraken. Wellicht zouden de gevraagde inlichtingen verstrekt kunnen worden in eene uitsluitend ter kennisneming van de leden bestemde Nota”.

Ik geloof dat die vraag duidelijk genoeg geformuleerd was. En nu spijt het mij, dat de Regeering eigenlijk daarop niet geantwoord heeft. En wat zij daarop geantwoord heeft, heeft mij volstrekt niet bevredigd. Van eene nota is geen woord gesproken, maar wij lezen op bladz. 5 van de Memorie van Antwoord het volgende:

„Op de vraag, welk politiek en krijgskundig doel thans, ten gevolge van de geschiede operatiën, geacht mag worden bereikt te zijn, geeft de rust en de steeds verbeterende toestand in de streken, waar de vijandelijke benden het niet meer wagen door te dingen, een afdoend antwoord (men zie wat daaromtrent voorkomt op bladz. 8 van het jongste Koloniaal Verslag), en tevens ligt hierin het antwoord opgesloten op de vraag welke gevolgen de ondergeteekende van verdere toepassing der aangenomen gedragslijn verwacht. Welke opofferingen nog noodig zullen zijn om tot pacificatie te geraken, is uit den aard der zaak afhankelijk van den tijd die nog noodig zal zijn om het den hoofden van het verzet duidelijk te doen worden, dat verdere tegenstand nutteloos is, omdat Nederland ditmaal onwrikbaar besloten is om aan den Atjeh-oorlog een einde te maken en het vruchteloos zou zijn opnieuw op verandering van inzichten te hopen.”

Wanneer dit het antwoord moet zijn op de in het Voorloopig Verslag gestelde pertinente vraag, dan moet ik zeggen, dat het mij in vele opzichten niet bevredigt. (1)

Wat is op het oogenblik het object van den strijd? Wat moet althans daarvan op het oogenblik het object zijn?

1o. moest Toekoe Oemar reeds sedert lang levend of dood in onze handen zijn, en

2o. moesten wij thans zeker zijn van de onderwerping van den zoogenaamden pretendent-sultan. Ik ben overtuigd dat, wanneer de pretendent-sultan het Nederlandsch gezag erkent, wij een van de grootste stappen zullen gedaan hebben tot pacificatie van Groot Atjeh. Men kan ten opzichte van den Atjeh-oorlog herhalen de bekenden woorden van wijlen den ouden Cato der Romeinen „Quod ab initio

non valet, tractu temporis convalescere non potest." (1) Het ongeluk van den Atjeh-oorlog zit reeds in de eerste depeche van den Minister Franssen van de Putte: „sovereiniteits erkenning of oorlog." Daardoor konden destijds de staats- en krijgslieden tot geen andere overtuiging komen, dan dat wij Nederlanders in Atjeh, niet een staat van zaken zouden vestigen als op Midden Java maar dat Atjeh onder ons direct bestuur zou komen.

De tweede groote fout is begaan in de bekende proclamatie van generaal van Swieten, luidende: „wij Nederlanders zijn gekomen in plaats van den Sultan. Wij hebben de Souvereiniteit over het geheele land aanvaard. Het geheele land moet aan onze heerschappij worden onderworpen."

Men heeft nu een ander middel in toepassing gebracht om tot pacificatie van Atjeh te kunnen komen.

Vergis ik mij niet, dan is van de Regeering niet te wachten: herstel van het sultanaat op Atjeh.

Het schijnt dat niet alleen de Indische Regeering, maar ook deze Minister van dergelijken eisch tot pacificatie niets wil weten. Ik zal daarop dan ook niet verder aandringen. Men wil nu eenmaal de souvereiniteit over Groot-Atjeh. Laat men dan geen halve maatregelen nemen, maar in de ingeslagen richting consequent doorgaan

De heer Van Karnebeek:

Nog een enkel woord over het Atjeh-debat en de motie.

Het komt mij voor, dat tusschen de rede van den heer Van Kol en de motie die hij heeft voorgesteld, geen geheel logisch verband is. Ik heb die rede met eenig leedwezen aangehoord, niet omdat ik meen dat beschouwingen als de zijne, niet vrijelijk in deze kamer mogen gegeven worden, maar omdat, wanneer de klank van zijne rede mocht doordringen tot de Atjeh-hoofden, het zou blijken, dat het honden van die rede niet bevorderlijk was aan het doel, dat de voorsteller zelf met zijne motie beoogt, namelijk het einde van den Atjeh oorlog.

In die rede kwam veel voor over de rechtmatigheid of onrechtmatigheid van dien oorlog, in de motie wordt daarover niet gesproken. Wat nu dit punt aangaat deel ik geheel de meening van den geachten afgevaardigde uit Sliedrecht, den heer Kuyper, voor zoover aangaat de oppertuiniteit van een debat daarover. Ik zal mij daarin dan ook niet verdiepen, ook niet na hetgeen door den geachten vorigen spreker is opgemerkt omtrent het tractaat van 1872. Ik meen, dat het op het oogenblik overbodig is, die quaestien op te rakelen.

De motie echter afgescheiden van de rede, komt eigenlijk neer op het uitspreken van den krachtigen wensch naar beëindiging van den oorlog.

Nu deel ik ook in deze de meening van den heer Kuyper, dat

1) Wat van den aanvang af niet deugt, kan door geen verloop van tijd in orde worden gebracht.

voor het bereiken van dat doel de motie onpractisch is en eene onpractische strekking heeft.

Hetgeen in deze motie mijne bijzondere aandacht getrokken heeft zijn de woorden: De voorsteller wenscht beëindiging van den oorlog. Hij doet daartoe een voorstel, maar hij wenscht beëindiging van den oorlog *met behoud onzer volkenrechtelijke stelling op Sumatra*. Nu komt het mij voor dat, wanneer daarop de nadruk gelegd wordt, er slechts één middel is, waardoor het doel bereikt kan worden, namelijk door de onderwerping van Atjeh.

Nu durf ik aan den voorsteller der motie vragen, of aan den eenen kant zijne rede en aan den anderen zijne motie tot dit doel, dat hij zich zelf in zijne motie stelt, bevordelijk kunnen zijn.

Naar het mij voorkomt, kan het antwoord hierop niet anders dan ontkennend luiden.

De heer **Pytersen** :

Nog een enkel woord omtrent de motie van het geachte lid uit Euschedé, den heer van Kol. De Minister, en dit verheugt mij, heeft ons ten opzichte van Atjeh volkomen klaren wijn geschonken. Hij heeft verklaard dat van hem geene verandering is te verwachten van de gedragslijn in den laatsten tijd in Atjeh gevolgd.

Ik verheug mij daarover, niet omdat ik zoo zeer ben ingenomen met die gedragslijn, maar omdat ik overtuigd ben, dat verandering van richting het nadeeligste is wat op dit oogenblik kan plaats hebben. Hoe groot de onzekerheid in andere opzichten moge zijn, dit althans heeft de lange duur van den oorlog ons kunnen leeren. Daarom kan ik mij, ook uit dit oogpunt, niet vereenigen met de motie, door den heer Van Kol voorgesteld, al sympathiseer ik met de humanitaire strekking daarvan. Staatscommissiën zijn zeer zeker de slechtste instrumenten om een einde te maken aan een oorlog, wel een middel om dien te verlengen. Ten bewijze wil ik de herinnering verlevendigen aan enkel geschiedkundig feit. Gedurende den Padri-oorlog werd eene commissie benoemd om te onderzoeken op welke wijze de vesting Bondjoe door onze troepen zou kunnen worden veroverd. De commissie ging aan het onderzoeken en overwegen en de einduitkomst was dat men niet tot overeenstemming kon geraken. De een wilde zus, de andere zoo. En intusschen lagen onze troepen voor die vesting en bleven 27 maanden lang voor die vesting gelegerd, zonder in staat te zijn haar te veroveren, toen er eindelijk een man kwam, die wist wat hij wilde en ook de kracht bezat om datgene wat hij wilde te verwezenlijken, de kracht en de kunde, maar ook den moed om de verantwoordelijkheid te dragen. Het was de toenmalige luitenant-kolonel Michiels; 6 Augustus trad Michiels op als bevelhebber der troepen voor Bondjoe gelegerd en tien dagen later, 16 Augustus, was het onneembaar geachte Bondjoe reeds door onze troepen genomen.

Ik ben overtuigd dat ons Nederlandsch-Indisch leger ook op dit oogenblik nog tal van mannen telt die de evenknieën kunnen zijn van een Michiels.

Welnu, men plaatse dergelijke mannen in de gelegenheid om te handelen. Men schenke hun de middelen die zij noodig achten om hun doel te bereiken; men vertrouwde hen. Ik houd mij overtuigd, dat langs dezen weg, maar ook langs dezen weg alleen, datgene zal kunnen worden verkregen, waarvoor de geachte afgevaardigde, de heer Van Kol, te recht ijvert, namelijk eene pacificatie van Atjeh, eene beëindiging van den treurigen, rampzaligen oorlog.

De heer De Visser:

Aan deze woorden, Mijnheer de Voorzitter, wensch ik nog een kort woord toe te voegen tot motiveering van mijne stem tegen de motie van den heer Van Kol.

Mijn eerste bezwaar tegen die motie is dit: dat de consequentie van het standpunt van den geachten afgevaardigde uit Enschedé is: prijsgeving van onze koloniën; dat wil met andere woorden zeggen: of aanwijzing van de gelegenheid voor andere Mogendheden om onze koloniën in bezit te nemen, of het brengen van die koloniën onder de verderfelijke macht van den Islam.

Mijn tweede bezwaar tegen de motie van den heer Van Kol is dit: Wie het boek van dr. Snouck Hurgronje over Mekka heeft gelezen, weet, hoe de Mahomedanen pochen en snoeven op hunne macht, hunne overmacht over het Nederlandsche Gouvernement. Nu geloof ik, dat als wij gingen handelen in den geest van den heer Van Kol, ons koloniaal bezit in het algemeen werkelijk gevaar zou loopen.

Eén ding in die motie lacht mij toe, namelijk het begin, waarin staat: „Overwegende dat de oorlog met Atjeh als eene nationale ramp moet worden beschouwd. . . .” In het betoog van den heer Van Kol scheen het mij toe, alsof hij dien oorlog alleen als eene ramp voor Indië beschouwde en het verwonderde mij dus eenigszins dat het begin der motie juist de overtuiging uitspreekt, dat die oorlog eene ramp is voor de natie, ook voor ons, niet het minst met het oog op de talrijke slachtoffers die daar vallen.

Ik heb echter zooveel vertrouwen in de Regeering van ons vaderland, dat ik overtuigd ben, dat zij aan alles wat eene nationale ramp kan heeten, zoo spoedig mogelijk een einde zal maken, ook in zake den oorlog met Atjeh.

Den heer Van Vlijmen:

Dat ik in geen deele mijne adhaesie zal schenken aan de motie door den heer Van Kol ingesteld, zal ieder duidelijk zijn, die weet, hoe ik een vorig jaar heb gesproken over den toestand in Atjeh.

Dat de oorlog eene nationale ramp is geef ik den heer Van Kol volkomen toe. Elken oorlog beschouw ik als eene nationale ramp, als een kwaad, maar, helaas, die rampen zijn niet altijd te keeren.

Ik wil dus ook volstrekt niet terugtreden in het verleden. Voldoende is door den heer Bahlmann aangetoond wat de oorzaken zijn van den oorlog. Ik voor mij beschouw den oorlog

niet als onrechtvaardig, daar waar wij inderdaad moesten optreden tot verdediging van lijf en goed van de Nederlanders, wier schepen door de Atjehers werden geroofd. Zooals ik zeide, ik zal er niet verder over uitweiden, maar mij eenvoudig bepalen tot het geven van mijne adhaesie aan alles wat op Atjeh is geschied en daar nu nog geschiedt. Wanneer wij de zaak onbevooroordeeld beschouwen, kunnen wij, geloof ik, zeggen dat wij in het laatstverloopen jaar in Atjeh gekomen zijn tot een beteren toestand. De geheele Atjeh-vallei is in rust en de bevolking is tot hare rijstvelden teruggekeerd. Hier en daar mogen er uitzonderingen zijn, maar over het geheel meen ik dat de toestand in de Atjeh-vallei bevredigend kan genoemd worden en wel tengevolge van het vestigen van de drie bivaks Tjot Mantjang, Indrapoeri en Loknga.

Door die drie kampementen beheerschen wij de geheele vallei en tevens houden wij in outzag de nog vijandige hoofden die zich hebben teruggetrokken in het bergterrein, omdat die posten in de onmiddellijke nabijheid daarvan zijn gelegen. De vorsten op de kust zullen nu ook gaan begrijpen dat het ons ernst is met het handhaven van ons gezag.

In het vorige jaar heb ik te kennen gegeven dat het nuttig zou zijn sommige van de zoogenaamde vrienden eens terecht te zetten. Inderdaad heeft Segli nu eens een lesje gehad, en ik hoop dat nog andere vrienden spoedig eene vermaning mogen ontvangen, opdat de vriendschap bevestigd worde.

De motie in het vorige jaar door mij voorgesteld en op raad van den heer Cremer ingetrokken, heeft inderdaad mijns inziens eenig effect gehad. Meer dan vroeger toch is de aandacht gevestigd op de kust, op de scheepvaartregeling, op den invoer van oorlogscontrabande, en op het overnemen der belastingen.

In het Koloniaal Verslag vind ik opgeteekend dat de gouverneur van Atjeh den tijd nog niet gekomen acht om de rechten of de belastingen van de kustvorsten over te nemen. Het zij zoo, maar die mededeeling is toch een bewijs dat de zaak niet in het vergeetboek geraakt is en de benoeming van een klerk van de scheepvaartregeling te Selok Semawé tot broeder van den Nederlandschen Leeuw strekt mij ook tot bewijs, dat onze ambtenaren op de kust wakker zijn en dat de scheepvaartregeling op het oogenblik geene fictie is.

Met vertrouwen zie ik vooral den Minister Cremer aan het werk, die mij in het vorige jaar van gindsche bank nog heeft gezegd, dat hij een voorstander was van de overneming van de belastingen van de kustvorsten en ik verheug mij ook zeer over de aanvraag van drie recherche-vaartuigen. Liever had ik gezien dat er tien waren aangevraagd, wanneer ik er op let, wat ons wordt medegedeeld in het Voorloopig Verslag, dat juist de rivieren en de kreeken veelvuldig gelegenheid geven aan de kleine prauwen om contrabande binnen te brengen en dat onze oorlogsschepen daartegen niet voldoende kunnen waken. Ik noem bij voorbeeld het geval, dat geciteerd wordt in het Koloniaal Verslag, van het

binnenbrengen van oorlogscontrabande te Simpang Anas. Wij kunnen dus, dunkt mij, ook niet vlug genoeg zijn met het aanbouwen van recherche-vaartuigen. Eerst wanneer die recherche-vaartuigen in actie zijn, zal de vijand onze macht gaan gevoelen door de belemmering van den invoer van oorlogstuig.

Troelstra: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik voor een oogenblik de aandacht der Kamer vraag, is het om in het kort den indruk weer te geven, dien het debat over den Atjeh-oorlog op mij gemaakt heeft.

Dien indruk kan ik kortelijk samenvatten in deze woorden: de Kamer is radeloos, de partijen zijn radeloos en onze positie in Atjeh schijnt reddeloos te zijn.

De Kamer is radeloos.

Misschien zal men mij toevoegen, dat hetgeen men heeft waargenomen, precies het tegenovergestelde is van hetgeen ik beweert. Men zal waarschijnlijk wijzen op de verbazende eenstemmigheid, die bestaat ten opzichte van de uitmuntendheid van dezen Minister van Koloniën.

Men zal wijzen op het algemeen vertrouwen, waarmede deze Minister van Koloniën is begroet; dat van alle kanten is gesproken over de voortreffelijkheid van de op dit oogenblik gevolgde taktiek, waarbij men waarneemt zulk een groote mate van zelfopoffering bij diegenen, die deze taktiek wel niet ten volle vertrouwen, maar toch overtuigd zijn, dat de zaak goed zal gaan en die taktiek steunen, omdat wij zulk een uitmuntenden Minister van Koloniën van hebben.

Dat is het juist wat mij den toestand hoogst bedenkelijk doet voorkomen, dat men hier den nieuwen Minister van Koloniën als een Messias inhaalt, van wien men een wonderdadige oplossing van dezen treurigen toestand schijnt te verwachten.

Het is meermalen gebeurd in de parlementaire geschiedenis van ons land, sedert de Atjeh-oorlog aanhangig is, dat, als er een nieuwe Gouverneur-Generaal of een nieuwe Minister van Koloniën optrad, men daarop al zijn hoop vestigde en het heette: nu krijgen wij een beste regeering, die zal de zaak wel in orde brengen.

Maar ook in ander opzicht acht ik het bedenkelijk, dat men alle ingrijpende critiek op het thans gevolgd beleid tracht af te snijden door overwegingen als deze: reeds zoo vaak zijn wij van taktiek veranderd, thans hebben wij althans iets, laat ons daarmede voortgaan, laat ons blijven in dezelfde lijn, wij hebben reeds te veel van lijn verwisseld, geen critiek meer, laat ons liever door dik en dun met dezen Minister op avontuur uitgaan.

Dat is de vrije vertaling van wat van alle kanten wordt verkondigd en wat juist zoo bedenkelijk is, daar de taktiek welke op dit oogenblik wordt gevolgd, meer dan eenige andere, zal te staan komen op offers in geld en menschenlevens, omdat het is eene agressieve taktiek.

Doch bovendien, ik wil de vraag stellen, waar gaan wij heen met die taktiek.

Als een voorbeeld van de radeloosheid die er heerscht in de Atjeh-kwestie, wijs ik op de volslagen onbekendheid met het doel, dat door de nieuwe taktiek wordt beoogd.

Wij hebben daaromtrent allerlei uitingen vernomen. De een zegt: wij moeten den sultan opzoeken in Kamala, terwijl een ander uitroept: wij moeten Toekoe Oemar in handen zien te krijgen, levend of dood; maar alles komt ten slotte hierop neder: Atjeh moet onderworpen worden, het koste wat het wil, zonder dat men inzielt hoe dat doel is te bereiken. In alles heerscht verschil van opvatting.

Moeten de kuststaten, oostelijke en westelijke, onderworpen worden, of zijn wij klaar als wij den sultan in Kamala hebben gevangen, of wel als wij Toekoe Oemar dood of levend in handen hebben? En als dat eens gebeurde, wat doen wij dan met hem? Zullen wij hem dan weder in het bezit stellen van munitie en oorlogsbehoeften en hem opnieuw in het veld sturen?!

Ik hoor hier zeggen: waarachtig niet! Maar men heeft hem toch al eens voor de tweede maal aan het werk gesteld, nadat men hem had leeren kennen, en als men derhalve zich reeds eene tweede maal heeft vergist, waarom zou dat ook niet eene derde maal mogelijk wezen?

Waarom zou men niet weder voor eene derde maal vertrouwen in hem stellen, hem munitie verstrekken, de zorg van den oorlog opdragen, hem opnieuw verbitteren en eene taak opleggen, die hij, wegens het gevaar voor zijn eigen leven, niet kan vervullen, zoodat hij opnieuw gedwongen zou worden tot afval en het nemen van positie tegenover ons? Want ofschoon de kamer er niet rond voor uit komt, toch heeft verleden jaar bij de behandeling der Indische begrooting de Minister bedektelijk te kennen gegeven, dat de afval van Toekoe Oemar een gevolg was van onze eigen handelingen. Ik meen dus, dat wij ook radeloos zijn ten opzichte van het doel, dat met de thans gevolgde taktiek wordt beoogd. Eene reden te minder om den Minister en de tegenwoordige Indische Regeering door dik en dun te volgen.

Nu wij hier bezig zijn ons voor te bereiden, verder te gaan met de verovering van Atjeh, hebben wij gisteren uit den mond van een van onze medeleden, den heer Verhey, kunnen vernemen het verschrikkelijk getal menschenlevens dat die oorlog eischt. Wij hebben gehoord, hoe duizenden en duizenden menschen de laatste jaren weggemaaid worden door de berri-berri. Wanneer de geschiedenis van den Atjeh-oorlog eens zal geschreven worden van het begin tot het einde, dan zullen wij zien, dat wij hebben toegestaan, dat duizenden en duizenden Nederlandsche burgers, behalve degenen die wij in Indië zelve in onzen dienst hebben om de belangen van de Nederlandsche Regeering te verdedigen, moedwillig aan den treurigsten dood zijn prijs gegeven, zonder eigenlijk goed te weten *waarvoor*. Maar bovendien meen ik, dat het op dit oogenblik zelfs nog niet zeker is, welke beteekenis de Atjeh-oorlog eigen-

lijk voor Nederland en voor Indië heeft. Er is eene politieke beteekenis van den oorlog, maar er is ook eene oeconomische beteekenis van den oorlog. Een van onze medeleden heeft over de politieke beteekenis van den oorlog gesproken op eene wijze, die getuigt van de radeloosheid die op dit oogenblik bij velen bestaat. Niet meer of minder werd ons hier door den heer De Visser toegevoegd, dan dat, wanneer wij ophouden met den Atjeh-oorlog, wanneer wij de veroveringspolitiek der Regeering niet verder volgen, de koloniën voor ons verloren zullen gaan en Indië overgeleverd zal worden aan den Islam. Wanneer men een dergelijke bewering uitspreekt, dan meen ik, dat men die moet motiveeren, door aan te geven, waarin de volstreckte noodzakelijkheid der onderwerping van Atjeh bestaat; maar de geachte afgevaardigde heeft dit niet gedaan. De geachte afgevaardigde heeft ons vrees willen aanjagen, hij heeft ons bang willen maken voor den boeman, doch ik ben niet bang voor den boeman.

Men heeft gezegd dat bij het begin van den oorlog de vrees heeft bestaan voor de inmenging van vreemde Mogendheden, doch reeds in November 1877 heeft de heer Fransen van de Putte in deze Kamer gezegd, dat het doel van den oorlog, het beletten van de inmenging van vreemde Mogendheden, reeds bereikt was. Men heeft herhaaldelijk gewezen op het prestige van Nederland, dat schade zou lijden, wanneer wij aan den Atjeh-oorlog een einde maakten op eene wijze waardoor, zooals men het noemt, de waardigheid van Nederland niet omhoog werd gehouden. Ik geloof, dat de vraag van het prestige van Nederland in deze al weinig beteekent. Het prestige van Nederland heeft door niets zooveel geleden als door de barbaarschheden, die in Indië zijn gepleegd.

De belangen der kapitalisten.

Ik wensch nog een enkel woord te spreken over de vraag, of Nederlands oconomische belangen de doorvoering van den oorlog wettigen. Ik bedoel niet de oconomische belangen van enkele personen, niet van enkele maatschappijen, maar of de belangen van geheel het Nederlandsche volk bij den noodlottigen Atjeh-oorlog betrokken zijn. Ik meen, dat het van belang is, dat wij dit weten. Ik weet wel, dat, al zegt men het niet met zoovele woorden, die oconomische belangen bovenaan staan, al wordt dit niet in het meest schrille licht gesteld. De geheele koloniale politiek van alle landen, maar bovenal van Nederland is een gevolg van de noodzakelijkheid of van den wensch om het kapitaal productief te maken. De Nederlandsche koloniën zijn van den oorsprong af handelskoloniën en zij beginnen meer en meer te worden plantagekoloniën. Het Nederlandsche kapitaal, dat in Nederland zelt niet de noodige dividenden kan maken, het Nederlandsche kapitaal, dat de woeste gronden, waartoe een vijfde van Nederland behoort, niet met voldoende winst kan exploiteeren, richt zich liever naar de vruchtbare streken in den vreemde, waar eene arbeidersbevolking woont, die zich op allerlei wijze laat exploiteeren en waar dus met hetzelfde

kapitaal veel meer dividend is te maken dan hier in Nederland, waar zoovele nooden te lenigen zijn, waar de nationale rijkdom zou kunnen worden vermeerderd, wanneer datzelfde kapitaal werd gebruikt tot ontginning van woeste gronden, waardoor arbeid zou worden gegeven aan hen die daarnaar zuchten, wanneer plassen en meren werden drooggemaakt, die nu bijna zonder eenig nut daar liggen.

Welaan dan, ik meen, dat het van belang is, dat het Nederlandsche volk wete, welke de oeconomische beteekenis is van den Atjeh-oorlog voor het geheele volk.

Wij hebben over de oeconomische draden, waarmede de Atjeh oorlog vastzit aan sommige deelen van ons volk, wel reeds het een en ander kunnen lezen.

Ik herinner bijv., dat in *De Javabode* van 16 Maart 1897 er op gewezen werd, dat reeds zes maanden voor den afval van Toekoe Oemar in Indië werd aangeraden, aandeelen te koopen in de Koninklijke Paketvaartmaatschappij, zoodat men toen reeds scheen te weten, dat zes maanden later eene agressieve politiek zou worden gevolgd, ten gevolge waarvan de aandeelen van die Koninklijke Paketvaartmaatschappij omhoog zouden gaan. Wanneer ik echter spreek, Mijnheer de President, van de oeconomische belangen verbonden aan den Atjeh-oorlog, dan weet ik zeer goed, dat de vraag of de aandeelen van de Koninklijke Paketvaartmaatschappij hooger of lager zullen gaan, niet den doorslag geeft, maar dan meen ik te meer dat wij ingelicht moeten worden, welke dan wel de oeconomische belangen zijn, die met den Atjeh-oorlog samenhangen.

Ik onderstel dan, dat men ons zal wijzen op die uitgebreide streek, die daar ligt aan de Oostkust van Sumatra en die na 1858, toen wij het traktaat met Siak hebben gesloten, door verschillende maatschappijen is in exploitatie genomen.

Volgens den Indischen Regeeringsalmanak van 1894 was toen reeds een 130tal tabaksondernemingen daar gevestigd, waarvan de Deli-maatschappij de voornaamste is, waar zij beschikt over 13,500 bouws en van 1870—1893 aan dividenden heeft gemaakt 28½ miljoen gulden. Daar in Deli, Batoe Bahra, Serdang en Assahan is het terrein waar de Nederlandsche tabakmaatschappijen zich hebben gevestigd.

Wanneer men ons nu hier mocht mededeelen, dat wij den Atjeh-oorlog moeten doorzetten ten voordeele dier ondernemingen, die daar zijn gevestigd in de landstreek, die grenst aan Atjeh, dan moet ons duidelijk gemaakt worden, of het voortbestaan en de verdere uitbreiding van die tabakindustrie aan Sumatra's Oostkust niet alleen een belang is van de aandeelhouders in die maatschappijen en het Europeesch personeel, dat aan die ondernemingen verbonden is, maar dat het belang bij die tabakindustrie betrokken (men spreekt dikwijls van het belang der industrie, maar dat komt veel meer op het belang der industrieelen) zóó groot is voor den oeconomischen toestand van Nederland en van Indië, dat wij ons ter wille daarvan de opofferingen voor den Atjeh-oorlog mogen en moeten getroosten.

Ik heb te meer reden, om met een enkel woord te wijzen op die Oostkust van Sumatra en de industrie, die daar wordt gedreven, omdat wij hebben kunnen opmerken, dat, nu de meer aggressieve politiek op Atjeh is aangevangen, ook de exploitatie van grond in die streken schijnt te zullen toenemen.

Immers, wij hebben enkele dagen geleden in *Het Vaderland* een bericht kunnen lezen, overgenomen uit de *Deli Courant*: dat Tamiang weldra zal worden opengesteld en dat de houders van aanspraken op landconcessiën zullen worden opgeroepen om daarvan te doen blijken.

Tamiang is, zooals men weet, het uiterste gedeelte van de vroegere onderhoorigheden van Siak, die landstreek grenzende aan de kuststreek van Atjeh.

Eenige jaren geleden schijnen reeds aanvragen te zijn gedaan voor de exploitatie van gronden in Tamiang, waaraan echter geen gevolg werd gegeven, wegens de onveiligheid, als gevolg van de niet-onderwerping van Atjeh, omdat het Nederlandsch Gouvernement het noodig achtte, degenen die zich daar vestigden te beveiligen. Nu lezen wij echter, dat in Tamiang de gronden worden opengesteld. Ik vraag, of wij daarin hebben te zien een verband met de veranderde tactiek. In elk geval dienen wij degelijk te weten, of voor de exploitatie van Tamiang de onderwerping van Atjeh noodzakelijk is. En eerst wanneer wij hooren, dat voor de belangen van de industrie en het kapitaal de onderwerping van de kuststaten van Atjeh noodzakelijk is, eerst dan zijn wij in de gelegenheid na te gaan of het belang van die kapitalisten zoodanig samenvalt met het belang van de groote massa in Nederland en Indië, dat men die mag doen gelden bij de overweging van de vraag, of tot de onderwerping van Atjeh moet worden overgegaan. Maar nog verder op de Oostkust van Sumatra gaat de exploitatiezucht. Ik heb tot nog toe gesproken van de landstreek behorende tot de vroegere onderhoorigheden van Siak; maar reeds richtte het Nederlandsche kapitaal het oog naar eene landstreek, behorende tot de kuststaten van Atjeh, waar men op dit oogenblik feitelijk nog niets te zeggen heeft. Ik bedoel de landstreek Perlak, welke goede tabaksgronden en tevens petroleumbronnen schijnt te bevatten. Wij hebben kunnen hooren, dat er reeds vóór eenigen tijd concessiën zijn aangevraagd voor de ontginning van petroleumbronnen in Perlak. Met die voorbarigheid van het kapitaal, om zoo spoedig mogelijk eenig recht te verkrijgen op gronden in Perlak, werd zelfs in sommige bladen de draak gestoken; men vond het nu wel wat Amerikaansch, dat in dezen stand van zaken het kapitaal al zijn klanwen uitstreckte naar den rijkdom, waarschijnlijk in Perlak aanwezig.

Nu is het mogelijk, dat met het oog op het vruchtbaar maken van een dergelijke landstreek voor de exploitatie door Nederlandsch kapitaal, voortzetting van den oorlog en onderwerping van Atjeh, ook van de kuststaten, aan ons gezag wenschelijk wordt geacht. Maar laat men dit dan ook ronduit zeggen, opdat wij kunnen overwegen, of die reden zoo belangrijk is en of de

belangen van de kapitalisten zoodanig samenvallen met de belangen van de groote meerderheid van het volk in Nederland en in Indië, dat daarvoor die bloedige en treurige oorlog verder moet worden gevoerd.

Over al die belangrijke zaken hebben wij niets gehoord; men weet er niets van, of dit alles doorvoering van den Atjeh-oorlog, of het volgen van de tegenwoordige tactiek noodzakelijk maakt.

In tegenstelling met de partij, door ons in de Kamer vertegenwoordigd, noemen de verschillende andere partijen zich gewoonlijk bijzonder practisch. Welnu! de practische zin van het Nederlandsche volk en van die practische partijen in deze Kamer, welke hier zulk eene overweldigende meerderheid vormen, moet er, mijns inziens, toe leiden, dat men eindelijk eens onderzoekt, wat men zal krijgen voor den prijs, den kostbaren prijs, dien wij reeds 24 jaren lang met den Atjeh-oorlog betalen. Ook van een koopmansstandpunt bezien, moest men zulk eene berekening maken.

Wij meenen ten deze iets practischer te zijn dan de overweldigend groote meerderheid der Kamer, door het voorstel te doen, de beteekenis van den Atjeh-oorlog voor Nederland en Indië te doen onderzoeken. En wanneer een dergelijke Commissie, — die er niet komen zal, wij weten wel hoe de wind waait — aan het werk ging, dan zou een belangrijk deel van hare werkzaamheden dit zijn: het verband aan te toonen, dat bestaat tusschen de verschillende industrieelè ondernemingen en den Atjeh-oorlog, maar tevens te doen duidelijk worden, in hoeverre de bescherming der industrieelen op deze treurige, onmenschelijke wijze, kan worden genoemd eene bevordering van de oeconomische belangen van de groote meerderheid van het Nederlandsche en Indische volk.

Misschien is het noodig, dat voor een zeker onderdeel van die taak, door ons aan de commissie toegedacht, eene commissie worde benoemd. Misschien is de Minister van Koloniën al bijzonder goed in de gelegenheid om een antwoord te geven, in hoever de Deli- en andere ondernemingen aan de Oostkust van Sumatra belang hebben bij den Atjeh-oorlog en in hoever deze belangen zijn overeen te brengen met het belang van het Nederlandsche volk.

De Minister als type der geldmacht.

Misschien is deze Minister van Koloniën juist de man, om het verband aan te geven tusschen het Nederlandsche kapitaal en den Atjeh-oorlog. Immers, hebben wij niet terstond na de benoeming van dezen Minister in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* kunnen lezen, dat deze Minister niet alleen was afgetreden als voorzitter van het bestuur van de Koninklijke Paketvaartmaatschappij, maar bovendien als voorzitter van commissarissen der Deli-maatschappij, als commissaris van de Deli-Spoorwegmaatschappij, als commissaris van de Senembah- en van de Medan-maatschappij? Daaruit blijkt, dat deze Minister bijzonder goed op de hoogte moet zijn van het verband tusschen het Nederlandsche kapitaal aan de Oostkust van Sumatra en de verovering van Atjeh, en misschien kan de Minister straks reeds eenig antwoord op deze vraag geven.

De partijen zijn redeloos.

Dit wat betreft de radeloosheid van de Kamer ten opzichte van de Atjeh-quaestie; maar bovendien heb ik beweerd, dat de indruk, door deze debatten op mij gemaakt, deze is: *de partijen zijn redeloos*. Wij hebben gisteren van den heer Kuyper kunnen hooren, dat de schuld van den Atjeh-oorlog rustte op de liberale partij. Welnu, niemand kan ontkennen dat in de eerste jaren, toen de Atjeh-oorlog aan den gang was, de sterkste oppositie tegen dien oorlog voornamelijk kwam van de anti-revolutionnair en niemand kan ook ontkennen, dat de Regeering, onder welke de Atjeh-oorlog is uitgebroken, bestond uit liberalen; maar ik meen, dat de oppositie die door de anti-revolutionnair en anderen in de Kamer is gevoerd, steeds is geweest een oppositie in woorden, maar nimmer eene oppositie in daden.

Diezelfde oppositie, die nu de schuld van den Atjeh-oorlog van zich wil afwerpen, heeft altijd medegewerkt om de kredieten toe te staan, die voor het verder voeren van den Atjeh-oorlog werden gevraagd; en toen die oppositie een tijdlang de ministerieele zetels heeft bezet, heeft zij niet kloek en mannelijk gezegd: wij trekken ons terug uit Atjeh en maken, coûte qui coûte, een eind aan den Atjeh-oorlog; maar toen moesten de mooie woorden en heerlijke leuzen, eertijds verkondigd, wijken voor „practische” en opportunistische overwegingen en zouden wij ons alleen dan terug trekken, wanneer het kon geschieden „zonder te kort te doen aan de waardigheid van Nederland”. Wanneer de Atjeh-oorlog wordt doorgevoerd, draagt dus niet alleen de liberale partij, maar de geheele Kamer de schuld, alle partijen, hoe die zich ook mogen noemen.

Toch is de houding van de oppositie eenigszins veranderd; maar niet in haar voordeel. Indertijd heeft zij zich met woorden en argumenten, aan recht, moraliteit en godsdienst ontleend, tegen dien oorlog verzet; maar op het oogenblik is ook dit veranderd, is de oppositie kalm geworden. De vraag van recht wordt op den achtergrond gesteld; de tijd is voorbij om daarover te spreken; het recht en de moraliteit laat men rusten; wij staan voor een *fait accompli*, zegt men, eene bespreking is niet meer van onzen tijd, wij zwijgen en gaan voort.

Niet alleen dit, maar men gaat zoo ver, om den oorlog, die als eene misdaad op onze ziel moest branden, een heiligen krijg te noemen, daaraan althans een glimp van heiligheid te geven.

Wij hebben het vorig jaar uit den mond van den heer Kuyper, die zoo vaak onze houding tegenover Atjeh had gegeeseld, de volgende woorden moeten hooren:

„Dan wete Atjeh, dat ook in ons allengs een heilig besef ontwaakt, het besef der roeping, om niet alleen ons koloniaal bezit af te ronden, maar, wat veel meer zegt, om ook aan Atjeh eens die zegeningen te brengen van veiligheid en orde, die Nederland, sinds hier het licht der Evangelien doordrong, door Gods goede gunste ontving en, God zij lof, nog steeds bezitten mag.”

Dit was het vorig jaar, aan het eind van de zeer krijgshaftige rede, toen door den heer Kuyper gehouden. Ditmaal heeft hij misschien, onder den indruk van de aangrijpende rede van mijn geachten vriend Van Kol, deze incarnatie (1) van een onrechtvaardigen oorlog niet in den reuk van heiligheid durven brengen, maar toch te kennen gegeven: wij blijven op Atjeh, Atjeh moet ten onder, ondanks recht en billijkheid.

De Christenen en Atjeh.

De heer Kuyper, die evenals de geheele partij waartoe hij behoort, zich steeds het monopolie van Christelijkheid heeft aangematigd, en, had zijne richting overwonnen, een Christelijke Regeering aan Nederland zou hebben geschonken, heeft eene uitdrukking gebezigd, die niet alleen een Christen, maar een menschelijk man pijnlijk moet aandoen, namelijk dat het geen tijd meer is om het onrecht van den Atjeh-oorlog te bespreken, want wij komen er 24 jaar te laat mede, de zaak is verjaard.

Dit cijfer deugt niet: er moet de helft af. Nog in 1885 heeft Keuchenius, het *vitium originis* van den Atjeh-oorlog besprekend, zich bedienende van de woorden van den heer Wintgens, over den aanvang van den Atjeh-oorlog zich uitgelaten.

Wanneer het dan dus in 1885 nog de tijd was om te spreken over den oorsprong van den Atjeh-oorlog, dan zijn wij ook den tijd niet 24 jaren ten achter, maar moet men daar 12 jaar van afnemen.

Eene andere vraag is: of het waar is, dat het onrecht van den Atjeh-oorlog verjaard is.

Ik kom daar met volle kracht tegen op.

Verjaring is een instituut van ons burgerlijk recht. Het schijnt, dat de heer Kuyper dit wil toepassen op staatsrechtelijke of moreele zaken.

Wanneer hij dit instituut dan wil nemen om het onrecht van den Atjeh-oorlog goed te praten, laat hij het dan nemen in zijn geheel.

In de eerste plaats is dan in het burgerlijk recht de termijn van verjaring langer dan 24 jaren, zij is 30 jaren.

Dit is bijzaak, maar de groote kwestie is, dat verjaring alleen plaats kan vinden wanneer er goede trouw bestaat.

De goede trouw nu van ons in den Atjeh-oorlog is steeds door den heer Kuyper ontkend, daarom ontbreekt het groote element voor de verjaring, welk instituut uit het burgerlijk recht hij hier heeft willen toepassen.

Maar deze opvatting van den heer Kuyper, deze toepassing van de politiek van het *fait accompli* — iets anders is het volstrekt niet — heeft niet altijd bij den heer Kuyper bestaan.

Het was 12 Mei 1875, toen de heer Kuyper zich niet alleen uitliet over den Atjeh-oorlog, maar ook over de wijze waarop de

(1) Verpersoonlijking.

Atjeh-oorlog behoort te worden beschouwd, over het standpunt, dat wij bij ons oordeel over den Atjeh-oorlog behooren in te nemen.

Toen sprak de heer Kuyper de volgende woorden, waarmede ik volkomen instem:

„Nu de rechtszekerheid van de kleine natiën al meer en meer bedreigd wordt, en onze wapenmacht te kort schiet voor elke ernstige worsteling, waarin wij konden geraken, kan nu het verlaten van het rechtsstandpunt politiek heeten? Is het nu goed, dat een volk als Nederland tegenover een ander volk eene staatkunde volgt, die alleen in de leer van faits accomplis berust?”

Na is de heer Kuyper veranderd. Hij neemt thans dit standpunt niet meer in. Wij hebben hem gisteren zien buigen voor de leer der faits accomplis. De fiere, stoere man, die indertijd met kracht van overtuiging heeft geprotesteerd tegen den Atjeh-oorlog, heeft den nek gebogen voor het opportunisme en werkt mede om de onzalige politiek op Atjeh te handhaven, geeft toe, dat men nieuwe moorden, nieuwe barbaarschheden brengt daar, waar de rust van zeli zou intreden, indien wij ons terugtrokken.

Ook van andere zijde, ook van eene fraktie, een onderdeel van die regeering, die wij niet gekregen hebben, die zich het monopolie van Christenheid aanmatigt, hebben wij eene uitdrukking moeten hooren, die bitter weinig overeenkomt met de eerste les des Christendoms, eene les die wordt gedeeld door iedereen, ook al is hij niet ingeschreven bij een van de vele kerkjes, die men er op na houdt.

Wij hebben van den heer Bahlmann gehoord, dat Toekoe Oemar levend of dood ons in handen moet komen. Dit is het heilige doel, dat de heer Bahlmann zich voorstelt. Toekoe Oemar moet hangen, zooals de straatdeun luidt, waaruit blijkt, hoezeer de politieke opinie van het volk in deze vergiftigd is.

Nu staat het toch bij ieder die eenigszins bekend is met hetgeen met Toekoe Oemar den laatsten keer is gebeurd, vrijwel vast (en deze Minister van Koloniën heeft het ook nog ten vorige jare gezegd), dat het zoogenaamde „verraad” van Toekoe Oemar, waarmede men het volk heeft opgezweept tegen Atjeh, veroorzaakt is door onze schuld en onze fouten, ja misschien met opzet, om een voorwendsel te hebben, opnieuw flink in Atjeh er op los te slaan. Het „verraad” is „afval” geweest; maar als dat het geval is, is het dan in overeenstemming met het Christelijk beginsel, dat men den man, dien men mijns inziens gedwongen heeft tot datgene, waarmede hij ons nadeel heeft berokkend, nu levend of dood in handen ziet te krijgen? Is dat wellicht een klein voorproefje van hetgeen ons te wachten had gestaan, wanneer die zoogenaamde „Christelijke” Regeering met de schoone leuzen, die ons voor en na zijn voorgehouden door hen, welke het monopolie van braafheid en christelijkheid beweren te bezitten, de overwinning had behaald?

Onze positie reddeloos.

Ik meen verder dat *onze positie in Atjeh vrijwel reddeloos* kan genoemd worden. Wij hebben gisteren van den heer Pijnacker

Hordijk gehoord, dat wij, niettegenstaande de veel geprezen taktiek, die nu gevolgd wordt en nu blijvend is verklaard, nog niets zijn voornutgegaan. Naar het mij voorkomt, behoeft men volstrekt geen militair of Indisch specialiteit te zijn, om te moeten en te kunnen zeggen, dat de lasten, die de verovering van Atjeh op onze schouders zal leggen, de lasten aan menschenmaterieel en financiën, te zwaar zijn, dan dat wij die met een gerust geweten op onze schouders kunnen nemen. Ieder die de Atjeh-litteratuur eenigszins heeft nagegaan, weet, dat het laatste woord, dat gewoonlijk gesproken wordt, is: wij zouden wel flink willen gaan werken en de zaak krachtig aanpakken, maar dat laten onze krachten, zoowel financieel als wat betreft het verkrijgen van de noodige troepen om het tegen die fanatieke bevolking vol te kunnen houden, niet toe. Waar dit het geval is, daar ben ik zoo vrij om te meenen, dat de positie van Nederland in Atjeh is reddeloos.

De motie verdedigd.

Er is door den heer Van Kol eene motie ingediend, welke van verschillende zijden bestrijding heeft ondervonden. Er is o.a. tegen die motie beweerd door den heer Kuyper: die motie gaat niet ver genoeg; ga er dan liever uit, waarom staat dit er niet in? Nu laat gij toe, gij, die den Atjeh-oorlog zoo slecht vindt, dat die oorlog nog een jaar zal voortduren.

Ja, Mijnheer de Voorzitter, wanneer wij dat toelaten, dan is het, omdat wij er nu eenmaal niets aan kunnen doen, als die oorlog nog een jaar wordt voortgezet. En als men, zolang de werkzaamheden der commissie nog voortduren, den oorlog niet tot het geringst mogelijke gaat beperken, dan is het onze schuld niet, daar wij een minieme minderheid in deze Kamer uitmaken; maar wel de schuld van de overweldigende meerderheid in deze Kamer en de schuld der Regeering.

De heer Kuyper heeft door te zeggen: gij moet er direct uittrekken, niet ons getroffen, maar zijn eigen partij en de Regeering, met wie hij door dik en dun medegaat. Als wij het te zeggen hadden, dan zouden wij ons wel terugtrekken uit Atjeh, al moesten de Tamiangsche en andere ondernemingen schade lijden. Ook om eene andere reden was het voor ons onmogelijk om op dit oogenblik van de Kamer te vragen eene motie aan te nemen om terstond terug te trekken uit Atjeh.

Wanneer de politieke gedragslijn, die men zich heeft gesteld, iets zal beteekenen, dan moet zij samenvallen met eene opinie die bij een groot deel van het volk bestaat, en wij ontveinzen ons volstrekt niet, dat de volksopinie omtrent den Atjeh-oorlog, zooals dit met zoovele oorlogen het geval is, op een dwaalspoor is gebracht, is vergiftigd; dat er zoodanig fanatisme tegen Toekoe Oemar is opgewekt, aan wien men „verraad" heeft toegeschreven om eigen fouten goed te praten, dat die volksopinie op zulk een dwaalspoor is gebracht, dat zelfs het Nederlandsche volk het niet goed zou begrijpen wanneer eene motie werd voorgesteld: Trek u terug uit Atjeh!

De grootste beteekenis der motie is, voor ons, dat zij de zachtst mogelijke vorm is, waarin wij ons protest tegen de gevolgde politiek kunnen inkleden. Bovendien is het eene motie, die aandringt op een onderzoek om licht te brengen over allerlei zaken, die nog niet aan het licht zijn gebracht, omtrent alles wat met Atjeh in verband staat. Daarom, vóórdat wij kunnen komen — wij zullen er misschien eenmaal toe *moeten* komen en dan zullen wij het niet laten — met eene motie „trekt u uit Atjeh terug“, willen wij, dat het Nederlandsche volk ingelicht worde door personen, door de Regeering aangewezen om een grondig onderzoek in te stellen omtrent alles wat met Atjeh in verband staat.

Er is gezegd, dat deze motie vijandig staat tegenover de Regeering, dat wij, bij aanneming van deze motie, aan deze Regeering vertrouwen ontfeggen. Dat doen wij. Wij ontfeggen aan deze Regeering, aan deze Minister van Koloniën, in zake Atjeh ons vertrouwen. Wij hadden gewenscht, en het ware voor Nederland beter geweest, dat de verschillende meerderheden in de Kamer ook aan vroegere Ministers van Koloniën haar vertrouwen hadden ontfegd. Wij hebben tot nog toe van Indische Regeeringen en van Ministers van Koloniën niets bemerkt van wat op een krachtig en flink ingrijpen in de Atjeh-zaak ten gunste van eene vredelievende oplossing gelijkt.

Wij hebben niets anders achter den rug dan eene staalkaart van allerlei vergissingen; de geheele Atjeh-oorlog was van den beginne af een dulle streek; men heeft nooit den moed gehad, die ongedaan te maken en maar steeds gedacht, dat men er wel komen zou. Altijd heeft men zich verscholen achter allerlei en trenrige voorwendsels. Een dacht men nu, dat wij, die aan uwe besluiten in de Atjeh zaak geen deel hebben, die verre staan van uwe partijen, nu er een nieuw Minister is, van wien wonderen worden verwacht, dat wij nu zouden zegen: „wij vertrouwen hem en gaan met hem mede?“ Neen, onze motie bedoelt te zijn een vereenigingspunt voor allen die met ons den Minister en de Regeering het vertrouwen in de Atjeh-zaak ontfeggen, voor allen die werkelijk licht willen verspreiden omtrent de Atjeh-geschiedenis en eene flinke politiek ten aanzien daarvan willen bevorderen.

De Sociaaldemokraten en Atjeh.

Ik ben aan het eind mijner rede gekomen. De positie die door ons ook in deze zaak in deze Kamer wordt ingenomen, is zeker verre van aangenaam, ja kan zelfs moeilijk worden genoemd, omdat wij niet de minste kans hebben onze inzichten in ingrijpende zaken — zoowel wat Indië als Nederland betreft — te zien zegvieren.

In twee opzichten staan wij echter met onze kleine groep toch sterk, in eene sterkte, die iedereen mocht wenschen te bezitten. In de eerste plaats, omdat onze handen totaal rein zijn van wat in Atjeh is gebeurd, terwijl van alle andere partijen de eene er de handen wel eerder in heeft gestoken en de andere later, maar toch aller handen bezoedeld zijn, daar alle partijen hebben medegedaan

en verantwoordelijk zijn voor de wandaden in Atjeh. En in de tweede plaats staan wij sterk in deze Kamer, ook in deze zaak, omdat wij hier strijden voor toepassing der beginselen van recht en menselijkheid en gezond verstand, en naar mijne meening alleen staan, omdat wij niet uit allerlei oppertunistische overwegingen onze conscientie aan den kapstok willen en behoeven te hangen, maar flink en rond uit kunnen komen voor de heerlijke gevoelens, die iedereen mocht willen dat de zijne waren.

In de derde plaats staan wij, ondanks de kleine minderheid in deze Kamer, sterk, omdat wij weten, dat krachtens het beginsel waaruit wij spreken, een groot deel van het Nederlandsche volk aan onze zijde is.

Hoe ook in deze Kamer wordt gesproken over de Atjeh-geschiedenis, een groot gedeelte van het Nederlandsche volk zal, goed ingelicht, voelen hetgeen wij gevoelen, daar ons standpunt van recht weergeeft, hetgeen in het hart van dat volk omgaat.

Wanneer wij op dit oogenblik tot ons leedwezen constateeren, dat de volksopinie nog niet rijp is, over den Atjeh-oorlog een juist oordeel te vellen, en dat een groot deel door ophitsing tegen Atjeh wordt beheerscht — of wij met onze motie zegevieren, ja dan neen: wij stellen ons tot taak, heel Nederland doortrekkende, in steden, dorpen en gehuchten, tegen het onrecht, dat sedert 24 jaar wordt gepleegd, het volk op te wekken, opdat, wanneer wij eenmaal met eene protestmotie tegen den Atjeh-krijg terugkomen, wij een groot deel van het Nederlandsche volk aan onze zijde hebben.

De heer **Cremer**, *Minister van Koloniën*:

Van dit onderwerp afstappend, kom ik thans tot den Atjeh-oorlog.

De heer Van Kol heeft de discussie over dit onderwerp ingeleid met eene uitvoerige historische beschouwing, terwijl verschillende andere sprekers meenden dat het eene afgeleopen zaak betreft, waarop het niet noodig is terug te komen.

Het is mijne bedoeling niet de uitvoerige beschouwingen van den heer Van Kol op den voet te volgen en geheel te wederleggen, want dit zou gaan buiten de perken van dit debat en buiten de grenzen van de verantwoordelijkheid, die de Regeering in dit opzicht heeft te dragen. Maar ik wensch toch met een enkel woord de oorzaken van den Atjeh-oorlog te bespreken.

Gorzaken van den oorlog.

De heer Bahlmann heeft beweerd, dat de Atjeh-oorlog niets met het tractaat van 1824, of juist, met de daarbij gevoegde verklaringen te doen heeft, doch uitsluitend met het tractaat van 1872. En daarin heeft die geachte spreker in zooverre gelijk dat, zonder het Siak-tractaat, wij niet aan de integriteit van Atjeh hadden mogen roeren. Maar die geachte spreker ziet voorbij, dat het tractaat van 1824 e. a. ons in den toestand heeft gebracht, die het voor ons noodig maakte om de handen op Sumatra vrij te krijgen,

want de bij dat tractaat gevoegde verklaring zegt: „*que cet état (d'Atchin) sans rien perdre de son indépendance offre au navigateur et au commercant cette constante sécurité que semble ne pouvoir y être établie que par l'exercice modéré d'une influence européenne.*”

Daarbij namen we dus op ons de vrij onmogelijk na te komen verplichting, om handel en scheepvaart der Europeesche natiën te beschermen tegen land- en zeeroof van de zijde van Atjeh, zonder daarbij aan de soevereiniteit van Atjeh te raken. En van die restrictie heeft Atjeh gebruik gemaakt om zijne vijandige gezindheid jegens ons jaren achtereen bot te vieren, zooals men kan lezen in de bekende „Nota over de betrekkingen van Nederland tot het Rijk van Atjeh sedert 1824”, die onder no. 141 der Zitting 1872—73 gedrukt is en ook gevoegd is bij de officieele bescheiden over het ontstaan van den oorlog met Atjeh, van Regeeringswege in 1881 ter Landsdrukkerij uitgegeven.

Het is niet mogelijk dit hier nader uiteen te zetten en daarom bepaal ik er mij toe naar deze Nota te verwijzen. De lectuur daarvan zal aan hen, die er belang in stellen, bijv. aan de afgevaardigden uit Enschedé en Tietjerksteradeel, doen zien, dat Atjeh lang niet zoo onschuldig was, als zij het willen doen voorkomen. De heer Van Kol heeft beweerd, dat de zeerooverijen der Atjehers niet zooveel te beduiden hebben gehad en dat ook in ons gebied wel eens prauwen beroofd worden; maar ik wensch hem te doen opmerken dat hij aldus ongelijksoortige grootheden vergelijkt. De zeerooverijen der Atjehers zijn veel beter te vergelijken met die van de piraten van Algiers en van het Rif van Marokko, welke dan ook die beide Staten in conflict hebben gebracht met vreemde Mogendheden, hetgeen, zooals bekend is, is uitgelopen op het verlies van de onafhankelijkheid van Algiers, dat door Frankrijk is geannexeerd.

De Britsche Regeering — men kan het lezen in dezelfde publicatie (bladz. 46 van het verslag van het comité-generaal van 1874, waarvan het geheim is opgeheven) — beklagde zich herhaaldelijk bij de onze, dat hare handelaren „have been interfered with, and their ships and property plundered by people in the neighbourhood of Atcheen” (*) en vorderde van ons de nakoming der verplichting, die wij met het tractaat van 1824 op ons genomen hadden. Zouden de handeligen der Atjehers ons nu niet ten slotte in internationale moeilijkheden gewikkeld hebben, die eenvoudig zelfbehoud ons dwongen te voorkomen, zoodra het tractaat van 1871 ons ontslagen had van de onmogelijke verplichting om de veilige vaart in de Atjehsche wateren te verzekeren zonder aan de onafhankelijkheid van Atjeh te geraken? Mag ook bij het beoordeelen van de rechtvaardigheid van den Atjeh-oorlog worden voorbij gezien, de pogingen van Atjeh om zich onder de suzeriniteit te stellen van Turkije, van Amerika en van Frankrijk; waaromtrent in het Comité-generaal door den Minister van Buitenland-sche zaken, den heer Gericke van Herwijnen, werd gezegd: „Ik

(*) last hadden gehad en hunne schepen door volk in de buurt van Atjeh waren geplunderd.

heb de bewijzen hier voor mij liggen" terwijl hij er bijvoegde dat de Fransche gezant hem daaromtrent mededeelingen had gedaan?

Hen, die verlangen zich nogmaals in de noodzakelijkheid van den Atjeh-oorlog te verdiepen, verwijs ik naar de gepubliceerde stukken en het in 1874 in comité-generaal gevoerde, later openbaar gemaakt debat. Er nu eene nieuwe discussie over te openen ligt buiten mijn bestek. Met eenige welsprekende volzinnen, vol vuur en overtuiging uitgesproken, is deze quaestie niet goed te maken. Ik wensch mij dus te houden op het standpunt in de Memorie van Antwoord ingenomen, dat eene discussie over de rechtvaardigheid van den Atjeh-oorlog nutteloos zou zijn en althans door mij niet zal worden gevoerd.

In het Voorloopig Verslag, op eene plaats en in een redeverband die aantoonen, dat dit eene uiting is van de heeren die zich nu hier voornamelijk over dit punt hebben uitgelaten, staat dat niemand de verantwoordelijkheid heeft willen op zich nemen voor het beginnen van den Atjeh-oorlog. Ik meen, Mijnheer de Voorzitter, dat dit onjuist is; bij het begin en bij het voortzetten van den Atjeh-oorlog in zijne verschillende fasen heeft hier altijd iemand gestaan, die de verantwoordelijkheid op zich nam. Natuurlijk ieder voor de phase waarin hij zaak vond; men kan helaas, geen rekening houden met de zaken die men liever anders zou gehad hebben. Veertien opvolgende Ministers van Koloniën, dertien mijner voorgangers en ik, hebben die verantwoordelijkheid gedragen, daaronder waren er, die -- het is door den laatsten spreker zooeven herinnerd -- zich in andere betrekking tegen den Atjeh-oorlog hadden uitgelaten, maar die desniettemin staande de verantwoordelijkheid voor het wegtrekken uit Atjeh niet op zich hebben durven laden. En wanneer ook ik nu die verantwoordelijkheid aanvaard, dan is dit zeer zeker niet voor alles wat vóór mij gebeurd is. Wanneer ik dat deed, zou ik zeker al een zeer zonderling, wisselvallig en inconsequent persoon moeten zijn, want men heeft in Atjeh al zeer vele wegen bewandeld. Alleen voor hetgeen thans geschiedt, de geachte afgevaardigde uit Sliedrecht heeft het terecht gezegd, kan ik de verantwoordelijkheid dragen. En het standpunt dat ik aldus inneem is er geen, zooals de laatste spreker meende, dat door radeloosheid is ingegeven; ik treed hier hoegenaamd niet op als een nieuwe Messias, noch als iemand die een nieuw avontuur gaat beginnen. Alles wat hij daaromtrent heeft gezegd, geen woord uitgezonderd, mist allen grond. Ik begin niets nieuws, ik ben eenvoudig de voortzetter van hetgeen ik gevonden heb; ik aanvaard de verantwoordelijkheid voor de verdere uitvoering van de Koninklijke machtiging, waarvan melding is gemaakt op bladz. 7 van het Koloniaal Verslag, en waarbij op voordracht van mijn ambtsvoorganger, overeenkomstig de voorstellen van den Gouverneur-Generaal een bepaald plan van optreden tegenover Atjeh is aangenomen.

Welke is, zoo vraagt de geachte afgevaardigde uit 's-Gravenhage, de gedragslijn, die thans gevolgd wordt? Mijn antwoord daarop kan kort zijn, want er wordt eigenlijk gevraagd naar den bekenden weg. In de Memorie van Antwoord betreffende de Indische begroo-

ing voor het loopende jaar staat op bladz. 8 en 9 die gedragslijn volkomen duidelijk aangegeven. En op bladz. 7 van het jongste Koloniaal Verslag staat het nogmaals, onder bijvoeging, zooals ik zeide, dat krachtens Koninklijke machtiging aan den Gouverneur-Generaal werd medegedeeld, dat het stelsel door het Opperbestuur werd aanvaard.

De geachte afgevaardigde uit Enschedé wil eene commissie, om na te gaan wat eigenlijk moet geschieden. Het spreekt van zelf dat, waar men eenmaal een vast richtsnoer voor oogen heeft, zulk een commissie moeilijk kan aanvaard worden. Die commissie is bovendien, dunkt mij, door hem op een andere wijze voorgedragen dan door den geachten afgevaardigde uit Tietjerksteradeel, ofschoon deze steeds spreekt als mede-voorsteller, als *wij*, als commanditair wellicht van den voorsteller der motie. Ik moet er evenwel de aandacht op vestigen, dat de voorgestelde motie van orde door de redevoering van den geachten afgevaardigde uit Tietjerksteradeel een geheel ander karakter heeft gekregen. Ik wensch dit even toe te lichten. Door deze laatste toelichting is de motie geworden een motie van wantrouwen. In politieken zin reeds is eene dergelijke motie voor een Minister van Koloniën niet aangenaam, maar door die toelichting is zij nu meer geworden eene motie van wantrouwen van mijn persoon. Dit is nu wel zoo duidelijk niet gezegd, maar er is toch gezinspeeld op allerlei personeele belangen, die deze Minister en de maatschappijen, met welke hij in aanraking is geweest, bij den Atjeh-oorlog zouden hebben.

Kapitalistische belangen.

Toen ik schoorvoetend de portefeuille van Koloniën heb aanvaard, heb ik voorzien, dat men op die zaken wel eens zoude zinspelen, doch ik heb mij toen ook voorgenomen, mij daarover nooit boos te maken. Mocht dit dus misschien bedoeld worden, dan zal men zijn doel niet bereiken. Ik zal met de meeste kalmte dergelijke, laat ik maar zeggen „vermoedens”, aanhooren. Wanneer het mij te doen was geweest, direct of indirect voordeel te bereiken, dan ware het voordeliger voor mij geweest hier niet als Minister te gaan zitten.

De geachte afgevaardigde uit Tietjerksteradeel nu heeft gezegd: deze motie is eene motie van wantrouwen en heeft ten doel eens na te gaan de oeconomische en financieele gevolgen van dezen oorlog. Hij wil het belang kennen, dat het Nederlandsche volk uit een oeconomisch oogpunt bij de verovering van Atjeh heeft.

In het algemeen is dit, dunkt mij, gemakkelijk te zeggen. Ik althans ben van meening, dat behoud van rust in- en ontwikkeling van onze koloniën, een zeer groot oeconomisch belang is voor het Nederlandsche volk, en dat de pacificatie van Atjeh een inhaerent deel van dat belang is geworden. Zonder die pacificatie geen rust in onze koloniën, zonder die pacificatie wordt aan ons koloniaal bestuur een groote knak toegebracht.

Dis is dus, in mijn oog, het belang dat het Nederlandsche volk,

uit een oeconomisch oogpunt, bij de pacificatie van Atjeh heeft.

Ik heb nog een tweede punt van verschil opgemerkt tusschen dien geachten afgevaardigde en zijn medestander, den heer Van Kol. De geachte afgevaardigde uit Tietjerksteradeel laat zich sterk uit tegen het Nederlandsche kapitaal voor de ontwikkeling van Nederlandsch-Indië. Volgens hem veroveren wij die koloniën te vuur en te zwaard, voornamelijk om het kapitaal, dat hier niet genoeg rente kan opbrengen, ginds beter te gebruiken. Nu zal de geachte afgevaardigde toegeven, dat het kapitaal zich niet bij voorkeur zal wenden naar streken die te vuur en zwaard verwoest zijn; maar de geachte afgevaardigde uit Enschedé heeft gisteren en bovendien in zijn werkje „Land en Volk op Java” juist aan het kapitaal een belangrijk aandeel toegekend van de taak om Indië tot ontwikkeling te brengen. „Geld en kapitaal — zegt hij op bladz. 32 van zijn daar juist door mij genoemd verleden jaar verschenen geschrift — is er noodig. Geld om spoorwegen en irrigatiewerken aan te leggen, geld om fabrieken te bouwen, industriën te scheppen, het grootbedrijf in den landbouw in te voeren, die nog in alle opzichten zoo ontzaggelijk veel moet verbeterd worden en nog in zijne kindsheid verkeert. De natuurlijke hulpbronnen voor volkswelvaart moeten tot ontwikkeling komen, het thans overbevolkte Java moet miljoenen nieuwe bewoners kunnen voeden.”

Op verschillende plaatsen in zijn belangrijk werkje licht hij deze stelling nader toe.

Ik hoop, dat de geachte afgevaardigde zijn vriend en buurman zal kunnen overtuigen, dat het kapitaal, in Nederlandsch-Indië aangewend, betrekkelijk veel kan doen tot verbetering van den toestand aldaar. En vraagt dan ook die laatste spreker: wordt die oorlog misschien niet gevoerd met het doel om het kapitaal te kunnen gebruiken in Tamiang of in Perlak, dan zeg ik: neen, maar wel het omgekeerde geloof ik, namelijk, dat het kapitaal, gebracht in Tamiang en Perlak enorm veel zal kunnen medewerken tot pacificatie van Atjeh en dat, wanneer de hoofden en de bevolking van die landstreken zien, hoever hunne burenen ter Oostkust van Sumatra hun vooruit zijn in welvaart en ontwikkeling, zij zullen snakken naar een dergelijke gelegenheid om zelven ook tot die welvaart te geraken.

Die geachte afgevaardigde heeft mij verder gevraagd of ik, als oud-voorzitter van verschillende maatschappijen, hem soms nadere inlichtingen kon verschaffen. Wel, Mijnheer de Voorzitter, het is nog niet zoo lang geleden, dat ik die betrekkingen bekleedde, zoodat ik dit nog wel kan doen.

Ten eerste dan als oud-voorzitter van de Koninklijke Paketvaart-maatschappij. In die qualiteit moet ik hem antwoorden, dat de Atjeh-oorlog al jaren en jaren lang bestond, eer men dacht aan de oprichting van de Koninklijke Paketvaart-maatschappij; maar tevens, dat mijne ervaring als voorzitter is geweest, dat het verschaffen van schepen voor expeditie wel tijdelijk de kas dier maatschappij stijft, ofschoon niet in die mate als het was onder hare voorgangster, de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij,

die geen contract had gemaakt omtrent de huurprijzen van schepen en dikwijls dan ook toen groote dividenden uitkeerde; maar deze tijd is voorbij; nu zijn de charterprijzen gerezen. Maar door dit troepenvervoer worden zóó zware eischen gesteld aan de vloot der maatschappij, dat de vaart op vaak vreedzame streken, die men bezig was op vreemde concurrenten te veroveren, voor de Nederlandsche scheepvaart verloren ging en dat dus het belang van die maatschappij, evenals dat van de Nederlandsche scheepvaart in het algemeen en van handel en nijverheid over de geheele wereld, veel meer gebaat wordt door een toestand van rust en orde dan door oorlog.

Als oud-medebestuurder van eene tabakmaatschappij wil ik hem voorts er op wijzen, dat hij zelf genoemd heeft het winstcijfer dat door eene van die maatschappijen is gemaakt in den laatsten tijd — niettegenstaande den Atjeh-oorlog. Welk bijzonder belang dus die maatschappij meer dan elk burger bij het eindigen van den oorlog heeft is mij niet duidelijk.

Het voeren van dezen oorlog is geen voordeel voor tabaksaanplantmaatschappijen en veel nadeel hebben zij er ook niet van gehad.

Eigenlijk zijn de twee zaken met elkander in tegenspraak. Begrijp ik de bedoeling van den geachten afgevaardigde goed, dan zou de eene maatschappij belang hebben bij den langen duur van den oorlog wegens de transporten en de andere bij het eindigen van den oorlog, om zich meester te maken van de gronden in Tamiang en elders. Heel consequent lijkt mij dus wat de geachte afgevaardigde tegen mij aanvoerde niet, en ik kan zijne vraag dan ook heel kalm, zonder wrok of wroeging beantwoorden.

De Motie.

Ik zal nu de motie verder bespreken volgens de toelichting van den voorsteller zelf.

„De Kamer, overwegende dat de oorlog in Atjeh als een nationale ramp moet worden beschouwd”; dit zien wij allen in; het debat gaat er juist over om er een einde aan te maken.

„Overwegende dat het wenschelijk is de natie in te lichten omtrent de beteekenis van den oorlog voor Nederland en voor Nederlandsch-Indië.”

Ieder, die de enorme litteratuur over dit onderwerp wil nagaan, kan die beteekenis naar eigen opvatting beschrijven. Ik noem de verslagen door de Regeering uitgebracht, de werken van Kielstra en anderen.

„Overwegende, dat de herhaalde wisseling onzer gedragslijn in Atjeh, zonder dat in den loop van 24 jaar het einde van den oorlog is bereikt, de vraag doet rijzen, of het volhouden van den oorlog wel wenschelijk en mogelijk is.”

Het doel van de Commissie zou juist een nieuwe wisseling zijn, anders begrijp ik het niet. Dit is ook door den heer Pyttersen aangetoond.

Na wordt de Regeering verzocht een onpartijdige commissie te benoemen. Ik zie geen kans daartoe. Ik zou alle Nederlanders moeten uitsluiten, want ik kan mij niet voorstellen, dat één Nederlander onpartijdig is ten aanzien van een oorlog door Nederland gevoerd. Wanneer hij waardig zou zijn in de commissie zitting te hebben, zou hij moeten begrijpen, dat een dergelijke zaak van groot belang is voor de ontwikkeling van de koloniën en van zijn land.

Dus iedere Nederlander is, volgens mij, partijdig in deze zaak. Wij zullen derhalve moeten komen tot het benoemen van eene commissie bestaande uit Russische of Zwitsersche professoren, die deze taak op zich zouden willen nemen. Men zou bovendien met het kiezen van vreemdelingen zeer voorzichtig moeten zijn en bij voorbeeld geen naburen moeten nemen.

Die commissie zou binnen het jaar moeten rapporteeren.

Ik geloof, dat een serieuze commissie zich zulk een commando niet zou laten welgevalven. Daarbij komt, dat zij moet nagaan de moreele, politieke en finantieele gevolgen van den oorlog sedert zijn aanvang, maar ook te rapporteeren heeft over de gevolgen der thans gevolgde tactiek.

Daarvoor zou de commissie dan toch naar de terreinen van den oorlog dienen te gaan. Of hierdoor het benoemen van eene commissie gemakkelijker zal worden, ben ik zoo vrij te betwijfelen.

Ook moet de commissie rapporteeren over de mogelijkheid en wenschelijkheid van het beëindigen van den oorlog.

Voor de mogelijkheid zal zij hebben te spreken met de leiders van den oorlog. Deze strijd toch heeft geen leider maar leiders, want wij hebben op Atjeh te doen met benden over het geheele land verspreid. Aan de eene zijde heeft men b. v. Toekoe Oemar, aan de andere Panglima Polim en vele anderen. Dezer dagen hebben wij nog gehoord van een aanval in Edi onder aanvoering van Nja Mamat Perlak. Met al deze heeren zal de commissie te spreken hebben. Mij komt deze taak voor de commissie niet benijdenswaardig voor.

Het eenige, wat mij in de motie aantrekt zijn de slotwoorden: „met behoud onzer volkenrechtelijke stelling op Sumatra”.

Ik ben het volkomen eens met het antwoord daarop gegeven door den geachten afgevaardigde uit Utrecht, den heer Van Karnebeek, dat namelijk het eenige antwoord daarop is te geven in twee woorden: „onderwerp Atjeh.”

De geachte afgevaardigde uit Schoterland, die zich wel kan vereenigen met de motie, is het toch nog meer eens met hen, die zeggen, dat na de praemisse van de redevoering van den geachten afgevaardigde uit Enschedé, de conclusie eigenlijk moest zijn „Nederland weg uit Atjeh” en, consequent doorredeneerende, „de Nederlanders weg uit Nederlandsch-Indië.”

Die geachte afgevaardigde aanvaardt die consequentie. Het terugtrekken van de Nederlanders uit Nederlandsch-Indië is eene serieuze zaak, en daarom zij het mij veroorloofd een citaat te doen uit het reeds meermalen aangehaalde boekje van den voorsteller

der motie, die ook het weggaan van de Nederlanders uit Indië in zijn werkje *Land en volk van Java* bespreekt: „Multatuli's — lees ik daar op blad. 63 — Multatuli's in vertrouwelijk gesprek genuten eisch: „De Hollanders er uit!" zouden wij diep betreuren. Want al liet en laat het Hollandsch bestuur veel te wenschen over, al hebben wij het rechtmatige vonnis uitgesproken over Hollands wanbeheer en ons vaak geschaamd tot het blanke ras te behooren, één feit is onloochenbaar en dat is: dat het slechtste Hollandsche bestuur beter is dan het beste inlandsche dat wij kennen. „De Hollanders er uit!" zou beteekenen: de tirannie ten troon verheffen, de knevelarijen vernieuwd, de barbaarschheid teruggevoerd en de bevolking aan roof en plundering overgeleverd."

Waarom in Atjeh blijven?

Deze woorden gelden niet Atjeh, maar Java, maar het eind vooral komt mij voor als te zijn geknipt voor Atjeh. „De Hollanders er uit" zou daar dezelfde beteekenis hebben, namelijk eene ontketening van allerlei woeste hartstochten, waarvan ik niet gaarne de verantwoordelijkheid zou dragen. Laten wij ons zijn in Atjeh noodzakelijk en desnoods een noodzakelijk *kwaad* noemen, — van Atjehsch standpunt en van menig ander kan ik dat zeer goed begrijpen —, maar laten wij het woord „noodzakelijk" niet uit het oog verliezen. Laten wij het oude opschrift „straf is mijn hand en liefelijk mijn gemoed", zoo spoedig mogelijk op Atjeh toepassen, zoodat bij slot van rekening ook de Atjehers tot de overtuiging komt, niet alleen dat wij daar een duren plicht te vervullen hebben, maar dat wij later voor hem noodzakelijk en goed zullen zijn. De tegenstanders van de tegenwoordige politiek in Atjeh, die hier niet zulke groote bezwaren als de twee sprekers, die ik zoo juist heb beantwoord, maar bezwaren van uiteenlopenden aard daartegen hebben ingebracht, hebben dit gemeen, dat zij geen van allen een anderen uitweg aangeven. Dit constateer ik en dan vraag ik hun in gemoede: wat helpt al dat afkeuren en aftuigen? Dit immers zijn wij allen eens dat terugkeeren uit Atjeh, Atjeh à l'abandon laten, een knak aan ons gezag in Indië zou toebrengen.

De geachte afgevaardigde uit Tietjerksteradeel heeft gezegd, dat dit een einde aan den oorlog zou brengen. Mijnheer de Voorzitter, dat zou geen einde aan den oorlog maken; integendeel, de Atjehers ons ziende wegtrekken, zouden onmiddellijk hunne benden richten niet alleen naar de Oostkust, maar ook naar de Westkust van Sumatra; naar de Westkust, waar in de Battaklanden de schoone vestingen van het Rhijnsche zendelinggenootschap zijn; in de Battaklanden, waar de bevolking doodsbang is voor de komst van de Atjehers en waar men die vreedzame en eenigszins vreesachtige bevolking zonder den minsten twijfel aan de genade en de ongenade van de Atjehers zou overleveren. Naar de Westkust van Sumatra, waar wij sinds jaren gezag uitoefenen, gezag met weinig troepen en weinig ambtenaren, maar dat de Atjehers niet zouden nalaten te gaan bestoken. Naar de Oostkust van Sumatra, waar, ja for-

tuinen zijn en worden verdiend, maar waar ook de bevolking en de oorspronkelijke bewoners van het land voordeel ondervonden van de toestanden, die daar nu zijn. In al die landen zou dan de oorlog ontbranden en de strijd daar — want wij zouden die bevolking niet lafhartig in den steek mogen laten — zou ons niet minder opofferingen kosten, dan thans de strijd in Atjeh van ons eischt. Ons heengaan nit Atjeh zou dus geen enkel bezwaar weg-nemen en zou internationale moeilijkheden openen; want het zou niet lang duren, of de roof, die nog kort geleden op een Engelsch schip, de Pegu, werd gepleegd, zou meermalen plaats hebben. Het is niet moeilijk te voorspellen, dat dit Algiers van de Straat Malakka een ander Frankrijk als bedwinger zou krijgen, die de taak zou overnemen welke wij lafhartig hadden opgegeven.

Een andere uitweg zou mogelijk zijn, terugtrekking naar Oleh-leh en naar een of meer van de eilanden ten noorden van Atjeh. Dat zou worden het passief bezet houden van eene kleinere stelling in Atjeh; maar dat zou niet leiden tot eenige pacificatie, want het bezetten, het passief verdedigen van de geconcentreerde stelling, heeft ons op dit punt geen stap verder gebracht. Maar wel zou de triomfeerende vijand, ons terug ziende trekken naar een plaatsje op de kust, ons daar gaan opzoeken, evenals hij onze vestigingen op de kust zou bemoeilijken. Onze scheepvaartregeling zou een gevoeligen knak krijgen, want waar die nu met weinige middelen wordt uitgevoerd, zouden de vijandelijke benden ons die uitvoering spoedig onmogelijk maken, en zoo zou, na de verwoesting van wat wij op de kust van Atjeh met veel moeite hebben opgebouwd, die kleine stelling spoedig omringd worden door vijandelijke versterkingen, van waaruit men ons met langs de dan open kust ingevoerd gescht zou bestoken. Het zou de vraag zijn of wij, gedecimeerd door ziekte en met eene bezetting, waarvan onder den indruk van de afwachende honding, die zij daar had aan te nemen, geen krachtige verdediging te wachten zou zijn, niet spoedig het veld geheel zouden moeten ruimen.

Wat de geconcentreerde stelling betreft, er mogen hier nog leden zijn, die het mogelijk achten, dat wij ons daar weer in terugtrekken en die daar voordeel in zien, ik wil er alleen dit van zeggen, dat er op dit oogenblik van al de Indische adviseurs niet een is, die daar meer voor is; ook niet de adviseurs, die zich hebben verzet tegen het optreden, zooals dit nu plaats heeft. De geconcentreerde stelling, zooals wij die van 1884 tot nu kort geleden hebben bezet, is in al die jaren een *fair trial* geweest; men heeft haar beproefd, maar allen zijn het eens, dat zij niet de vruchten heeft opgeleverd, die er van werden verwacht, dat zij ons geen stap nader heeft gebracht tot de pacificatie, maar ons wel gevoerd heeft tot de gevechten bij Kota-Pohama en tot het échec van Kaloet, dat wel later door den vijand werd ontruimd, maar alleen door hulp van inlandsche hulptroepen en van geld.

Het groote verlies aan dooden door ziekte en strijd en aan gewonden dat in het concentratie-tijdperk is geleden, heeft ons geene vruchten opgeleverd, die er in de verste verte tegen kunnen

opwegen. Daarom blijft thans, niet bij wijze van keuze, maar m. i. als noodzakelijkheid, over het tegenwoordige stelsel, dat uit den drang der omstandigheden is geboren. Dit stelsel laat toe, dat onderscheiden worde tusschen goed en kwaadgezinde Atjehers. De landbouwer, die volgens Dr. Snouck Hurgronje ook naar Atjehsche begrippen de kracht der natie uitmaakt, wordt nu door *ons* beschermd en behoeft dus geene wapens te dragen. Wie vechten wil moet zich bij de benden aansluiten; een gevaarlijk bedrijf wegens het optreden onzer actieve colonnes.

Het is niet — in de vorige Memorie van Antwoord werd het reeds gezegd — een stelsel hetwelk de verovering van geheel Atjeh ten doel heeft, maar een stelsel, dat dwingt tot bestendiging van de afgedwongen rust en tot eerbiediging van ons gezag. Waar nu de geachte spreker uit Amsterdam zegt, dat hij de voorkeur zou geven aan een stelsel, waarbij meer overleg met de hoofden op den voorgrond staat, daar antwoord ik hem, dat dit stelsel overleg met de hoofden *niet uitsluit*, want op de geheele kust van Atjeh wordt in vereeniging met de hoofden bestuurd.

Jammer maar, dat deze hoofden niet voldoende gezag kunnen uitoefenen op hunne onderdanen.

De geachte spreker wenscht naast den gouverneur van Atjeh scherpzinnige ambtenaren van binnenlandsch bestuur. Deze zijn er. Naast den gouverneur heeft men een resident, die zijne sooren heeft verdiend als kenner van Atjehsche toestanden en sinds het stelsel der scheepvaartregeling, onder het bestuur van den Minister Van Dedem ingevoerd. Sinds zijn op de voor onze vestiging aangewezen punten onze beste ambtenaren van het binnenlandsch bestuur geplaatst en extra belooningen zijn hun daarvoor toegekend.

Zal men dit stelsel kunnen volhouden — vraagt men, waar het stelsel van generaal Van der Heyden in 1884 is opgeheven?

Ik doe echter opmerken, dat het nu vigeerende stelsel niet geheel hetzelfde is. Het voorspel, — ja, het stuk zelf — neen.

Door de ondervinding geleerd, zullen wij niet weder te vroeg de vruchten willen plukken van hetgeen verkregen is; niet consolideeren en pacificeeren, zoolang occupeeren en waken nog het wachtwoord moet zijn. Ons vredelievend streven na Van der Heyden's vertrek zag de Atjeher voor zwakheid aan, en naarmate hij stoutmoediger optrad, traden de nadeelen eener uitgebreide postenlinie op den voorgrond. In Groot-Atjeh had men bij het vertrek van generaal Van der Heyden 21 posten; onder het civiel bestuur zijn er nog 8 posten bijgekomen. Wij hebben nu nog in onze geconcentreerde stelling en daarbuiten in de drie sagi's 17 posten, waarvan 8 bestemd zijn om te worden opgeheven, zoodat het zich laat aanzien, dat er slechts omstreeks 9 zullen overblijven.

Men vervalt nu niet meer in de fout van vroeger, dat men het leger opsluit in verschillende kleine bentings en posten, die elk op zich zelf te zwak van bezetting zijn om het omliggende gebied werkelijk actief te beheerschen, maar vereenigt krachtige mobiele colonnes in enkele goed gelegen kampementen. Het is nu de tijd

van het actief optreden in elk opzicht, niet van het passieve.

Over den gezondheidstoestand van de troepen is door den heer Verhey gesproken. Ook die is tegenwoordig oneindig gunstiger dan in het stelsel van 1884. Toen hadden wij de groote verliezen aan berri-berri door het hevige optreden van die ziekte. Nu — het blijkt uit de laatste verslagen daaromtrent van half Juli tot half September — komen in geheel Atjeh op de 8000 man bezetting slecht 2 á 4 berri-berri-lijdens per dag in het hospitaal.

In den tijd van generaal Van der Heyden had men in Atjeh noodig 10.000 man; op het oogenblik zijn er slechts 8000 en — er is ook door den heer Verhey op gewezen — de legersterkte is nu belangrijk grooter, zoodat voor de aanvulling behoorlijk zorg kan worden gedragen. Daarbij heeft men het korps marechaussee, die veel werk en het vermoeiendste werk van de troepen afneemt, en dat, ten gevolge ook van de vertoogen van hier en van de overtuiging van den Gouverneur Generaal, steeds wordt uitgebreid. Nu heeft men ook de tram naar Indrapoeri, die weldra zal worden uitgebreid naar Selimoen,

.....
 Wil men nu geheel Atjeh veroveren, vraagt men mij. Ik antwoord daarop neen. Het binnenland van Atjeh is onbekend. Er zijn hoegenaamd geen bewijzen, dat strijders van daar zich voegen bij de Atjehsche benden. Het zal dus volmaakt onnoodig zijn om daarheen te trekken. Wanneer wij de kust beheerschen zal van zelf het achterland onder onzen invloed komen.

Maar, zegt de heer Pijnacker Hordijk, gij zult toch genoodzaakt zijn verder te gaan, en hij noemde Pedir en Gighen; hebt gij mannen om niet alleen die landstreken te beoorlogen, maar ook om ze te bezetten en vast te houden? Ik verwijs naar wat te Segli gebeurd is. Daar heeft men denzelfden toestand ongeveer als in het Pedirsche; de vorsten aan de kust zijn ons niet vijandig gezind, maar zij zijn niet krachtig genoeg om de in de Tanawaqt of in de VII moekims samengestroomde Oelama-benden te verjagen, en daarom heeft de expeditie naar Segli plaats gehad; niet om Segli zelf te nemen, maar wel om de vijandelijke benden uit de moekims Pakan Baroe en Pokan Soth te verjagen. Dat is geschied; na die verjaging heeft het hoofd uit die streek het land onder zijn beheer genomen, en is het volstrekt niet noodig om die plaats bezet te houden. Alleen uit den vasten post van Segli wordt dagelijks toezicht op de schoongeveegde streek, waar de bevolking gaandeweg terugkeert, gehouden.

Zoo is het ook met Pedir.

Mochten daar in het binnenland of ook op andere plaatsen dergelijke opruiming en als in Segli noodig kunnen worden dan zal dat geschieden, en dan zal het gereed komen van den stoomtram tot Selimoen den troepen van groot voordeel en nut zijn en het eventueel optreden in die binnenlanden gemakkelijken.

Wanneer het einde?

Er wordt gevraagd: wanneer verwacht gij het einde van den Atjeh oorlog?

Het spijt mij de aandacht van de Kamer langer te moeten bezighouden dan mij lief is, maar de heer Ballmann heeft, in dit verband tot mijn spijt woorden gesproken, die het mij niet mogelijk is met stilzwijgen voorbij te gaan. Hij gewaagde van fanfaronnades,⁽¹⁾ door een paar geachte officieren gehouden.

Daarop dit antwoord:

Wat de rede betreft door kolonel Van Heutsz op Koninginsverjaardag uitgesproken, deze hield den wensch in, dat bij de aanstaande troonsbestijging van Hare Majesteit het veroverde Atjeh zou kunnen aangeboden worden.

De rede werd uitgesproken in eene militaire omgeving, waarin zich altijd twijfelaars bevinden en waarin het goed kan wezen zulk een verwachting te niten. Een enkel woord in zulk een kring te veel gesproken, zal wel geen kwaad doen. Maar in den mond van dien man juist zijn zulke woorden geen fanfaronnades, want hij zeker behoort tot die mannen in het Indisch leger, die, meer nog dan anderen, getoond hebben, dat zij hun kracht niet zoeken in woorden, maar die toonen in daden; hij zeker is een van de mannen, zooals de heer Pyttersen die wenscht en waarop door hem werd gewezen, een van die mannen, waarmede men in de Atjeh-zaak spoedig tot een einde zal komen, als men hem maar niet bindt met commissiën als die, waaraan deze afgevaardigde herinnerde.

En wat de woorden van generaal Vetter betreft, wensch ik mede te deelen, dat ik dezen bij een bezoek (niet officieel natuurlijk — daartoe had ik geen recht — maar vriendschappelijk) gevraagd heb, of de woorden, zooals wij die kennen uit de couranten, want officieel weet ik daarvan niets, het door hem gesprokene juist teruggeven. Ik ontving ten antwoord, dat hij gesproken heeft zonder een woord op schrift te hebben, en dat niet één vertegenwoordiger van de pers er bij aanwezig was. Hij kon zich de woorden, die hij had gezegd, uit den aard der zaak niet precies meer herinneren en zij moeten zijn overgebracht geworden door iemand, die ze had van hooren zeggen. Allen nu, die hunne redevoeringen in de couranten nalezen, weten hoe de woorden die gesproken zijn, daarin somtijds eene geheel andere beteekenis krijgen dan zij hebben zouden, als zij letterlijk waren teruggegeven. Dat kan hier ook het geval zijn geweest.

De bedoeling van den generaal, volgens zijn eigen zeggen, is geweest om uiteen te zetten, dat het gebruik van het leger op het oorlogsterrein in defensieven zin nimmer goed kan zijn, een meening die ook door vele leden van de Kamer, zoo militaire als burgerlijke, hier is uitgesproken. Vandaar dat hij gezegd kan hebben dat een dergelijk gebruik van het leger oorzaak zou zijn geworden, dat de troepen gebrek aan zelfvertrouwen kregen. En dat gebrek aan zelfvertrouwen is, helaas, eenige malen gebleken en in dien zin heeft hij gesproken van eene slechte oetenschool. Terwijl me

(1) Snoeverijen.

nig jong soldaat toen den Atjeher begon te vreezen, is dit nu niet meer het geval, nu men den vijand opzoekt en, zooals het behoort wanneer men oorlog voert, dit zoodanig doet, dat er spoedig een einde van den oorlog te verwachten is, door actief optreden. In dit redeverband sprak hij van het tot zijn recht komen van het leger. Zij die de ernstige vertoogen van dien legeraanvoerder bij zijn aftreden, zooals ik, hebben gelezen, waarbij hij er tegen waarschuwde om toch vooral niet meer troepen op Atjeh te gebruiken dan hoogst noodig zijn, waarin hij er op aandrong, juist in het belang van het leger, dat het leger zoo spoedig mogelijk elders in de goede kampementen op Java zou worden gebruikt, die zullen niet de meening kunnen koesteren dat een man, die in den Staatsdienst zoo vele jaren heeft gediend, en met eere gediend, zich zou stellen op het standpunt, waarop zich misschien een enkel jong luitenant zal plaatsen, dat er voor het leger niets beters is dan te vechten. Van fanfaronnade was bij hem zeker geen sprake.

Nu vraagt men mij, en men wenscht daarop zelfs een vrij pertinent antwoord: wanneer zal de oorlog ten einde zijn? Het zou van mij een fanfaronnade zijn, wanneer ik daarop een antwoord gaf. Wel wil ik er op wijzen dat wij, na nog geen 1½ jaar de nieuwe politiek gevolgd hebben, thans verder zijn gekomen dan de meest optimistisch gestemden toen hadden verwacht. Ik heb het niet uit officieele rapporten, maar ik heb van mij zeer nabestaande niet-militaire bezoekers van Atjeh vernomen dat de bevolking terugkeert naar hare velden en in de XXV Moekims, en in de XXII Moekims en in de XXVI Moekims, maar vooral in de XXV Moekims.

Er is echter nog één ding dat ontbreekt, en dat is het vertrouwen op ons; de bevolking vreest dat het van ons weder is geweest een *spurt* en dat wij ons zullen terugtrekken. Geleerd door hetgeen vroeger is gebeurd, vertrouwt de bevolking ons nog niet goed op dit oogenblik. Er zit bij de bevolking eene heilige vrees in voor Toekoe Oemar. Men moet niet gelooven dat men in die streken en op de kust een volksoorlog voert; neen, de bevolking sluit zich, evenals elders in den Archipel, aan bij den sterkste en bij hem die haar beschermt en daardoor in de gelegenheid stelt om te werken en te leven. De geestdrijvers op Atjeh die de bevolking medeslepen tot den heiligen oorlog en haar den *prang sabil* afpersen, zijn miustens evengoed hare vijanden als wij. Ik zal hoegenaamd niet beweren dat de bevolking reeds eene innige liefde voor ons heeft, hoegenaamd niet, maar zij heeft die evenmin voor hen, die het land in oorlog houden en die, zooals dit jaren en jaren vóór ons optreden in Atjeh het geval is geweest, niet alleen op Groot-Atjeh, maar ook op de kust, elkander steeds het leven onaangenaam hebben gemaakt en waardoor belet werd dat er ooit van eene groote ontwikkeling van dit rijke land sprake kon zijn.

Wanneer bij die bevolking het vertrouwen is gevestigd, dat wij niet opnieuw zullen weggaan, dan hebben wij het spel half gewonnen en in dit opzicht is het zeker niet van belang ontbloot, dat bij de laatste invallen van kleine benden van Toekoe Oemar in de XXV Moekims de bevolking zelf eer onze patrouilles ter plaatse

konden zijn, die benden heeft verjaagd en van de laatste den aanvoerder heeft gedood.

De eischen door den heer Bahlmann gesteld betreffende het vangennemen van Toekoe Oemar en het sluiten van eene overeenkomst met den sultan, vormen geen noodzakelijke onderdeelen van het program der Regeering. Ik zal met den geachten afgevaardigde niet twisten over de beteekenis van het sultanaat in Atjeh — hij kan die nagaan o. a. in het werk van dr. Snouck Hurgronje — maar dit staat vast, dat men om tot elkander te komen, van een van beide of van beide zijden moet naderen. Van de zijde van den sultan is zoodanige toenadering tot nog toe niet geschied en herhaling van de onderhandelingen met den sultan onzerzijds ligt niet in de bedoeling.

Wanneer zal de oorlog ten einde zijn? Mijnheer de Voorzitter! De Atjehsche zaak kunnen wij vergelijken met een chronischen zieke. Die zieke heeft verleden jaar een hevige crisis doorgemaakt; ten gevolge van die crisis is naar de doctoren, die op het oogenblik aan de sponde van den zieke staan, een begin van verbetering ontstaan; zij meenen dat door toepassing van de geneesmiddelen, die volgens hen voor de hand liggen, de zieke kan worden gebracht tot een betere gezondheid dan hij tijden te voren heeft genoten. Nu staan wij hier te delibereren over dien zieke en wanneer wij nu ten aanhoore van den kranke — want gij kunt er op aan, dat veel van wat hier gesproken wordt den Atjeher ter oore komt — hier zeggen: och, hij wordt toch niet beter, hij gaat dood, al wat gij hem voorschrijft helpt niet, laat hem maar aan zijn lot over, meent men dan dat dit de genezing bevorderen zal?

Wij hebben wel eens gehoord van suggestie; gelooft men dat deze suggestie een goeden invloed zal hebben? Ik niet. Het is natuurlijk zeer moeilijk om te zeggen, wanneer dit ziekte-proces zal zijn afgelopen. Het staat, het spreekt van zelf, aan een ieder vrij — en ik zal de laatste zijn om op die vrijheid inbreuk te maken — om ten aanzien van de thans gevolgde gedragslijn te zeggen, wat hij wil, maar men bedenke alweder wel: wat hier gezegd wordt, wordt daarginds gehoord en dat het antwoord op de vraag, wanneer de oorlog ten einde zal zijn, voor een goed deel ook afhangt van dien factor.

Men spreekt hier van den oorlog uitmaken, van vrede sluiten, zelfs van een schandelijken vrede. Ik geloof dat noch van het eene noch van het andere ooit sprake zal kunnen zijn. Er wordt geen vrede gesloten met een volk, dat geen hoofd heeft of ooit gehad heeft, met zooveel invloed, dat het voor het geheele volk kan spreken, en dat voor een zeer groot deel onze souvereiniteit erkent. Dus zal de oorlog ook nooit op een gegeven oogenblik uit zijn; men zal nooit een bulletin kunnen uitgeven: de Atjeh-oorlog is uit. Langzamerhand zal men onzen invloed zien versterken, dien van de bendevoerden afnemen.

Wanneer wij met vasten tred op den ingeslagen weg voortgaan, zal, evenals elders in Indië, en ik hoop binnen niet al te lang tijdsverloop, ons doel in Atjeh worden bereikt.

Wreedheden goedgepraat.

Men heeft gesproken over wreedheden in dezen oorlog gepleegd, wreedheden zelfs gepleegd op vrouwen en kinderen.

Wanneer hier op straat standjes ontstaan en de politie moet handelend optreden, dan gebeurt het ook wel, dat rustige voorbijgangers die met het standje niets hebben te maken, klappen oploopen. Zoo gaat het ook in Atjeh. Daar kan het ook wel gebeuren, dat vrouwen en kinderen die op een afstand naar het gevecht kijken, worden getroffen; men heeft een afgeschoten kogel niet meer in zijne macht. Maar van wreedheden in koelen bloede gepleegd heb ik niets gehoord. Ik geloof ook niet dat deze gepleegd zijn.

Onze Hollandsche jongens, de vreemden onder wie zoo veel goede krachten schuilen, de vrij zachtzinnige Javaantjes en de dappere Amboineezen zullen geen wreedheden in koelen bloede bedrijven. Van iemand die tegenwoordig was bij het vertrek van de expeditie naar Segli heb ik wel gehoord, dat toen bij het uitrukken onder de militairen eene algemeene opgewondenheid heerschte. Er werden korte toespraken door de bataljons commandanten gehouden, waarbij de soldaten gewezen werden op hun plicht tegenover Koningin, vaderland en vaandel. De Christen-inlanders werden met een eenvoudig woord toegesproken door hunne inlandsche voorgangers, welke woorden met groot gejuich werden begroet.

Het was echter geen gejuich van bloederstige dieren, maar het getuigde van een opgewekt en blijmoedig aanvaarden van de zware taak, die zij met gevaar voor eigen leven gingen volvoeren.

Wel verre van zulke mannen te beschuldigen, past het ons, dunkt mij, hun een woord van hulde te brengen voor de wijze waarop zij hunne taak vervullen en voor de zware offers die zij brengen.

Ik wensch te eindigen ook met een woord van hulde aan de Indische Regeering, vooral aan den Gouverneur-Generaal, die, bewust van zijne verantwoordelijkheid, niet uit lust om op Atjeh te laten vechten, voortgaat met toewijding en kracht aan de oplossing mede te werken, de zware taak te vervullen om uit den staat van anarchie die op Noord-Sumatra heerscht, te doen geboren worden een staat van orde en welvaart onder onze vlag.

Vergadering van 17 November 1887.

De heer **Cremer**, *Minister van Koloniën*:

Nu nog eene opmerking, die ik gisteren in den laten namiddag verzuimde te maken, terwijl ik haar had willen doen, en welke toch, voor het goed begrip van onze positie in Atjeh, onvermijdelijk in het licht moet gesteld worden. Het is volstrekt niet onbekend, want de stukken zijn aan de Kamer medegedeeld, maar ik geloof dat deze zaken niet bij alle leden zoozeer in herinnering zijn, en dat is bij de veelheid van stukken zeer goed te verklaren. Welnu, met de vorstjes op de kust van Atjeh zijn door ons tractaten gesloten, of liever deze vorsten hebben verklaringen aangaande hunne

ondergeschiktheid aan ons gezag afgelegd; dit is het geval met niet minder dan 62 vorsten op die kust. Onder hen is ook de vorst van Perlak, wiens Rijk gisteren met name is genoemd. Sinds 1885—1886 heeft hij onze souvereiniteit erkend. Ik heb niet kunnen na-gaan of er nog vorstjes zijn, die onze souvereiniteit niet erkennen. Zeer zeker durf ik mij daaromtrent dus niet uitlaten; mochten er zijn, dan kunt gij er van verzekerd zijn, dat het slechts uitzonde-ringen zijn. Maar bijna alle vorstjes, zoo niet allen, hebben onze souvereiniteit erkend bij verklaringen, die gesloten zijn van 1885 af tot in de laatste jaren toe. Dit is niet gegaan bij algemeenen maatregel, maar allengs, naarmate onze invloed op de kust zich uitbreidde. Het eerste artikel van die verklaring luidt: — de ver-klaring heeft 18 artikelen — „Ik verklaar dat het landschap . . . behoort tot het grondgebied van Nederlandsch-Indië en dat ik mitsdien Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden, vertegenwoordigd door Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Neder-landsch Indië, als wettige souverein erken, ten teeken waarvan door mij en mijne onderdanen, hetzij te land, hetzij ter zee, geen andere vlag zal worden gevoerd dan de Nederlandsche”.

Ik zal de heeren niet vermoeien met de voorlezing van de 18 artikelen van dit tractaat; ze zijn alle medegedeeld aan de Kamers der Staten-Generaal en zijn dus bekend. Maar ik wil er op wijzen, dat in bijna alle onderdeelen van bestuur de beslissing aan ons toekomt, dat onder anderen de belastingen, in die gebieden geheven, noch verhoogd, noch verlaagd zullen worden dan in overleg met den vertegenwoordiger van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement in Atjeh; dat dit Gouvernement het recht heeft om de inkomsten van die gebieden, voortspruitende uit de inning der in- en uitvoerrechten, tegen nader te bepalen schade-loosstellingen over te nemen; om in die landstreken pachten in te voeren en de middelen daarvan te trekken; dat die vorsten aan genoemd Gouvernement zullen uitkeeren het aandeel in de inkomsten van hun gebied, dat volgens aloud gebruik aan de vroegere Atjehsche vorsten toe kwam en vele meer van dergelijken en anderen aard.

Bij de beoordeeling der zaken van Atjeh, waarover de heer Van Vlijmen en ik dikwijls hier gesproken hebben, worden die der kust te vaak uit het oog verloren; men let alleen op het gebied van Groot Atjeh, terwijl men het veel grooter gebied der kust vergeet, dat bijna geheel onder onze souvereiniteit staat, krachtens verklaringen van de vorsten, en waarover, op de wijze als onder Minister van Dedem werd bepaald, voornamelijk bij de zoogenaamde scheepvaartregeling, ons opperbestuur wordt gevoerd. Ook op dit belangrijk onderwerp wensch ik de aandacht van de heeren te vestigen.

Van Kol.

Men grijpt in deze Kamer wat al te gretig naar de spons. *Schwamm!* over de afgeperste millioenen; *Schwamm!* over de aan-leiding van den Atjeh-oorlog; *Schwamm!* over de offers die hij eischte. De geschiedenis echter heeft een sterker geheugen, en

gepleegde misdaad blijft met onuitwischbare letteren in hare boeken opgeteekend

Niemand heeft het recht te klagen over tekorten op de Indische begrooting, wanneer men deze moedwillig doet ontstaan door het nutteloos verspillen van millioenen op Atjeh. Niemand mag zich in vollen ernst als hervormer beschouwen, die niet voor alles dien doelloozen oorlog doet beëindigen. Moeten wij niet uit de Memorie van Antwoord van dezen Minister vernemen, dat, „zoolang de oorlog met Atjeh duurt,” niet kan gedacht worden „aan opheffing van persoonlijke lasten”; en dat „vele nuttige uitgaven moeten achterwege blijven, en op elk gebied groote zuinigheid worden betracht, al is de Regeering zelve overtuigd van de noodzakelijkheid dier hervormingen”? Daardoor heeft deze Minister onze verwachtingen teleurgesteld en is als hervormer van hem niets te hopen.

De Minister heeft de meening uitsproken, dat er tusschen mijn mede-afgevaardigde Troelstra en mij verschil zou bestaan over de strekking der ingediende motie. Dit verschil bestaat *niet*, daar ik — welke verwachtingen ik ook van den Minister heb gehad, wat verschillende hervormingen in Indië betreft — evenals de heer Troelstra vijandig sta tegenover zijne Atjeh-politiek, en met de motie zeer zeker een protest tegen die politiek bedoel.

Onderwijs, geneeskundige dienst, rechtspraak voor Europeanen, spoorwegen en bevoelingswerken eischen gelden ter verbetering; de Minister ontkent dit niet Krankzinnigen wachten op verpleging; de tergende verpachting van belastingen aan de parasieten van den Javaan eischen afschaffing; het opiumgebruik eischt bestrijding; de dwangcultuur eischt opheffing; Java zelf eischt de middelen om zich te verdedigen tegen een buitenlandschen vijand, — doch alles en veel meer moet wachten, althans voor een groot deel, want Atjeh moet verwoest worden.

Nuttige uitgaven moeten achterwege blijven, want . . . Atjeh moet verwoest worden.

Maar waarom dan toch? Met welk recht en met welk doel? Het *recht* van den Atjeh oorlog! Men heeft zelfs niet getracht het te bepleiten. De meeste sprekers, ook de Minister, wilde daarop liever niet ingaan. Men weerlegde de geschiedenis van het ontstaan van dien oorlog niet; de „*Schwamm*” moest komen om het volledig gemis aan argumenten te verbergen.

De heer Verhey geeft mij gelijk wat het historisch standpunt betreft; de heer Kuyper heeft al 20 jaar geleden op het onrecht aan onze zijde gewezen, maar er nooit iets tegen gedaan. In de 25 jaren dat Atjeh een jaarlijksch onderwerp van discussie is in ons Parlement, is men er nooit in geslaagd op ietwat afdoende wijze de rechtvaardigheid van dien oorlog aan te toonen, en nu zal men er voortaan „maar liever over zwijgen”.

Nooit is de aanklacht van Keuchenius (*Handelingen* Tweede Kamer 1880/81, bladz. 73) weerlegd, die sprak van „une mauvaise guerre dans une mauvaise cause”, (1) en die den Atjeh-oorlog brandmerkt als

(1) Een slechte oorlog in een slechte zaak.

„een der gruwelijkste en der onrechtvaardigste oorlogen ooit in Indië ondernomen”.

De eene helft van dit Parlement erkent het gruwelijke onrecht tegenover Atjeh gepleegd, de andere bewaart — evenals de Minister — een voorzichtig stilzwijgen, en allen grijpen naar de alles uitwisschende spons en roepen „*Schueamm drüber*”.

Doch voelt men dan niet, zoowel zij die de onrechtvaardigheid van dien bloedigen oorlog niet durven, als zij die dat niet meer willen erkennen, welke scherpe aanklacht zij tegen zich zelf uitspreken?

Is onrecht dan geen onrecht meer, omdat wij het 25 jaar lang herhaalden, en intusschen stapelden misdaad op misdaad? Wat moet men gevoelloos zijn voor recht om door zulke uitvluchten het voortzetten van dien rampzaligen krijg te verdedigen.

Waar de Minister niet wilde ingaan op mijn argumenten, waardoor ik de gehuichelde voorwendsels van den Atjeh oorlog trachtte te weerleggen, ging hij wel in op de argumenten van den heer Bahlmann, om aldus, langs een omweg, toch weer de oude boeman, „de verwickelingen met vreemde Mogendheden” op het tooneel te doen verschijnen.

Nog eens de zeeroof.

Wat de zeeroof betreft, acht ik dat gevaar voldoende weerlegd. De zeeroof was niet zoo erg als men beweerde, had van 1857 tot 1870 maar eenmaal plaats gegrepen; hij komt ook op Java voor, werd door ons zelf, volgens Kielstra, op de kusten van Atjeh gepleegd, en wel eens deed nog in de laatste jaren onze Nederlandsche marine daden die al bitter weinig van zeeroof verschillen, en aldus door de Atjehers met recht werden betiteld. Trouwens als wij, wat persoonlijk mijne oplossing zijn zoude, die ik echter gaarne voor beter aan eene commissie zou onderwerpen, als wij Poeloe Bras of Poeloe Weh bezetten, en wat snelvarende inlandsch getuigde vaartuigen er op na houden, kunnen wij veel beter den zeeroof belemmeren dan thans met onze zware en dure schepen het geval is. Verovering van Atjeh is echter daartoe in geen geval noodig.

Doch zeeroof is ook slechts een voorwendsel, er bij gehaald *pour le besoin de la cause*. (2) In de instructie aan den Regeerings-commissaris, die naar Atjeh werd gezonden om den sultan onze grieven mede te deelen en tevens den oorlog uit te lokken, is van zeeroof geene sprake. Wel van vrees van inmenging van vreemde Mogendheden.

Wij weten thans, want de officieele bescheiden over „de aanleiding tot den Atjeh-oorlog”, acht jaar lang zorgvuldig geheie-gehouden, zijn ook mij bekend, dat dit voorwendsel een verfoeilijk kluchtspel was. Een „zot” en een „monomaan” zeide de heer

(1) Om de zaak te redden.

Knyper (*Handelingen* II 1874—75, blad. 1305) hebben door de „inblazingen van een leugenaar”, „een loos alarm” gemaakt, waarvan onze Onderkoning de „dupe” werd.

Onze wreedheden.

Als wij terugtrekken hebben wij van de andere Mogendheden niets te vreezen, gaan wij door met dezen oorlog à outrance, dan loopen wij juist daardoor een ernstig gevaar.

Wij komen toch door onze wreede wijze van oorlogvoeren voortdurend in strijd met het internationaal oorlogsrecht, waardoor elke groote Mogendheid, evenals Noord-Amerika op Cuba, een voorwendsel kan vinden tot inmenging. Enkele artikelen der Conferentie van Brussel van 1874 geven daartoe reeds gereede aanleiding. Daarin lezen wij toch: „il est interdit de mutiler ou de tuer un ennemi qui est hors de combat, et de déclarer d'avance qu'on ne fait pas de quartier, même si l'on ne le réclame pas pour soi-même”. (1). En de *Dictionnaire générale de la Politique* van M. Blok herinnert er aan op blz. 1165, dat „tuer un ennemi qui se rend, ou qui est impuissant à se défendre est une crime déshonorant. Il en est de même des attentats commis sur des femmes et les enfants en pays ennemi.” (2) Welnu, hieraan maken en maakten wij ons schuldig!

Het spijt mij dat de Minister mij wilde tegenspreken toen ik slechts in algemeene termen op onze gruwzame wijze van oorlogvoeren heb gewezen. Ik moet nu mijne woorden nader toelichten, ofschoon ik een deel zal terughouden van datgene wat mij door bevoegde personen, die ter plaatse waren, is medegedeeld; feiten die de haren deden ten berge rijzen.

Het is toch volslagen onvoldoende, dat deze en de vorige ministers zich van zulke zware beschuldigingen, ook door de heeren des Amorie van der Hoeven en Goeman Borgesius vroeger uitgesproken, trachtten af te maken met een „deze berichten zullen wel overdreven zijn,” of „daarvan is mij niets bekend”, terwijl geheel Indië daarvan wel kennis heeft.

Onder Nederlandsche vlag zijn weerloozen neergeschoten en onthoofd, zijn vrouwen gedood of verkracht, is kwartier geweigerd en zijn meedoogenloos gevangenen gedood, zijn dorpen verbrand en oogsten vernield.

Reeds 27 Juli 1875 heeft de bevelhebber op 'Atjeh „alle handelingen, die den vijand afbreuk doen” aanbevolen; en o. a. tot „verbranden van huizen, vernielen van kampons” den last gegeven. Kort geleden moest in eene dagorder van den gouverneur van Atjeh het „zich onthouden van wreedheden tegen vrouwen en

(1) Het is verboden, een vijand, die buiten staat van gevecht is gesteld, te mishandelen of te dooden en vooraf te verklaren, dat men geen kwartier zal geven, zelfs wanneer men dit niet voor zichzelf eischt.

(2) Een vijand dooden, die zich overgeeft, of die onmachtig is om zich te verdedigen, is een onteerende misdaad. Zoo is het ook met aanvallen op vrouwen en kinderen in een vijandig land.

kinderen" worden geboden. Het laatste Koloniaal Verslag spreekt meermalen van „het in den asch leggen van kampongs," van het „vernien en verbranden der schuilhoeken" en het „uitroeien van bosschen," zoodat de bevolking alleen nog een toevlucht vond in de „gespaarde kampongs." Men nam de dochter van Wakil Joesoef als gijzelares, en heeft vroeger wel eens vaders gevangen genomen om van de dochters te genieten. Veroordeelden tot arbeid hebben wij, ongeveer 50 duizend, tegen alle menschelijk recht in door vijandelijk lood doen vermoorden en gevangenisstraf in een doodvonnis veranderd. Zelfs de Turken zouden daarvoor terugdeinzen. Op verraderlijke wijze nam men den radja van Samalangan gevangen, dien men geweren beloofde; het hoofd van Bintare Penang werd eveneens op trouweloze wijze gearresteerd, en met Toekoe Nja Amat heeft men dat, naar allen schijn, nog in de vorige maand bij Kroeng raja herhaald. Van der Heyden liet Njahim onschuldig doodschieten, schreef in potlood in margine eener krijgsorder voor de VI, XXII en XXVI Moekims „er worden geen krijgsgevangenen gemaakt," en was met zijn berucht, „kassih mandie!" zoo wreed, dat ik dat liever niet zal mededeelen om geen kreet van afschuw in Nederland te doen opgaan. Nog kort geleden werd een oude man Toehoetjoed Mohmed Lamtengah op een bali-bali naar buiten gedragen en toen doodgeschoten. In één woord, ons oorlogvoeren bestaat in branden en zegen, in moorden en verwoesten. En daardoor komen wij dagelijks in botsing met het door alle Europesche volken aangenomen oorlogsrecht: „*Les lois et coutumes de la guerre.*"

Onze volkenrechtelijke stelling.

Thans hebben wij, volkenrechtelijk n. l., bij terugtrekken — wat de heer van Karnebeek niet schijnt te weten -- volkenrechtelijk voor ons gezag op Sumatra *niets* te vreezen.

Terwijl vroeger koloniaal bezit alleen werd geëerbiedigd als er werkelijk gezag werd uitgeoefend, dwong de verdeeling van Afrika de beschaafde natiën ons in het volkenrecht het stelsel der zoogenaamde „kringen van belang" op te nemen. Ook al wordt er dan in een bepaald gewest geen feitelijk gezag uitgeoefend, zoo verliezen andere mogendheden toch het recht daar naar de hand uit te strekken.

Welnu, wij Nederlanders hebben het oppergezag of imperium over alle eilanden en gedeelten van eilanden, gelegen tusschen 6 graden Noorder en 11 graden Zuiderbreedte en de 95 graden tot 141 graden Oosterlengte. Dit alles is volkenrechtelijk een accessorium (1) van den Staat Nederland. Of dit gezag wordt uitgeoefend rechtstreeksch of middellijk, daadwerkelijk of nominaal (in naam) doet niets ter zake. Op het uitsluitend recht van internationale beschikking heeft het geen invloed.

Op Borneo en Timor hebben wij door de tractaten van 1891 en 1893 de onderlinge grenzen geregeld, op Nieuw-Guinea is zulks

(1) Aanhangsel.

eveneens geschied, en hebben Duitschland en Engeland onze eigenmachtig gekozen grens geëerbiedigd; niets belet ons om ook op Sumatra den „kring van belang", dat is de grens van ons gezag, te regelen. Voor de Engelschen is daarin reeds voorzien door het tractaat van Sumatra van 1871; van de andere Mogendheden zou het waarschijnlijk gemakkelijk kunnen verkregen worden, en dan ware onze suprematie (oppermacht) over Atjeh erkend en hadden wij geene inmenging van vreemden meer te vreezen. Bleef men, wat niet te verwachten is, weigeren ons recht op Atjeh te erkennen, dan ware het nog niet zoo vreeselijk, als wij moesten afzien van eene strook lands, die geen 35ste gedeelte onzer bezittingen uitmaakt, en niet het meest verleidelijk lapje gronds onzer enorme overzeesche koloniën vormt. Erkennen echter de Europeesche Mogendheden ons goed recht op de suprematie over Atjeh, dan is alle verdere bloedstorting misdadig, is ons oorspronkelijk doel bereikt, en kunnen wij de opslurping van het noordelijkst deel van Sumatra in ons Nederlandsch-Indische Rijk veilig aan de langzame werking van den tijd overlaten. In dat geval ware terugtrekken en onmiddellijk terugtrekken onze plicht; daarbij hebben wij noch voor verlies van ons prestige noch voor een algemeenen opstand te vreezen.

Ons prestige in Indie.

Ons prestige althans zal niet geschokt worden wanneer wij Atjeh niet ten onder brengen, doch het alleen onze straffande hand deden voelen. Elk Javaan weet dat Atjeh sterk is en nog nooit werd onderworpen; hij kent het inlandsche gezegde „wie Atjeh overwint moet machtig en krachtig zijn." Ons prestige zal veeleer verhoogd worden, wanneer wij niet langer een oorlog willen voortzetten, die ons belet de meest dringende plichten elders te vervullen, ons dwingt de meest dringende behoeften op Java onbevredigd te laten; ons prestige zal dan eerst volkomen wezen, wanneer het berust op eerbied voor ons gezag, op liefde voor ons vaderlijk bestuur en niet langer op vrees voor de macht onzer wapenen.

Onze kracht, ons *prestige* moeten wij zoeken in ons zedelijk overwicht, in een rechtvaardig en verstandig besturen der ons toevertrouwde landen en volken, niet in granaten en repeteergeweren. Juist door het volharden in dit vergieten van stroomen bloeds en dit vermorsen van millioenen schats, loopen Indië en Nederland gelijkelijk gevaar, ijlen beiden hun ondergang te gemoet. Evenals wegens het strenge optreden en de wreedheden der Spanjaarden op Cuba reeds gevaar voor de inmenging van Noord Amerika bestaat, zou Atjeh aan eene of andere Europeesche Mogendheid een welkom voorwendsel kunnen leveren, om ook aan Nederland op dien weg van bloed en geweld een „halt" toe te roepen. Als een Europeesche oorlog ontbrandde, en wie weet wanneer zulks geschieden zal, dan zouden wij toch onze troepen en vloot uit Atjeh moeten terug roepen om ons vaderland en onze koloniën eenigszins te kunnen beschermen. Ook bij een ernstigen opstand op Java bijv. zou men daartoe moeten overgaan, daar de beste onzer krachten, de kern van ons leger in Atjeh is bijeen gebracht. Ware

het dan niet beter reeds nu, vrijwillig, een land te verlaten waar wij nooit een voet hadden moeten zetten?

Dat van ons terugtrekken uit Atjeh, zooals de heer Verhey vreest, het verlies onzer koloniën en de zegepraal van den Islam het gevolg zal zijn, dat er dus opstanden zullen uitbreken, kan geen ernstig man verwachten. De 25 jarige geschiedenis van dezen oorlog kan ons op dat punt geruststellen. Toen in de eerste helft van 1876 een vierde der soldaten en een derde der koelies stierven, toen ons leger uitgeput en Java nagenoeg weerloos was, braken nergens opstanden uit. Toen wij in 1890 op Timor een échec leden, en de overrompeling op Lombok een deel van ons leger in ernstig gevaar bracht, toen Toekoe Oemar van bondgenoot een gevaarlijke vijand was geworden, is nergens eene poging tot verzet beproefd noch gewaagd. En dan zoude nu, na eene reeks van schitterende gevechten, waarin wij meestal de overhand behielden en waardoor de dapperheid onzer soldaten, de moordkracht onzer wapenen is bewezen en bekend geworden, er opstand op Java te vreezen zijn? Geen kind kan dat gelooven! Indien het daar ooit tot een opstand komt, wat niet weinigen vreezen, dan zal het zijn ten gevolge onzer misdaden en ons wanbeheer op Java, en zelfs van onze houding op Atjeh.

En daarenboven, al ware het zoo, mocht onze macht op Java, ons prestige in den Indischen Archipel, alleen kunnen gehandhaafd blijven door moorden van broeders, ware het dan niet beter dat ons koloniaal gezag een einde nam, liever dan het te handhaven in vlammen en bloed? Is zulk soort van *prestige* onzer natie waardig, zoolang wij ons nog durven beroepen op beschaving en Christendom?

Waarom niet uit Java?

Dat was ook het oordeel van den heer Kuyper en der meeste andere sprekers, en het eenige argument dat ietwat steekhoudend kon schijnen was daarbij „koloniën zijn nu eenmaal een gevolg van menschelijke hebzucht en heerschzucht; als wij consequent doordenken zouden wij *alle koloniaal bezit* moeten vaarwel zeggen." Daarmede ben ik het volkomen eens, doch met eene gewichtige uitzondering; wanneer men eenen lang voordeelen heeft genoten, op allerlei wijzen winsten heeft getrokken uit een vreemd land, waar wij beschaving hadden kunnen brengen, doch armoede hebben gezaaid, dan gaat het niet aan dat land, dat als een kind nog steun behoeft, verder aan zijn lot over te laten. En met Java en misschien enkele Buitenbezittingen (als de Minahassa) is zulks het geval. Daar hebben wij een plicht op ons genomen, eene groote *schuld* eerst te delgen. Java mogen wij niet meer als een *lust*, doch moeten wij als een *last* beschouwen. Wil men Java verlaten, wat ik voor den Jayaan zelve betreuren zou, dan moeten wij éerst restitutie doen der millioenen hem ontnomen, en die wij hem gedeeltelijk kunnen en moeten aflossen, door zijne welvaart en ontwikkeling te bevorderen, en den knaap op te voeden tot een man, die op eigen beenen kan staan.

In zooverre en onder dat voorbehoud heeft de heer Kuyper recht met zijne veroordeeling van alle koloniale exploitatie; doch geheel onjuist was zijn beeld waar hij Atjeh vergeleek bij den man wiens appels men stelen kwam, en waarvoor hij over de heining wou springen om hem te kastijden. Zeker het beeld is niet zoo kwaad; wij wilden de appels, dat zijn de landen van Atjeh, stelen; wij hadden reeds sedert jaren hare appels gestolen langs de Oost- en de Westkust van Sumatra, en nu, nu de Atjehers hun laatsten appeltuin willen verdedigen, zou de heer Kuyper hen nog daarenboven eene rammeling willen toedienen, slagen geven aan den man dien men eerst heeft leeg geplunderd! Dat is toch al te sterk.

Maar genoeg daarover, ééne zaak staat vast. Al verlaten wij Atjeh, bijv. ons vestigende op P. Bras, dan is *geene inneming van vreemde Mogendheden* te vreezen, en dat doel wordt beter bereikt zonder oorlog dan bij voorzetten daarvan.

Wanneer dus deze Minster de verantwoordelijkheid op zich wil laden van een oorlog, die geene reden tot aanvang, geen recht tot voortzetting, geen te bereiken doel meer heeft, dan heeft hij eene daad van onvoorzichtigheid gedaan. Indien toch bleek, en eene commissie zou, met behulp der gezanten, zulks kunnen voorbereiden, dat door het sluiten van een traktaat b.v. met Frankrijk en Duitschland, evenals wij zulks reeds meermalen met Engeland en andere landen hebben gedaan, de oorlog doelloos is geworden, moet deze verklaring hem zwaar drukken.

Atjeh onneembaar

Want dan is de verwoesting van Atjeh, het nitroëien der Atjehers, en dat wordt ten slotte de *onderwerping*, een redeloosze gruwel. Wie het volkskarakter kent, weet dat elk Atjeher die sneuvelt, aan zijne talrijke bloedverwanten den plicht der weerwraak oplegt: al is het jaren later, de trouw aan de „Vendetta” eischt het doden der vijanden die hem versloegen. Wij kunnen woningen vernielen en mannen doden, zelfs vrouwen en kinderen doen vallen, maar wij verminderen de weerbaarheid der strijders niet, wèl de onmacht der vredelievend gezinden. Wij wekken aldus verbittering en steunen de oorlogszuchtige deelen der bevolking, die niets liever dan een guerilla-oorlog wenschen. Na eene nederlaag maken zij zich uit de voeten, verdwijnen in ontoegankelijke binnenlanden om later, versterkt en met nieuwe hulptroepen, terug te komen; zij zijn overal en nergens en alleen te bereiken wanneer zij lust en tijd hebben om te vechten. Wij vormen een verbitterd volk in een verwoest land, dat wij met bajonetten bezaaien, en waar wij allen, groot en klein, tot vijanden hebben gemaakt.

Zal men zulk een volk tot onderwerping brengen of het uitroeien, waar het eene kwart eeuw lang heldhaftig weerstand bood aan vreemde indringers? „Geef niet toe aan den volkswaan van een dag”, riep Fransen van de Putte deze Kamer toe in September 1876, reeds 21 jaren geleden, „tracht niet door krachtige middelen een einde aan den oorlog te maken; *het zal u niet gelukken!*” (II 1876/77, bladz. 49).

En dat oordeel van een Nederlandsch staatsman was ook het oordeel van een Atjehsch vorst; in zijne verbanning zeide Toekoe Baid eenmaal tot een hoofdamtenaar die zijn vertrouwen had gewonnen: „als de mannen gedood zijn, zullen de vrouwen oorlog voeren, en als deze gevallen zijn zullen de kinderen, groot geworden, den krijg hervatten.”

Voor zulke bloeddorstige plannen is niet alleen de Minister verantwoordelijk, maar het geheele Parlement, zelfs het Nederlandsche volk dat u zijn „veto” moest toeroepen.

De belanghebbenden.

Want door uw „guerre à outrance” machtigt gij, neen dwingt gij tot eene reusachtige moordenarij, die volslagen doelloos is geworden en alleen nadeelen kan verschaffen zoowel aan Nederland als aan Indië, terwijl alle voordeelen zullen worden genoten door de belanghebbenden. Wie dat zijn, zal ik u zeggen.

Waar wij slechts met enkele trekken zullen wijzen op de groote belangen, die aan dezen noodlottigen oorlog zijn verbonden, willen wij alle geruchten en gissingen ter zijde laten en alleen wijzen op onmiskenbare feiten. En dan valt het niet te ontkennen, dat terwijl duizenden en millioenen daarvan zware nadeelen lijden, er toch enkele honderden zijn, wien de oorlog geene windeieren legt, die er reeds millioenen van hebben genoten en die bij „bestendiging van het tegenwoordig beleid” er nog millioenen van zullen genieten.

Behalve de officieren, die sneller promotie maken en daarmee hooger traktementen ontvangen, werden door den oorlog voor vele hoofd- en andere ambtenaren lucratieve betrekkingen geschapen. Winsten worden behaald door de leverantie van kleeding, schoeisel en hoofdbedekking der troepen, door den aanmaak van geweren en kanonnen, den aanbouw en het onderhoud der schepen, het oprichten van kazerne-woningen en kampementen, de levering van alle bouwbenoodigdheden, van levensmiddelen en dranken. Leveranciers en tokohouders, het is genoeg bekend, maakten op Atjeh goede zaken door de verpleging der troepen en der ambtenaren, de Prauwmaatschappij en stoomvaartondernemingen door den invoer van weerbare mannen en den uitvoer van zieken, gewonden en geëvacueerden. „Pinang heeft aan dezen langdurigen oorlog zeer veel te danken; millioenen van de uitgegeven gelden kwamen in de zakken van firma's, handelshuizen, aannemers, leveranciers en andere elementen van den handelsstand in Pinang. Vooral werden vele winsten gemaakt met slachtvee, houtwerken, rijst en petroleum.” (*Indische Gids* Juli 1897.) „De verdere winsten waren voor de smokkelaars, ondanks het uitvoer-verbod der Britsche autoriteiten, en de verbodsbepalingen op den invoer, en de blokkaden der Nederlandsche Regeering; ondanks de sluiting der kusten en scheepvaartregelingen. De geschiedenis zal later verrassende feiten aan het licht brengen.” (*Idem*, bladz. 893.) Pinang was van oudsher de markt der Atjehsche export-artikelen, van peper, pinang, en boschproducten; uit Pinang werd rijst, petroleum,

opium, kruit en geweren aangevoerd. De Pinangsche handelaars en smokkelaars hebben dus de groote voordeelen van onze millioenen-verspilling; een ander niet gering deel komt in handen van de Paketvaartmaatschappij, en de prauwenveren. Deze laatsten maakten kolossale winsten door hunne dure vrachten (het vervoer van één soldaat kostte van boord naar den wal f 18), en konden jaarlijks 20—25 pct. dividend nitkeeren: ook stijgen de aandeelen der Paketvaartmaatschappij in tijden van agressie, dalen zij in dagen van zachtzinniger tactiek. „De geschiedenis van den Atjeh-oorlog is in zekeren zin de geschiedenis van de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij”, schreef W. C. Nieuwenhuizen in de *Indische Gids*; en de *Java-Bode* van 16 Maart 1897 deelt ons mede, dat van bevoegde zijde reeds in September 1895 werd aangeraden, „aandeelen in de Paketvaartmaatschappij te koopen” alsof men den afval van Toekoe Oemar had voorzien. „Wij willen niet veronderstellen, dat men zwanger ging van oorlogsplannen ter wille van die aandeelen”, doch dat soms vaderlandsliefde wordt gehuicheld om persoonlijke belangen na te jagen, heeft zich elders wel eens voorgedaan.

Om cijfers te noemen willen wij een enkelen greep doen in de gegevens te vinden in *De Kroniek* van 10 October 1897: „Als men de traktementen der officieren, de soldijen der manschappen, den geneeskundigen dienst en het troepen- en goederenvervoer bijeentelt, was de uitgave voor den Atjeh-oorlog of in 1871 f 9 947 030, doch in 1895 gestegen tot f 18 176 000 of f 8 230 000 hooger, waarvan veilig zes millioen kon worden aangenomen als jaarlijks ten goede komende aan particuliere stoombooten en leveranciers van levensmiddelen, ten behoeve van den Atjeh-oorlog, in de zakken van welke laatsten ook het grootst gedeelte van de geenszins ruime traktementen der officieren en soldaten verdwijnt. Er waren jaren (als 1876) waarin maandelijks voor Atjeh anderhalf millioen werd uitgegeven, waarvan de bovengenoemde belanghebbers zeker $\frac{2}{3}$ genoten; vooral de stoomvaartmaatschappijen die voor huur van eene soms lang op de reede liggende stoomboot f 1000 à f 1500 per dag rekende. Ook de leveranciers van steenkool maakten goede zaken, en zouden het ophouden van den oorlog betreuren, zoodat „het de vraag is van wie men bij het beslist eindigen van den Atjeh-oorlog eerder een opstand had te duchten, van de Javanen of van de Europeanen op Java”. Het „bestendigen van het tegenwoordig beleid” zou eerder leiden tot eene navolging van de leveranciers bij dien anderen „gruwelijken en onrechtvaardigen” oorlog op Cuba, waar „des manifestations en faveur du général Weiler ont été organisées par des négociants intéressés aux fournitures de l'armée. (*Indépendance belge*, 9 Oct. 1897).

Op dat gebied is nog veel te ontdekken, en de Minister zal nu wel willen erkennen dat eenige nadere inlichting van de natie noodig is, en dat voor eene onpartijdige commissie sommige personen niet in aanmerking kunnen komen.

De commissie moet dus in allerlei opzichten meer licht geven over het verleden, het heden en de toekomst van dezen oorlog, die

op dwaze manier werd begonnen, voortgezet en volgehouden.

Wij herhalen slechts de woorden in vroeger jaren door den heer Kuyper geuit: „*licht de natie toch in!* In de eerste plaats is de zedelijke steun der natie daarbij noodig, en die snijdt gij af door uw vrees voor de publieke opinie.” Eene taak door den heer Kuyper verloochend willen wij op ons nemen, evenals wij de prediking van het Christendom minder in woorden, dan we in daden met meer trouw en meer recht kunnen behartigen. Durf hij ginds het „*gij zult niet doodslaan!*” prediken, waar hij hier aan vuurde tot den „heiligen krijg” tegen de Atjehers die alleen me de verwoesting van Atjeh eindigen kan? Durft hij smalend spreken over de oelama's daarginds, die ook tot den heiligen oorlog aansporen, maar in dien „dji had” wagen eigen leven en offeren eigen geld, terwijl men dezerzijds het bloed laat vloeien van huurlingen en betaalt met het geld van den Javaan?

De Conclusie

En thans volgt de conclusie van mijn betoog waarom de heer Kuyper heeft gevraagd; zij is deze:

Wij moeten zoo snel mogelijk *terug uit Atjeh*, waar wij nooit een voet hadden moeten zetten. Er is geen enkele geldige reden te vinden voor het aanvangen, voortzetten en volhouden van dien bloedigen veroveringskrijg, die volslagen doelloos en nutteloos is geworden. In plaats van zich neer te leggen bij het „*fait accompli*” moeten alle krachten worden ingespannen om dat onrecht te doen eindigen. De oorlog is onnoodig; hij kan zonder eenig gevaar onmiddellijk worden gestaakt en beëindigd. Eene commissie zal dit nader kunnen toelichten.

Maar ééne zaak is zeker: wanneer — wat ik ten stelligste ontken — Nederlands eer, Nederlands prestige, Nederlands gezag het voortzetten van dien oorlog eischen, dan moet Neerlands eer met Neerlands geld worden betaald.

Gaarne zal ik eene dusdanige motie, door den heer Kuyper ingediend, met alle kracht steunen en zulks vooral daar men dan kan verzekerd zijn dat de oorlog op Atjeh niet zooveel weken meer zal duren dan hij nu jaren werd gerekt. Doch door dit feit alleen wordt het vonnis over den Atjeh-oorlog geveld: men zet hem voort, men legt zich neder bij het „*fait accompli*”, daar men zijne dwaze heerschzucht kan bot vieren ten koste van den armen Javaan. Men deinst blijkbaar terug voor de gevolgen zijner eigen daden, men deinst terug voor eene commissie, die licht zou brengen waar thans duisternis heerscht.

De heer Kuyper.

Thans een kort woord van repliek over de tegenspraak, die mijn advies in zake de Atjeh-politiek heeft ondervonden van de zijde der geachte afgevaardigden, de heeren van der Zwaag, Troelstra en van Kol.

Met den heer van der Zwaag kan het debat kort zijn. Hij heeft den lof verdiend van consequentie, waar hij zegt: wat hebben wij

aan onze koloniën? Zoo wij er van af konden komen, ben ik bereid mede te werken om ons gansche koloniaal bezit er aan te geven.

Heeft echter, zoo veroorloof ik mij te vragen, die geachte spreker er zich rekenschap van gegeven, welke achteruitgang en verarming het voor onze nationale toestanden ten gevolge zoude hebben, indien het ten gevolge, bij voorbeeld, van een oorlog met eene vreemde Mogendheid, eens werkelijk tot dien harden slag voor ons vaderland kwam?

Heeft hij er zich al verder rekenschap van gegeven hoe, indien we, naar zijn stelsel, onze koloniën eens loslieten, de begeerlijke schat van ons koloniaal bezit bijna zeker een Europeeschen oorlog tusschen de groote koloniale Mogendheden zoude ten gevolge hebben, die zich aanstonds van twee kanten te gelijk op die schoone, door ons prijsgegeven koloniën zouden werpen.

Eindelijk: heeft hij er zich rekenschap van gegeven, welke toestand in Indië en elders zoude geboren worden, indien alle Europeesche Mogendheden saam zich uit hun koloniaal bezit terug trokken? Is niet wat men tegenwoordig, nog ten deele zelfs in Tunis en Algiers, maar vooral in Tripoli en Klein-Azië en zelfs in streken van het Europeesch gedeelte van het Turksche Rijk, van den ouden toestand waarneemt, diep jammerlijk en zoo schandelijk ellendig, dat elk gezag van eene Europeesche koloniale Mogendheid, ook zelfs dat van Spanje, nog altoos verkieslijk is boven dat? En staat het dan niet vast, dat men, door deze bevolkingen weer aan hun eigen noodlot over te laten, men haar eene ellende in de armen zou werpen, waarbij vergeleken al hetgeen over Indië te klagen valt, nog slechts kinderspel is?

Het hoofderschil tusschen dien geachten spreker en mij bestaat dan ook hierin, dat hij de zaak incidenteel beziet, op zich zelf, terwijl zij voor mij staat in het volle licht der sociologische wetenschap en der volle historie. En dan leert mij die historie ontegensprekelijk, dat alle volkeren, die blijven *buiten* de Christelijke sfeer, zoo in Afrika als in Azië, uit hun eigen initiatief niet *kunnen* komen tot een hooger standpunt.

Juist de volle inbezitneming van die gedeelten van Azië en Afrika door verschillende Europeesche Mogendheden heeft in die streken een toestand doen geboren worden van hooger menschelijk bestaan. Een toestand, ik stem het toe, niet verworven dan tot den prijs van veel kostelijk bloed en van veel jammerlijke ellende. Maar die bange periode is moeten doorworsteld worden om deze volkeren te kunnen opvoeren tot eene hoogere phase van menschelijk geluk.

Hadden dan ook de Europeesche Mogendheden zich buiten die landen gehouden, zoo zouden nog steeds in die streken voortdurend gelijksoortige toestanden stand houden, als zelfs onder de Zoeloekaffers en heidenen en door de schrijvers van de Transvaalsche aangelegenheden ons in zoo schelle kleuren zijn geschilderd geworden. Het is zoo, niet altoos met dit hoofddoel, meest ook om aan hunne veroveringszucht te voldoen, en ter wille van commercieele belangen, hebben de Europeesche Mogendheden zich in die landen genesteld. Maar wanneer men aan de historie vraagt,

tot welk resultaat dit heeft geleid, dan luidt het antwoord allerwege, om nu eens eene uitdrukking te bezigen, ons Gereformeerden bekend, dat met dezen zeer *krommen* stok nochtans in den regel een *rechte* slag is gedaan.

Al is dus bij dergelijke inbezittingen het uitgangspunt zelden rechtvaardig, meest zeer stoffelijk van aard geweest, toch leert de uitkomst dat deze van Europa uitgegane actie ten slotte aan de bevolking waarop deze koloniale politiek wierd toegepast, ten zegen is geweest. Wat door den heer van Kol gezegd is over gepleegde wreedheden, beaam ik ten volle, *indien metterdaad die feiten zoo zijn*. In die afkeuring van wreedheden staat hij volstrekt niet alleen. Ik ben toch overtuigd dat, wanneer dergelijke feiten, mits inconcreto en duidelijk bewezen, aan de Kamer werden medegedeeld, er niet een lid dezer Kamer, van welke partij ook, zou zijn, die ook weder een oogenblik zou aarzelen om daarover een streng afkeurend oordeel uit te spreken. Ik voeg er bij, dat ook aan die groene tafel, geen Nederlandsch Minister van Koloniën denkbaar is, die, wanneer dergelijke feiten hem bekend werden, niet al zijn krachten zou aanwenden om onverwijld dergelijke barbaarschheden te stuiten. Men moet hier dus niet den schijn aannemen, alsof het geven van getuigenis daartegen het particulier privilege van deze drie heeren ware. De heilige verontwaardiging daartegen zou zich uiten niet alleen bij hen, maar bij ons allen.

Het grondverschil tusschen die heeren en mij bestaat dan ook niet daarin, dat zij opkomen voor het ideaal, want ik doe dit met hen. Maar hierin ligt hunne fout, zij meenen hun ideaal buiten aanraking met de werkelijkheid, met de realiteit te kunnen houden, of anders gezegd, zij rekenen niet met *de macht der historie*, en *dit* nu doe ik wel. Reeds de natuur leert mij dat een boompje, pas gestekt, nog tenger en teeder genoeg is om met de hand verbogen te worden, zoo het verkeerd groeit. Maar wanneer zulk een boompje 10 à 12 jaren zijne wortelen schoot en de eerste zwakke stengel hard hout is geworden, is zulk ombuigen onmogelijk. Dit nu is *de macht der historie*, waarop ik doelde, eene macht, die reeds in het natuurleven uitkomt, en veel sterker nog zich in de historie der menschelijke samenleving nestelt. Ik meen daarom mijnerzijds te moeten rekenen *met de realiteit*.

Laat mij dit nog op andere wijze mogen illustreren.

Er is toch eene oude legende, die eenigszins het verschil tusschen die heeren en mij toelicht.

In Rusland werd in vroeger jaren op de steppen nog veel banger ellende geleden dan thans, en nu meldt het volksverhaal dat in die dagen twee hemelsche wezens, gehuld in het hagelwitte lichtgewaad als symbool van het ideaal, zweefden over die jammerlijke steppen. Die twee hemelsche wezens waren dus in hunne liefde voor het ideaal één, maar hierin verschilden zij, dat de een, om het hagelwitte kleed niet door aanraking met de realiteit te besmetten, hoog in de wolken bleef zweven, terwijl de andere geest — en dat is de heilige, die in Rusland niet het minst wordt vereerd — naar beneden daalde, zijn ideaal aan

de besmetting der realiteit waagde, maar dan ook het zalig zelfbewustzijn had, van geestelijke vertroosting en praktische verzachting aan het lijdende volk te hebben gebracht.

Is nu zoo ook het verschil tusschen die heeren en mij niet dit, dat zij hun ideaal hoog houden, maar buiten rapport met de historie en de realiteit blijven, en is niet juist mijn beweren, dat de realiteit invloed moet hebben op ons ideaal?

Van de zijde van den heer Troelstra zijn nog een paar opmerkingen gemaakt, die ik wel kort, maar toch even meen te moeten aanstippen. Hij wraakte mijn gebruik van het beeld der *verjaring*. Mag ik nu vragen, wanneer eens iemand een liefstallig kind van den huize vergeleek bij eene roos, en er was een doorgeleerd botanicus, die hoogwijs opmerkte: eene roos is eene bloem, en eene bloem heeft een steel en blad, maar een meisje heeft dat alles niet, dus gij hadt een meisje geene roos mogen noemen, wat zou dan de indruk hiervan op de heer Troelstra wezen? Laat hij daarnaar dan afmeten, wat indruk zijne woorden op mij maakten, toen ik in *overdrachtelijken* zin natuurlijk van verjaring gesproken had, en hij als hooggeleerd rechtsgeleerde mij kwam vertellen, dat verjaring een rechtsinstituut is en eerst plaats heeft na 30 jaren. Ten andere heeft de heer Troelstra ons ook verweten, dat wij als Christelijke partij hier de Christelijke beginselen in den steek hadden gelaten. Ware het niet veiliger geweest, Mijnheer de Voorzitter, indien de geachte spreker op dit punt het voorzichtige voorbeeld van den Minister van Koloniën had gevolgd, door niet te spreken van dingen waar hij bleek niet van op de hoogte te zijn? Uit deze speech blijkt toch dat hij niet weet, hoe de Christus zelf in deze oordeelde en handelde.

Het geldt de vraag, of men, waar zekere onrechtvaardig begonnen toestand eenmaal historisch geworden is, dien al dan niet heeft te eerbiedigen.

Welnu, er is eenmaal een ander Atjeh geweest, het oude Palestina, en ook dat land werd veroverd, niet door Nederlanders, maar door de Romeinen. De Christus nu heeft geleefd te midden van de uit die verovering geboren toestanden. Er waren toen patriotten, die, evenals deze drie heeren, tegen dien geworden toestand reageerden. Maar wat heeft toen de Christus gezegd? Heeft hij de bevolking tegen de Romeinen opgezet en aan de Romeinen het bewind betwist? Integendeel, toen men hem hiertoe verlokken wilde, zeide hij: geef mij een penning, en toen men hem die gaf, wees hij met den vinger op het beeld des Keizers, dat daarop stond, en sprak: Geef dan den Keizer wat des Keizers is. En die Keizer was de dwingeland te Rome.

De heer Ketelaar: Mijnheer de Voorzitter! Ik was aanvankelijk niet van plan in deze discussie het woord te voeren, doch de loop der debatten heeft er mij toe genoopt. Waar ik aanvankelijk de motie van den heer van Kol van harte gesteund heb, gevoel ik mij na de verschillende toelichtingen die gegeven zijn, verplicht thans ook mijne stem van zoo aanstonds te motiveeren.

Ik vind in het algemeen dat motiveeren wel niet gewenscht, om-

dat het betrekkelijk van weinig belang is, waarom men vóór of tegen eene motie of voorstel stemt. Vooral vind ik het verkeerd, waar in den verkiezingstijd steeds is gezegd dat wij nu een *werk*-parlement en niet een *praat*parlement moesten hebben.

Op het oogenblik echter meen ik gerechtvaardigd te zijn tot een kort woord. Ik heb de motie gesteund, zooals zij daar lag, zonder de bedoeling dat mijne stem vóór de motie een bewijs van wantrouwen in het Ministerie of den Minister van Koloniën zou zijn. Nu echter de heer Troelstra met verheffing van stem gezegd heeft dat juist deze motie door de voorstellers was ingediend als een bewijs van wantrouwen in de Regeering, dat deze motie het vereenigingspunt zou zijn voor allen, die hun vertrouwen aan dezen Minister opzegden, meende ik, dat hij ver ging. Als niet-voorsteller van de motie had hij daartoe echter het recht, doch nu de heer van Kol verklaard heeft, dat hij het volkomen eens is met den heer Troelstra en dus afwijkt van de toelichting van de motie, die hij verleden Dinsdag heeft gegeven, zoodat thans zijne motie wantrouwen in het beleid van den Minister van Koloniën bedoelt, meen ik niet gerechtigd te zijn mijne stem voor de motie uit te brengen.

Troelstra: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou het woord niet gevraagd hebben, wanneer ik niet meende door enkele misverstanden in de rede van den Minister en door de woorden gesproken door den heer Ketelaar, genoodzaakt te zijn, nog voor een oogenblik de aandacht der Kamer te vragen.

De Minister heeft de motie, door den heer van Kol ingediend, behandeld op eene wijze als door de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* is geprezen, met die *geringschatting*, zooals de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* het uitdrukte, die zij volgens dat blad verdient.

Ik meen dat aan die geringschatting waarmede de motie is bejegend, moet worden toegeschreven dat de argumenten van den Minister in zijn antwoord op het door mij gesprokene, zoo weinig afdoende moeten worden genoemd en voor een gedeelte berusten op onjuiste voorstelling van de door mij gesproken woorden.

In de eerste plaats bleek geringschatting van den Minister uit de scherts, die hij zich veroorloofde naar aanleiding van eene uitdrukking voorkomende in de motie: „dat er benoemd zou worden eene commissie, uit onpartijdige mannen bestaande”.

De Minister is zoover gegaan van te schertsen, dat eene onpartijdige commissie niet uit Nederlanders zoude kunnen bestaan, maar dat men daarvoor Russen zou moeten benoemen.

Ik wil gaarne aannemen, dat volgens de opvatting van den Minister onze motie op een ernstige behandeling van zijn kant geene aanspraak kan maken; maar ik meen toch, dat dergelijke opmerkingen als hij zich heeft veroorloofd niet strooken met den ernst, die althans den voorsteller en mij heeft bezield met het indienen dier motie.

Er is door den voorsteller van de motie gewezen op de betekenis van het woord „onpartijdig”, en ik acht het overbodig, zijne woorden te herhalen.

De Minister heeft verder in scherts gezegd: wanneer gij wilt,

dat die commissie een juist oordeel zal vellen over den eisch, om met behoud van onze volkenrechtelijke stelling op Sumatra den oorlog te beëindigen, dan moet die commissie naar Sumatra gaan. De minister schijnt dus van oordeel te zijn, dat men, om een goed oordeel over de toestanden op Sumatra te vellen, daarheen moet gaan. Ik geef den Minister in overweging, zoo spoedig mogelijk een biljet naar Sumatra te nemen en gedurende dien tijd schorsing van de behandeling dezer begrooting te vragen, en terug te komen wanneer hij zich aldaar op de hoogte heeft gesteld, om het licht dat hij alleen daar kan opdoen, hier te laten schijnen.

Verder is door den Minister aanmerking gemaakt op de toevoeging, welke in de motie voorkomt, namelijk dat van de commissie worde gevraagd, *binnen een bepaalden tijd* met haar rapport gereed te zijn. Welnu, ik meen dat het noemen van een bepaalden tijd binnen welken een werk gereed moet zijn, volstrekt niet ongewoon is. Deze quaestie is alleen, of die tijd lang of niet lang genoeg is. Wanneer de Minister overigens met de motie medegaat en de termijn, in de motie genoemd, is hem te kort, niets staat hem in den weg, een verlenging van dien termijn voor te stellen. Een argument tegen de motie is het in geen geval.

Ik kom nu op de oeconomische belangen. De Minister heeft hetgeen ik naar aanleiding daarvan in het midden heb gebracht, misverstaan. Vooreerst heeft de Minister de opmerking gemaakt, dat er bij mij wantrouwen tegenover den Minister schijnt te bestaan. Ja, zeide hij, niet alleen tegenover den Minister in zijne qualiteit, maar ook tegenover den persoon des Ministers. Wat betreft het wantrouwend karakter der motie, zoo heb ik in mijne rede — het is heden door den heer Van Kol herhaald — niets anders gezegd, dan dat de motie bedoelt een vijandig optreden tegen de Atjeh-politiek van de Regeering, van den Minister; zij bedoelt volstrekt niet de verklaring, dat wij bijv. eene oppositie quand même zouden willen voeren tegen hetgeen de Minister buiten de Atjeh-zaak zou willen doen of voorstellen. Dit bovendien in antwoord aan den heer Ketelaar, die straks het terugnemen, want anders was het niet, van zijn steun, welken hij had willen verleenen aan de motie, motiveerde met de woorden, dat hij na de toelichting van den heer Van Kol had gemeend, dat de motie volstrekt niet bedoelde een vijandig karakter tegen de Regeering, terwijl uit mijne rede en uit de tweede rede van den heer Van Kol zou zijn gebleken dat het wel het geval was. Dat vijandig karakter heeft onzerzijds betrekking op de Atjeh-politiek en wanneer de heer Ketelaar en zijne medestanders in zake de Atjeh-politiek vijandig staan tegenover dezen Minister, kunnen zij zich scharen bij de voorstanders van deze motie, want buiten de Atjeh-politiek wil deze niet gaan. De heer Ketelaar heeft zijn steun verleend aan de motie en ik weet wel, dat eene motie steunen niet altijd beteekent: met den inhoud ervan medegaan; maar in dit geval hebben wij kunnen vernemen, dat de ondersteuning oorspronkelijk bedoelde goedkeuring van den inhoud. De heer Ketelaar heeft zijn steun aan de motie echter niet toegezegd *na*, maar reeds *vóór* de toelichting van den heer Van Kol. Naar aanleiding van het misverstand van den Minister moet ik

zeggen, dat ik volstrekt niet den persoon van dezen Minister in het debat heb willen brengen, niet heb bedoeld de persoonlijke motieven van dezen Minister verdacht te maken. Wanneer ik genoemd heb de verschillende betrekkingen, volgens de bladen door den minister nedergelegd bij het aanvaarden van zijn ministerschap, dan is reeds het noemen van die betrekkingen voor den Minister eene aanleiding, om daarin te zoeken eene aantijging en verdachtmaking.

Dat is voor mij bijzonder bedenkelijk, dat men de betrekkingen die deze Minister heeft bekleed en moest neerleggen om zijn Ministerschap te aanvaarden, zelfs niet eenmaal kan *noemen*, of door den aard der betrekkingen zelve wordt reeds eene persoonlijke smet op den Minister geworpen.

De Voorzitter: Ik kan den geachten spreker aldus niet laten voortgaan.

Troelstra: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb die betrekkingen eenvoudig genoemd, terwijl de Minister daarnit een verdachtmaking gedistilleerd heeft.

Er wordt mij gevraagd: waarom hebt gij die betrekkingen genoemd; geef mij de gelegenheid verder te spreken en aan uw ongeduld zal worden voldaan. Ik heb ze genoemd — ook zonder dat gij er mij om hadt gevraagd zou ik het u hebben medegedeeld — omdat die betrekkingen van dezen Minister, die niet zijn persoon, maar wel zijne positie in de financieele wereld teekenen, kenschetsen het bestuur van Indië, maar bovendien het bestuur van Nederland. Deze Minister, een industrieel financieelman bij uitnemendheid, kenschetst voor mij het bestuur van ons land, het bestuur dat geheel wordt beheerscht door de kapitalisten, dat wordt gevoerd, allereerst voor het kapitalistisch belang. Het was mijne bedoeling aan te toonen, niet dat hier een man zit, dien ik persoonlijk niet vertrouw; maar dat een echte, typische vertegenwoordiger van de geldmacht in Nederland belast is met het bestuur van een der Departementen en in de Regeering zulk eene belangrijke plaats inneemt. Niet om hem eene smet aan te wrijven: ik ken dien man niet, ik weet niet, of hij een eerlijk man is of niet, of hij egoïst is of niet; maar hij vertegenwoordigt eene zekere klasse, eene groep. Door die betrekkingen te noemen, heb ik niet *verdacht* gemaakt, maar *gekenschetst*, en *geconstateerd*, dat een van de belangrijkste Departementen, een der belangrijkste plaatsen in de Regeering van Nederland, door een type van het grootkapitaal wordt ingenomen.

Er wordt gezegd, dat dit verdachtmaking is. Ja, Mijnheer de Voorzitter, dat wil zeggen, dat wanneer men behoort tot een bepaalde groep, tot eene bepaalde klasse, tot een bepaalden interessensfeer, men dan gewoonlijk de zaken, die aan het oordeel worden onderworpen, ook beschouwt van dat standpunt, zoodat de meeningen, onwillekeurig en onopzettelijk zelfs, worden beheerscht door de klassebelangen. De groote reden, waarom het kiesrecht is uitgebreid, was juist.

De Voorzitter: Ik verzoek, dat de leden den spreker niet interrompeeren, en dat deze met zijne rede voortga.

Troelstra: Gaarne, Mijnheer de Voorzitter! doch de heeren doen alle moeite om mij van de wijs te brengen.

Het zal mij aangenaam zijn mij naar uw wensch te gedragen, maar ik vraag daarvoor de medewerking van de Kamer door mij niet met allerlei interruptiën in de rede te vallen, waarvan men, als ik ze niet beantwoord, zal zeggen, dat ik ze niet beantwoorden kon, zooals het geval is geweest met de interruptie van den heer Van Karnebeek. . . .

De Voorzitter: Ik verzoek den spreker niet over de interruptiën uit te wijden, maar met zijne rede voort te gaan en bij het onderwerp te blijven.

Troelstra: Welaan dan, Mijnheer de Voorzitter, ik heb bedoeld te kenschetsen de groep, de kliek als men wil, die de grootste macht in Indië en in Nederland in handen heeft, te kenschetsen het karakter van de Regeering, zoowel in Nederland als buiten Nederland, het kapitalistisch karakter van de Regeering, der bezittende klasse. Dat is het doel geweest van de woorden, ten opzichte van dezen Minister door mij gebezigd. Wilt gij dit verdachtmaking noemen, het staat u vrij; ik noem het constateeren en geen verdacht maken. De personen die tot die klasse behooren, laat ik geheel buiten bespreking; ik geef alleen het karakter aan, dat door de klasse, die in hen aan het roer is, aan ons Staatsbestuur wordt gegeven en waartegen wij met al de kracht die in ons is, zullen optreden.

Wat mijne opmerkingen omtrent de belangen, waarbij de Oostkust van Sumatra en Atjeh betrokken zijn, aangaat, zoo heeft de Minister volmondig toegestemd al hetgeen ik veronderstellender wijze had gevraagd.

Ik heb gevraagd: hebben de kapitalisten op Deli en in andere streken belang bij den Atjeh-oorlog, hebben de concessionarissen in Tamiang en Perlak er eveneens belang bij?

De Minister heeft dit volmondig toegegeven, ook al heeft hij getracht, mij met mij zelyen in tegenspraak te brengen, wat hem volstrekt niet is gelukt.

De Minister heeft nl. erkend dat al die ontginners en concessionarissen snakken naar het einde van den Atjeh-oorlog, omdat zij den vrede noodig hebben voor hunne industrie. Trokken wij ons echter uit Atjeh terug, dan zouden, volgens den Minister, de Atjehers vallen in ons gebied aan Oost- en Westkust en zoude de industrie daar benadeeld worden. Daarin ligt dus opgesloten, dat niet *elk* einde van een oorlog door de industrieelen wordt verlangd. Deze laatsten nemen alléén genoegen met eene beëindiging daarvan, die hun waarborgt de vestiging onzer macht op Atjeh.

Sprekend over dat onderwerp heeft de Minister gezegd: trekken wij ons uit Atjeh terug, dan zullen wij worden lastig gevallen door de Atjehers. Doch mag dat eene reden zijn, om onzen oorlog

à outrance voort te zetten tot de onderwerping en verovering van Atjeh is bereikt?

Eén van beide: of wij zijn wel in staat, om de Atjehers, die in ons gebied invallen, te weren; of de kracht en macht ontbreekt ons daartoe. Zijn wij daartoe *niet* in staat: dan vraag ik: hoe wij dan wel in staat zijn, *geheel* Atjeh te *veroveren*? Kleiner kwaad behoeft er ons toch niet toe te brengen, om het grooter kwaad, voortzetting van den oorlog, te willen?

Verder bestaat er nog een misverstand tusschen den Minister en mij. De minister meent een verschil van meening te hebben opgemerkt tusschen de heer van Kol en mij. Hij beweert, dat ik mij zou hebben verklaard tegen het exploiteeren van gronden in Indië door Europeesch kapitaal en daartegen heeft de Minister van Kol's welbekende brochure aangehaald.

Dat was totaal overbodig.

Ik weet zeer zeker nog wel, dat kapitaal nuttig in Indië kan worden aangewend. Daarvoor behoeft men mij geene citaten van welken schrijver ook voor de voeten te werpen. Ik weet ook zeer wel, dat de voordeelen der exploitatie van kapitaal in Indië voor een betrekkelijk deel kunnen komen buiten de beperkte grens der bezitters van dat kapitaal. En ik heb daarvan de bewijzen gegeven, door in mijne vorige rede de vraag te stellen: in hoever valt het belang van de kapitalisten in Deli en dergelijke streken samen met het belang van Indië en van het Nederlandsche volk? Indien men iets dergelijks zegt, geeft men daarmede reeds te kennen, dat men volstrekt niet een vijand is van het exploiteeren van kapitaal in Indië.

Ik weet zeer goed hoe de zaak in elkander zit. Men kan van distels geen vijgen lezen. Voor den kapitalist is rente en dividend maken de historische taak.

Maar een kapitalist *kan* zijn: kapitalist en philanthroop. Er zijn dan ook werkelijk enkele kapitalisten die philanthroop zijn, wel niet geheel maar althans voor een deel. Maar ieder kapitalist is volstrekt niet philanthroop, evenmin als ieder mensch dat is. Van den kapitalist te *eischen*, dat hij zijn kapitaal alleen op philanthropische wijze zal aanwenden, het zal mij niet in de gedachten komen, want het strijdt totaal tegen den aard van het kapitaal en tegen den algemeenen aard van den kapitalist. Zooals ik reeds zeide: van distelen kan men geen vijgen lezen.

Bij de behandeling van de Atjehzaak heb ik terloops gezegd: er wordt veel kapitaal naar Indië gezonden en daar aangewend; het gaat daarheen om de groote dividenden, die daar zijn te maken, terwijl die kapitalen eigenlijk nuttiger hadden kunnen zijn aangewend in ons eigen land. Maar daar zouden ze niet zulke hoge dividenden kunnen opbrengen.

Daarmede heb ik niet bedoeld om eene onmogelijke zaak te eischen van de heeren kapitalisten. Ik heb alleen daarmede willen kenschetsen een feit en een toestand, in de tegenwoordige kapitalistische maatschappij bestaande. Alleen wanneer de gemeenschap te beschikken had over grond en arbeidsmiddelen, alleen dan, wanneer de gemeenschap te beslissen had over wat gedaan moest

worden met de werkrachten en de arbeidsmiddelen, waarover wij beschikken, alleen dan ware het mogelijk, dat volgens een vast plan werd geproduceerd, waarbij niet gevraagd werd: wat zal het opbrengen aan winst voor particulieren, maar alleen: welk nut zal het opleveren voor de gemeenschap?

Waar de Minister mij zoo heeft misverstaan, daar meende ik dat het noodig was om deze kleine opheldering te geven van hetgeen door mij bedoeld werd.

Ten slotte een enkel, slechts zeer kort woord aan het adres van den heer Kuyper. Veel is er reeds over gesproken, maar ik zal trachten nog korter te zijn dan hij was.

De heer Kuyper ziet het verschil tusschen hem en ons hierin, dat hij zich bij historische toestanden wil nederleggen, terwijl wij voor die historische toestanden geen oog zouden hebben.

Ik meen dat die opvatting van den heer Kuyper onjuist is. Zeer zeker hebben wij rekening te houden met historische toestanden, maar dan blijve men niet in Atjeh, wèl in onze koloniën in het algemeen. Daar toch is een toestand, die gedurende eeuwen heeft bestaan; daar zijn wij in het volksleven ingegroeid, daar behoeven wij niet door een oorlog onze macht op te dringen en te handhaven.

De „historische toestand” van Atjeh is, dat Nederland, wil het zich daar vestigen, daar oorlog moet voeren; terwijl wij in de andere deelen van onze koloniën onze positie in vrede toestand handhaven. De historische toestand van Atjeh is: onze steeds mislukte poging sedert 24 jaren, om den *historischen tegenstand der bevolking* te overwinnen.

Juist omdat wij met den historischen toestand rekening houden, juist omdat wij niet met witte kleeren rondvliegen en den werkelijken toestand onder de oogen zien, niet alleen dus op gronden van recht en moraliteit, maar ook omdat het ons gedurende 24 jaren niet gelukt is, Atjeh te veroveren, juist daarom willen wij den oorlog beëindigen door ons terug te trekken.

De heer **Cremer**, *Minister van Koloniën*

Wat betreft wreedheden op Atjeh door verschillende sprekers besproken, daaromtrent schaar ik mij geheel aan de zijde van den heer Kuyper, toen hij zeide: wanneer hij aantoonde concrete gevallen, zal het monopolie der verontwaardiging daarover niet zijn bij eenige partij in de Kamer, maar zullen alle partijen, ja alle leden individueel, ook de Regeering, dergelijke wreedheden niet vergoelijken of aanbevelen.

Ik wensch in dit verband, de woorden aan te halen, waarmede de Minister Bergsma op 22 September 1896 een uitvoerig betoog besloot in antwoord op eene vraag van den heer Goeman Borgesius, woorden waarmede ik volkomen instemming betuig:

„Tevens blijkt echter voldoende uit de gewisselde telegrammen, dat de Nederlandsche en de Indische regeering, beiden ten sterkste gekant zijn tegen het mutileeren, gelijk het terecht algemeen is afgekeurd. Mocht zich dit enkele geval hebben voorgedaan, hetgeen bij een leger uit verschillende elementen bestaande niet geheel

onverklaarbaar is, dan zal zulks zeker niet meer gebeuren. De Gouverneur-Generaal heeft het ten strengste verboden."

Ik heb er niets aan toe te voegen; de tegenwoordige Regeering onderschrijft ten volle het toen gesprokene.

Ik zal niet ingaan op het crescendo dat wij van den heer Troelstra gehoord hebben. Ik heb mij eenmaal voorgenomen mij over dergelijke zaken niet boos te maken, en het zal dien spreker niet gelukken mij van dat voornemen terug te brengen.

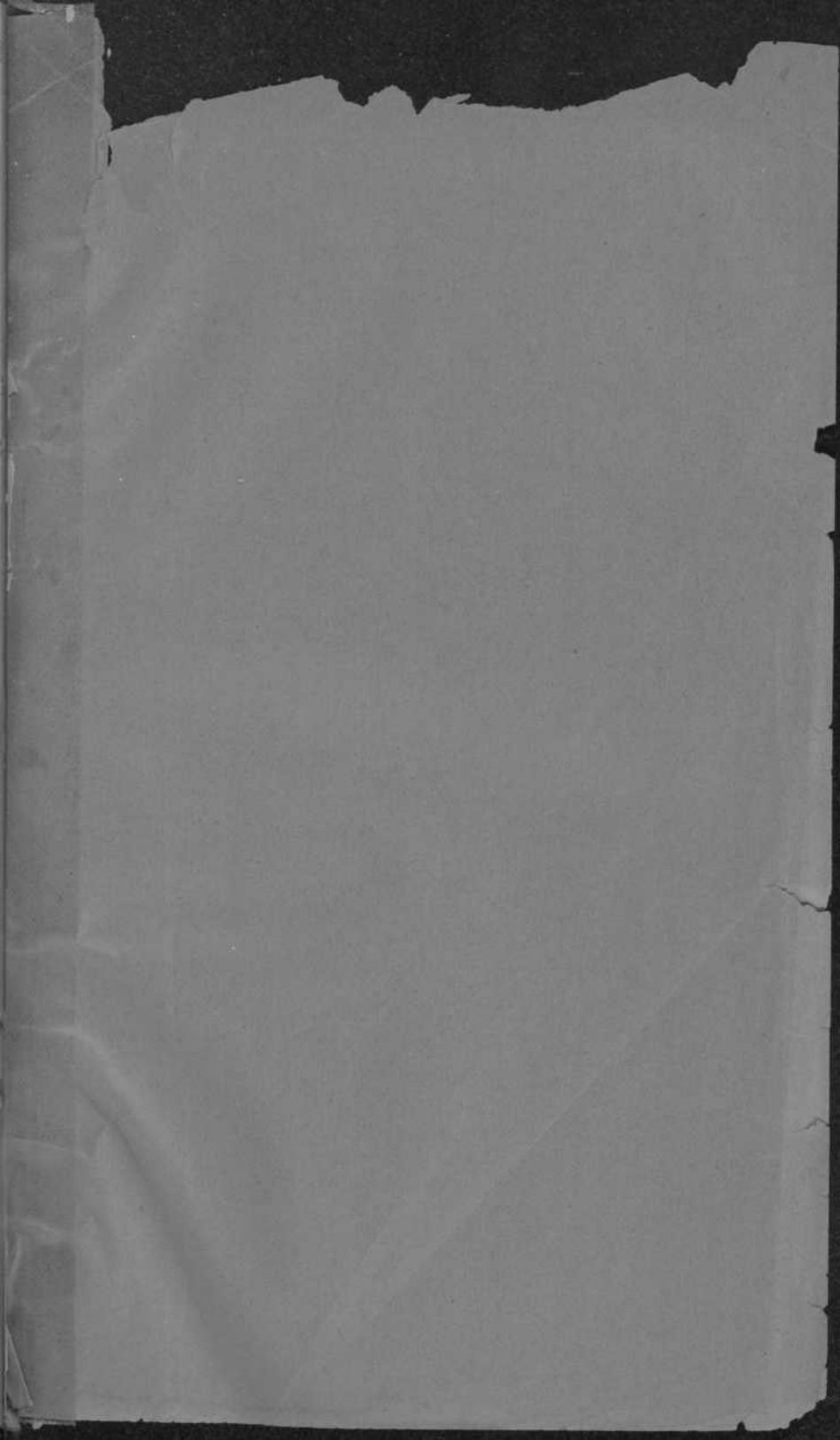
Waar hij deze Regeering kenschetst als eene kapitalistische, hoewel die uit het meer uitgebreid kiesrecht is voortgekomen, zal ik over dat woord niet strijden; ik begrijp niet goed wat het beteekent; als kapitalist heb ik mij voorgenomen mijn tijd uitsluitend te besteden zoo ten bate van rijken als armen, (rijken zijn er niet veel), dus meest van den kleinen man in Indië. Ik geloof dat het voorzien in die behoeften geen monopolie is van eenige partij; en dat de belangen van den kleinen man hier en in Indië in de handen van het — zoogenaamd kapitalistische — Kabinet, dat thans aan de groene tafel zit, volkomen veilig zijn. Dat belang wordt allerminst bevorderd door het aftuigen en afbreken van het vertrouwen dat door die klasse der bevolking van Nederland nog altijd wordt gesteld in vele kapitalisten, die, niet-tegenstaande het voorrecht dat zij dit zijn, een open oog hebben voor de nooden van den kleinen man, zoo ginds in Indië, als hier.

De algemeene beraadslaging en de beraadslaging over de motie van orde wordt gesloten.

De motie wordt in stemming gebracht, en met 72 tegen 3 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Mackay, Van Kerkwijk, Van Deinse, Rink, Fokker, Truijen, Nolens, Van Kempen, Van Asch van Wijck (Ede), Van Gijn, De Savornin Lohman, Bastert, Heldt, Van Asch van Wijck (Wijk bij Duurstede), Veegens, Van Gilse, Kolkman, Pyttersen, Van der Kun, Staalman, Smeenge, Tak van Poortvliet, Stoffel, Seret, Bouman, Hintzen, Van Limburg Stirum, Kuyper, Van Dedem, Knijff, Van Basten Batenburg, Dobbeltmann, Goekoop, Van Bylandt (Gouda), Kerdijk, Krap, Conrad, Verhey, Hesselink van Suchtelen, Van Karnebeek, Schaafsma, Merckelbach, Smits van Oijen, Houwing, 't Hooft, Lieftinck, Smidt, De Ras, Pijnappel, Van Vlijmen, Bahlmann, Van de Velde, Pijnacker Hordijk, De Bieberstein, Geertsema, Schepel, Tijdens, Kool, De Waal Malefijt, Everts, Michiels van Verduynen, Hartogh, Ferf, Schimmelpenninck, Van der Borch van Verwolde, Zijlma, Roessingh, De Visser, Travaglinio, Nolting, Ketelaar en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Van Kol, Troelstra en Van der Zwaag.

Uitgaven a. Soc-Dem Arb.-Partij

WAT WILLEN DE SOCIAALDEMOKRATEN? Antwoord op vijf vragen van Pastoor Arriëns, door P. J. Troelstra. 3e druk. Prijs 5 cent, franco per post 7 cent.

NEEMT DEEL AAN DEN STRIJD! Een woord tot opwekking, door W. P. G. Helsdingen. Prijs 3 ct., fr. p. p. 4 ct.

DE S. D. A. P., HAAR ONTSTAAN, DOEL EN STREVEN. Gescherst door P. J. Troelstra. 40 blz. Prijs 7½ ct., fr. p. p. 10 ct.

HOE DE BEZITTERS DEN STAAT EXPLOITEEREN. Een vlugschrift door W. H. Vliegen. Prijs 5 ct., fr. p. p. 7 cent.

RIJK EN ARM OF MAATSCHAPPELIJKE TEGENSTELLINGEN, door Rienzi. Prijs 6 ct., fr. p. p. 8 ct. Bij 25 exx. 5 ct. per stuk franco door geheel Nederland.

Verkrijgbaar bij: de Penningmeester der S. D. A. P., Kwakkeldijk 6 te Utrecht; bij de Administratie van „De Sociaaldemokraat”, Zwaanshals 127 (2 hoog), te Rotterdam; bij J. A. Fortuijn, N. Leliestraat 69 te Amsterdam en bij alle boekhandelaars te bestellen.

Aan dezelfde adressen zijn tevens verkrijgbaar:

PORTRET WILHELM LIEBKNECHT. Prijs 5 ct., fr. p. p. 6 ct.
ONZE AARDE ZIJ EEN PARADIJS, door Rienzi. Prijs 4 ct., fr. p. p. 5 ct.

DE ARBEIDSKERK, door Trevor. Prijs 5 ct. fr. p. p. 6 ct.
KIESRECHT EN SOCIAALDEMOKRATIE, door P. J. Troelstra. Prijs 5 ct., fr. p. p. 8 ct.

SOC. DEM. LIEDERENBUNDEL No. 1. Prijs 5 ct., fr. p. p. 7 ct.
DE KERKVADERS EN DE EIGENDOM. Polemieck tusschen het weekblad *Vrijheid* en Pastoor Wijnen. Prijs 5 ct., fr. p. p. 8 ct.

TOT AANVAL EN VERDEDIGING, van W. Liebknecht. Prijs 10 ct., fr. p. p. 12 ct.

DE PUINHOOPEN, door Volney. Prijs 30 ct., fr. p. p. 37½ ct.
DE VOLKSALMANAK „VOORUIT.” Prijs 10 ct., fr. p. p. 12 ct.
HET KAPITALISTISCH TIJDVAK, door Leo. Prijs 6 ct., fr. p. p. 7 ct.

Abonneert U op:

De Sociaaldemokraat.

Orgaan der Sociaaldemokratische Arbeidersrepartij in Nederland.

Verscheijnt tweemaal per week.

Redactie: Mr. P. J. Troelstra en W. H. Vliegen.

Bureau van Administratie: ZWAANSHALS 127, ROTTERDAM

Prijs 60 cent per kwartaal.

DE NIEUWE TIJD,
SOCIAALDEMOKRATISCH MAANDSCHRIFT.

Prijs 87½ cent per kwartaal.

Uitgave van J. A. FORTUIJN, N. Leliestraat 69, Amsterdam.